

SPORT I TURYSTYKA
ŚRODKOWOEUROPEJSKIE CZASOPISMO NAUKOWE
T. 3

NR 4

RADA NAUKOWA

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski)
Diethelm BLECKING (Uniwersytet Albrechta i Ludwika we Fryburgu)
Miroslav BOBRİK (Słowacki Uniwersytet Techniczny w Bratysławie)
Valentin CONSTANTINOV (Uniwersytet Państwowy Tiraspol z siedzibą w Kiszyniowie)
Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu)
Elena GODINA (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego, Sportu i Turystyki)
Karol GÖRNER (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Wiktor Władimirowicz GRIGORIEWICZ (Grodzieński Państwowy Uniwersytet Medyczny)
Michal JIŘÍ (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Tomasz JUREK (Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu)
Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie)
Jurij LIANNOJ (Sumski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Antona Makarenki)
Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet Szczeciński)
Veaceslav MANOLACHI (Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego i Sportu
w Kiszyniowie)
Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie)
Andrzej PAWŁUCKI (Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu)
Jurij PELEKH (Równieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny)
Gertrud PFISTER (Uniwersytet Kopenhaski)
Anatolij TSOS (Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku)
Marek WAIC (Uniwersytet Karola w Pradze)
Kludia ZUSKOVÁ (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach)

LISTA RECENZENTÓW

prof. apl. dr. Diethelm BLECKING; dr prof. nadzw. Valentin CONSTANTINOV; doc. dr Svitlana INDYKA; prof. dr hab. Tomasz JUREK; dr hab. prof. UR Paweł KRÓL; dr hab. prof. AWF Adam MASZCZYK; dr hab. prof. AWF Jolanta MOGIŁA-LISOWSKA; prof. dr hab. Leonard NOWAK; doc. dr Wasyl PANTIK; dr hab. prof. UwB Artur PASKO; dr hab. prof. UMCS Dariusz SŁAPEK; dr hab. prof. US Renata URBAN; dr hab. prof. OSW Jerzy URNIAŻ; prof. dr hab. Marek WAIC; dr hab. prof. UAM Ryszard WRYK; prof. dr hab. Stanisław ZABORNIAK

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów

UNIwersytet HUMANISTYCZNO-PRZYRODNICZY IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE

SPORT I TURYSTYKA

ŚRODKOWOEUROPEJSKIE
CZASOPISMO NAUKOWE

TOM 3

NR 4

DAWNIEJ:
PRACE NAUKOWE AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE. KULTURA FIZYCZNA

Częstochowa 2020

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Redaktorzy naukowi
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA
Błażej CIEŚLIK

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKŁAK-JEŻ

Redaktor językowy
Dariusz JAWORSKI (język polski)
Andrzej WĄTROBA (język angielski)

Koordynator zasobów internetowych
Błażej CIEŚLIK

Korekta
Agnieszka GOSPODAREK (język angielski)
Piotr GOSPODAREK (język polski)

Redakcja techniczna
Piotr GOSPODAREK

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
<http://www.sit.ujd.edu.pl>

Czasopismo indeksowane w bazach:
Agro, BazHum (Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych),
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities),
DOAJ (Directory of Open Access Journals)
ERIH PLUS (The European Index for the Humanities and the Social Sciences),
Index Copernicus (IC Journals Master List), PBN (Polska Bibliografia Naukowa)

© Copyright by
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2020

p-ISSN 2545-3211
e-ISSN 2657-4322

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ujd.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@ujd.edu.pl

SPIS TREŚCI

CONTENTS

CZĘŚĆ I

DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI W POLSCE I NA ŚWIECIE

Pavĺína VOSTATKOVÁ

- Czechoslovak Female Athletes at the International Scene During the Interwar Period between WWI and WWII 11
Czechosłowackie lekkoatletki na arenie międzynarodowej w okresie międzywojennym (Streszczenie) 11

Julian JAROSZEWSKI

- Piłka nożna w województwie łódzkim w latach 1920–1939.
Zarys dziejów 29
Football in Łódzkie Voivodship in years 1920–1939. An outline of history (Abstract) 29

Ryszard STEFANIK

- Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie w „Akcji łączności fabryk (miasta) z wsią” w latach 1949–1954 45
Academy of Physical Education in Warsaw in “Action of Communication of Factories (City) and The Village” in the years 1949–1954 (Abstract) 45

Agnieszka POŁANIECKA, Anna MICHALSKA

- Organization Determinants of Physical Culture Evolution in Koszalin Region in 1950–1975 61
Uwarunkowania organizacyjne w rozwoju kultury fizycznej w województwie koszalińskim w latach 1950–1975 (Streszczenie) 61

Agnieszka MIRKIEWICZ

- The Sports Badge “Fit For Work and Defence” (“Sprawny do Pracy i Obrony” – SPO). The Characteristics and Principles of Earning It on the Example of Sports Associations in Rzeszów Voivodship in 1953 79
Odnazka sportowa „Sprawny do Pracy i Obrony (SPO)”. Charakterystyka i zdobywanie jej na przykładzie zrzeszeń sportowych województwa rzeszowskiego w 1953 r. (Streszczenie) 79

CZĘŚĆ II

TURYSTYKA I REKREACJA

Karolina GOŁĘBIESKA, Anna OSTROWSKA-TRYZNO,

Anna PAWLIKOWSKA-PIECHOTKA

Mobility and Sustainable Religious Tourism – Accessibility of Holy Sites	99
Mobilność i turystyka religijna – dostępność miejsc świętych (Streszczenie)	99

VARIA

Mirosław ZALECH, Lech JACZYNOWSKI

Inconveniences of Studying during a Pandemic – a Case Study	121
Niedogodności studiowania w czasie pandemii – studium przypadku (Streszczenie) ...	121

BIOGRAMY

Ewa KAŁAMACKA

Kazimierz Toporowicz (1931–2020)	135
--	-----

Bibliografia publikacji w czasopiśmie „Sport i Turystyka.

Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” za lata 2018–2020

(2020, nr 1–3)	147
----------------------	-----

WSTĘP

W 2020 r. czasopismo „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się trzeci rok. Jest kontynuacją czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”. W czwartym numerze zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych w Polsce i na świecie.

Część I – *Dzieje kultury fizycznej w Polsce i na świecie* – odnosi się do następującej tematyki:

- czechosłowackie lekkoatletki na arenie międzynarodowej w okresie międzywojennym;
- piłka nożna w województwie łódzkim w latach 1920–1939;
- Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie w „Akcji łączności fabryk (miasta) z wsią” w latach 1949–1954;
- uwarunkowania organizacyjne w rozwoju kultury fizycznej w województwie koszalińskim w latach 1950–1975;
- odznaka sportowa Sprawny do Pracy i Obrony. Charakterystyka i zdobywanie jej na przykładzie zrzeszeń sportowych województwa rzeszowskiego w 1953 r.

W części II, zatytułowanej *Turystyka i rekreacja*, przedstawiono zagadnienie: Mobilność i turystyka religijna – dostępność miejsc świętych. Część III czasopisma – *Varia* – zawiera pracę pt. *Niedogodności studiowania w czasie pandemii – studium przypadku*. W części *Biogramy* przedstawiono sylwetkę prof. Kazimierza Toporowicza.

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne i życzliwe uwagi, podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba Osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach czasopisma „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” się poszerzy.

Eligiusz Małolepszy

CZEŚĆ I
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI
W POLSCE I NA ŚWIECIE

Pavĺína VOSTATKOVÁ*

<https://orcid.org/0000-0002-7853-5393>

Czechoslovak Female Athletes at the International Scene During the Interwar Period between WWI and WWII

Jak cytować [how to cite]: Vostatková P., *Czechoslovak Female Athletes at the International Scene During the Interwar Period between WWI and WWII*, "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" 2020, vol. 3, no. 2, p. 11–28.

Czechosłowackie lekkoatletki na arenie międzynarodowej w okresie międzywojennym

Streszczenie

W okresie międzywojennym nastąpiła emancypacja światowej lekkoatletyki kobiecej, gdy wyzyny sportowe i zainteresowanie publiczności, zwłaszcza podczas Światowych Igrzysk Kobiet, w wyraźny sposób przyczyniły się do tego, że lekkoatletyka kobieca została zatwierdzona przez członków MKOI i IAAF. Europejska lekkoatletyka kobieca swój rozwój i emancypację w znacznym stopniu zawdzięcza reprezentacji Czechosłowackiego Związku Piłki Ręcznej i Sportów Kobiecych, której nie zabrakło w momencie założenia federacji światowej. Do wzrostu popularności lekkoatletyki kobiecej wśród europejskich fanów sportu w dużej mierze przyczyniły się światowej sławy gwiazdy lekkoatletycznych bieżni, a także rzutni i skocznicy. W konkurencji z lekkoatletkami sportowych mocarstw mierzyć się mogły reprezentantki Polski i Czechosłowacji, i to mimo znacznie skromniejszego zaplecza treningowego. Artykuł poświęcony jest cieszącym się największymi sukcesami czechosłowackim lekkoatletkom okresu międzywojennego, które odniosły zwycięstwa w największych międzynarodowych zawodach lekkoatletyki kobiecej, a dzięki swoim fenomenalnym wyczynom zostały na zawsze wpisane do tabel rekordów światowej lekkoatletyki. Przy two-

* Mgr., Charles University, Faculty of Physical Education and Sport, Department of Kinanthropology; e-mail: vostatkova@ftvs.cuni.cz

rzeniu publikacji korzystano z czasopism oraz doniesień prasowych z epoki, a także z dotychczas niepublikowanych wpisów z ksiąg metrykalnych.

Słowa kluczowe: lekkoatletyka, Światowe Igrzyska Kobiet, Marie Mejzlíková I i II, Marie Vidláková.

Abstract

Between the two world wars, women athletics got emancipated, as both sport successes and the viewers' interest contributed to the International Olympic Committee and International Amateur Athletic Federation topmen to accept women athletics. The representatives of the Czechoslovak Federation of Handball and Female Sports and other women sports contributed largely to the development and emancipation of women athletics, and were present at the foundation of the world federation. The women's athletics popularity for European sport public rose mostly thanks to the stars of the track, throw, and jump disciplines at the international events. Women athletes from Poland and Czechoslovakia held up in the competition of big sporting powers, notwithstanding their much more humble training possibilities. This paper focused on the most successful Czechoslovak women athletes that were able to achieve interesting results at the biggest women athletics events and managed to change the historical world tables in athletics. Used sources included their period contemporary journals and magazines and some till now unpublished registry data.

Keywords: Athletics, Women's World Games, Marie Mejzlíková I and II, Marie Vidláková.

Introduction

The organised athletics history in the Czech lands started in the middle of 1890's, followed by the foundation of the Czech Amateur Athletic Union (Česká amatérská atletická unie, further ČAAU) in 1897. The year of its foundation, it associated most sports, and only before the WWI, after the representatives of non-athletic sports started founding their own federations, it became associating purely athletics.

Women in the Czech lands entered the sports world in 1894, with their first participation at bicycle races¹. They also practised tennis, considered as suitable for women since the end of the 19th century. In a similar way, the public accepted their participation at swimming contests. At the end of the 19th century, women got "charmed" by skiing, even if more in its recreational form². At the 1900 Olympic Games in Paris, Hedwiga Rosenbaum participated at the tennis competition as a private person "representing" Prague, winning the third places at both women doubles and mixed doubles³.

¹ J. Schütová, *Počátky ženského sportu v Čechách*, [in:] J. Schütová, M. Waic, *Tělesná výchova a sport žen v českých a dalších středoevropských zemích, vznik a vývoj do druhé světové války*, Národní museum, Praha 2003, p. 55.

² Idem, p. 57–58.

³ H. Havránková et al., *Český olympismus: 100 let*, Olympia, Praha 1999, p. 12.

On the 28th of October, 1918, the independent Czechoslovak Republic was declared. The independence euphoria helped the sporting life development mostly in Bohemia. The Czech self-confidence regarding sports was strengthened by the presence of Jiří Stanislav Guth-Jarkovský in the top-management of the International Olympic Committee (IOC). Guth-Jarkovský, mainly thanks to his friendship with Pierre de Coubertin, was one of the founding IOC members, becoming its General Secretary in 1919, on the proposal of de Coubertin⁴.

Together with those of France, the United Kingdom, Italy, and the USA, the representatives of Czechoslovakia were present at the founding congress of the Fédération Sportive Féminine Internationale (FSFI), organised in Paris in October 1921, from the initiative by the French women sport representative Alice Milliat. The main reason for establishing an independent worldwide women sports association was based on the negative opinions of Pierre de Coubertin and of the IAAF President Sigfrid Edström to the participation of women at the Olympic Games athletics competitions⁵.

Women sports development after the WWI corresponded to the social changes and the women social roles modifications with the war time. Men went fighting and women had to take over their roles in factories and families. In the families where the husband died in war or in consequence to the Spanish flu, women had to start caring for incomes and protection of the family. This necessity generally strengthened their self-confidence, so that women did not want any more to do only what they were allowed by men – and this concerned also competition sports activities. Parts of the male public found it very difficult to accept this women emancipation.

On the other hand, a part of sports functionaries appreciated the attractiveness of women's competitions. In 1921, a sports club in Monte Carlo, Monaco, organised the first international women races, formally named Le 1er Meeting International d'Education Physique Féminine de Sports Athlétiques, nicknamed "Women Olympics" or "Monte Carlo Games". Only five countries participated at the first edition: France, Italy, Switzerland, the United Kingdom, and Norway. Gold medals from ten organised athletic competitions (60 m run, 250 m run, 800 m run, 74 m hurdles run, 4 × 75 m relay, 4 × 200 m relay, high jump, long jump, put shot, and javelin) were distributed to women from France and the United Kingdom.

The Czechoslovak Federation of Handball and Female Sports was established already in June 1920. Differently from the world federation, having the women sports emancipation for their goal, the Czechoslovak Federation of Handball and Female Sports had it "just" as one of their goals. Their probably main goal was the promotion and spreading of the Czech handball, played by both men and

⁴ F. Kolář, *Jiří Stanislav Guth-Jarkovský*, Český olympijský výbor, Olympia, Praha 2011, p. 70.

⁵ I. Parčina, V. Šiljak, A. Perović, E. Plakona, *Women's World Games*, "Physical Education and Sport Through the Centuries" 2014, 1(2), p. 51.

women. This handball variety was developed by Czech physical education teachers already before the WWI. They considered it to be a perfect sport for women, and hoped that Czech handball would spread to other European countries after the war. This does not mean that the handball federation would neglect the support of women athletics. This can be shown by the fact that the officials, only men, organised the participations of Czechoslovak women as country representatives since the second international competition in Monte Carlo in 1922.

Women's World Games

One year after its establishment, on the 20th of August 1922, the FSFI organised the first Women's World Games in Paris, while five countries participated. Originally, these were called Women Olympic Games. Even their dramaturgy copied the Olympic Games scenario. It was decided that women games would take place every four years, starting by a defile of national teams headed by the team leader carrying the national flag. The games were opened by Alice Milliat using the words "I declare open the Women's Olympic Games"⁶. The prize of the French government for winning the games, based on the ranking of nations, was overwhelmingly won by England, the second place was taken by the team of the USA, only two points before the French team. With a larger point difference, Czechoslovak women took the fourth place, the Norwegians finished fifth. The Czechoslovak sprinter Marie Mejzlíková left with a memorable score of establishing five new world records. The IOC members protested against naming the games as Olympic, as they considered the term Olympic to be a protected brand, reserved only to the "true" Olympic Games. FSFI yielded and the second edition was already called Women's World Games.

The second Women's World Games were to take place in Brussels, but the Belgian capital gave up their organisation. The FSFI officials found a replacement organiser very fast – the Swedish city of Gothenburg. It was quite a good choice. In Sweden, women's physical education had a long tradition, mainly thanks to the Swedish gymnastics' reformer Elin Falk. As a result, the expected Women's World Games attracted a high level of interest by the public. All games' participants received a flamboyant welcome and lots of sympathies – including the Czechoslovak athletes. The king of Sweden offered a cup for the winning national team, while the crown prince became the patron of the games. The organiser did not want "only" to gain social support. All participants of the Women's World Games in Gothenburg were offered free accommodation and boarding⁷. Eight countries participated

⁶ G.U. Pfister, *Olympische Spiele nur für Männer?: Auseinandersetzungen über die Beteiligung von Frauen an den Olympischen Spielen*, [in:] *Olympische Spiele*, LIT Verlag, Münster 2001, p. 119–120.

⁷ Idem, p. 122.

at the Second Women's World Games in Gothenburg, between the 27th and 29th of August, 1926. The prize of the organising country to the most successful national team was defended by England, followed by France and Sweden. Czechoslovakia finished fourth, the following teams being those of Japan, Poland, Latvia, and Belgium. One of the greatest personalities of the games, all-embracing athlete and an important promoter of women's sport, the Japanese Kinue Hitomi, won in long jump and standing long jump.

Even if it was her first appearance, the pretty Polish athlete Halina Konopacka won the discus competition, repeating the gold medal from the Olympic Games in Amsterdam 1928, where she was also declared the most beautiful sportswoman of the Games. After ending her successful career, she had a function in the FSFI technical commission between 1934 and 1936. Thanks to her sports successes, and also due to her marriage with the Polish minister of finance Ignacy Matuszewski, she was a member of the social elite of Poland⁸.

In Gothenburg, the Czechoslovak flag was raised twice, thanks to the victories of Marie Vidláková in two handed shot put and of Ludmila Sychrová, who changed the world record for 100 m hurdles to 14.4 s already during the heats. Other successes of the team, promoting Czechoslovakia, included the FSFI decision of organising the III Women's World Games in 1930 in Prague. The very strong position of that time Czechoslovakia can be shown by the comment of the vice-president Václav Valoušek for the illustrated sports magazine "Star", mentioning that "the preliminary meeting about accepting Germany into the FSFI was led by Mma Milliat for the whole 3 hours only on the presence of our delegates and those from France"⁹.

During three days between the 6th and the 8th of September 1930, sportswomen representing 18 countries were competing at a newly built stadium at Letná, Prague, at the occasion of the III Women's World Games. The team of Germany dominated the games and received the prize of the Czechoslovak government. The Golden medal was awarded by the FSFI President Ms. Milliat to the Polish sprinter Stanisława Walasiewicz, who helped – by her three wins – Poland to reach the second team position before England¹⁰. Insufficient development of youth and regular training activities caused that the Czechoslovak athletes reached very few successes. Some negative influence was caused by the organisational changes in Czechoslovak women's athletics. Czechoslovak athletes left the Czechoslovak Federation of Handball and Female Sports in 1928 and entered the Czechoslovak Amateur Athletic Union.

⁸ A.K. Kunert, *Pulkownik Matuszewski. Jedna rodzina – trzy Virtuti*, "Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" 2012, 7(4), p. 211.

⁹ "Star", 7th of September 1926, No. 27, p. 4.

¹⁰ T. Drozdek-Małolepsza, *Women's World Games (1922–1934)*, "Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna" 2014, 13(1), p. 64.

Although there were at least twenty competitors in each race, now new world record was set¹¹. This was certainly influenced by a common competition rules setting of FSFI and IAAF in 1927, naming a list of competitions for world records, unifying the height of the hedges, and also the weights of some tools that are used till nowadays¹².

The Women's World Games were the last ones to see the participation of Kinue Hitomi, who died only a year after her long jump triumph there, at the age of 24 years. In order to honour her, one of the organisers of the III Women's World Games, the Czechoslovak Handball Association dedicated her a commemorative plaque at the Olšany Cemeteries in Prague in 1932 with her name. Nowadays, the Czech Olympic Committee takes care of this "faraway grave"¹³.

The number of women's sports events increased also in Czechoslovakia. Czechoslovak women had therefore occasions to measure their skills with international competition (athletes), mostly with sportswomen from that time Yugoslavia, France, Poland, and even Japan. During their visit to Prague in August 1934, the Japanese team did not forget to honour their record holder K. Hitomi by visiting her plaque at the Olšany Cemeteries¹⁴.

On an unusual autumn day of the 7th of October 1923, the first national track and field championships took place at the Slavia stadium in Prague. Only since 1936, athletics competitions of men and women together are organized in Czechoslovakia. Competitions including the lower levels, those between cities, or the duel Bohemia – Moravia, took place. After the successful participation of Czechoslovak women athletes at the 1934 IV Women's World Games, their national championships are enriched by adding cross-country races and athletic "triathlon". Women took part also at the important home international race competitions named after the first Czechoslovak President T.G. Masaryk – the Masaryk Games. The first edition took place in Prague in June 1921.

The Women's World Games success made the IOC change their opinion and include women's athletics into the Olympic Games programme. This was proposed by the IAAF President Sigfrid Edström and accepted by the IOC at their 25th meeting in Amsterdam, 1926. The women's athletics and gymnastics were added to the programme of the 1928 IXth Amsterdam Olympics. Czechoslovak women athletes did not participate at these nor the following 1932 Los Angeles Olympics. The first Czechoslovak woman athlete at the Olympics, Markéta Schieferová, finished twelfth in discus throw at the 1936 Berlin Olympic Games.

At the end of the 1930's, women's athletics began to be combined to the men's athletic competitions on both national and international levels. Internation-

¹¹ K. Nedobitý, *Ženská atletika*, Č.A.T, České Budějovice 1944, p. 163.

¹² Idem, p. 154.

¹³ "Lidové noviny", 31st of August 1932, year 40, No. 440, available from <http://kramerius.cbvk.cz> [accessed: 18.05.2020].

¹⁴ "Star", 23rd of August 1934, No. 34, p. 2.

ally, the inclusion of women athletes into the IAAF was finalised and the FSFI stopped existing.

The Most Successful Women Athletes Representing Czechoslovakia

Marie Mejzlíková I and II

These two women form a curiosity that can hardly ever be repeated. All-purpose athletes and pioneers of the Czechoslovak athletics, with the same first and family names combination, were successfully active at the world-level competitions in the 1920's. Although that time Czechoslovakia was rather a smaller country in the interwar Europe, they contributed to its fame. In order to not to confuse them in the statistical records, even the fans used to call them Marie Mejzlíková I and Marie Mejzlíková II. There was no family link between them. At the national competitions, it was possible to distinguish them thanks to different clubs' membership. They met for the first time only when competing at an athletics event, representing two different clubs – SK Smíchov and SK Úředníků Karlín. Both of them changed the world records several times, but neither the Czechoslovak athletics institutions nor sports journalists valued their successes enough.

Marie Mejzlíková I (Riedlová after the first marriage, later Černá)

Marie “I” was from a middle-class sporting family. She was born on the 16th of December 1902 in Prague, five years after the marriage of her parents František Mejzlík and Marie, born Fenclová¹⁵. Her father was a swimming pool lifeguard, and since 1922, he was the owner of a watering-place on the Podolí harbour dike. It was called Mejzlíkárna and consisted of cabins to change and a typical platform, floating on the Vltava (Moldau) river surface, with a shallow swimming pool for non-swimmers. In cooperation with a close Czech sports club Vyšehrad 1907 (further ČSK Vyšehrad), the watering-place served as a training centre for the club, with chosen cabins reserved for competition swimmers. These were trained by a participant of the 1920 Antwerp Olympic Games, Alois Hrašek¹⁶. This proves the good relations of the watering-place owner with Prague sports clubs. It is also not surprising that Marie started with athletics in 1919 as a member of ČSK Vyšehrad. Her mother Marie Fenclová was a housewife. Also, the other two daughters of the family were successful sportswomen. One of them competed in swimming and won the 400 m freestyle gold medal at the first cham-

¹⁵ Archiv hl. m. Prahy, Sběrka matrik VYŠ N 14, Kniha narozených 1897–1911, p. 217, available from <http://katalog.ahmp.cz> [accessed: 20.05.2020].

¹⁶ *Z historie pražských plováren – Mejzlíkárna*, available from <https://vysehradskej.cz> [accessed: 20.05.2020].

pionship of Czechoslovakia in 1919, reaching another title at the double distance event in 1922¹⁷. The other sister played handball, which was also the sport Marie started with. Marie married twice. On the 10th of June 1926, she married a one-year older athlete Eduard Riedl¹⁸. In that period of time, Eduard Riedl raced for AC Sparta Prague and was specialised in middle-distance running and the 4 × 400 m relay. In 1924, he won the 800 m national title. He won other titles and Czech records in relays. Between 1924 and 1927, he represented Czechoslovakia twice in interstate matches. For his civil job, he worked as an accounting clerk of the Ministry of health. This marriage lasted only shortly. “The regional court in Prague declared by a valid resolution of the day 19th of March 1930 [...] this marriage, which was judicially from bed and board divorced [...] as dissolved”¹⁹. The cause of the divorce is not mentioned in the archives. Four years later, on the 18th of August 1934, she married to Antonín Černý in Podolí and since, she used the family name Černá²⁰.

From ČSK Vyšehrad, she moved to SK Smíchov, which she represented in the period 1921 to 1927. She concluded her career in 1928–1929 in one of the most important Czech clubs, Slavia Prague. In the interwar Czechoslovakia, i.e. between 1919 and 1938, Slavia Prague was the centre of Czechoslovak athletics. Their athletes won 167 men titles in that period²¹. Starting later, basically the same happened for women, as their first championship was only in 1923²².

Marie competed mainly in sprint and throw disciplines, which would be unthinkable nowadays. For SK Smíchov, she won two 200 m national titles in 1923 and 1924 (28.6 and 28.2 s), one at the 250 m event (36.0 s) and one in two handed shot put (16.94 m and 18.035 m). The shot weighed 3.628 kg and the final score was determined by the sum of the results with left and right hand. Up to the nowadays rules, the shot put for women weighs 4 kg (one handed) and the Czech Helena Fibingerová holds the indoor world record in one handed shot put with the result of 22.50 m from 1977; this shows that athletics was at the beginning of its development after the WWI. Marie Mejzlíková I won medals also in the 100–200–100–200 relay, which she ran (due to an insufficient number of competitors) together with colleague sportswomen from SK Hradec Králové, SK Třebíč, and

¹⁷ F. Neuls et al., *Plavání*, Olomouc n.d., p. 12, available from <http://iks.upol.cz> [accessed: 20.05.2020].

¹⁸ Archiv hl. m. Prahy, Sběrka matrik MAG 034, Kniha sňatků 1926, p. 215, available from <http://katalog.ahmp.cz> [accessed: 20.05.2020].

¹⁹ Idem.

²⁰ Archiv hl. m. Prahy, Sběrka matrik VYŠ N 14, Kniha narozených 1897–1911, p. 217. available from <http://katalog.ahmp.cz> [accessed: 20.05.2020].

²¹ J. Jirka et al., *Sto let královny*, Česká atletika, Olomouc 1997.

²² P. Hladík, *Umístění českých a Czechoslovakých sportovkyň na významných zahraničních i domácích soutěžích do roku 1938*, [in:] J. Schütová, M. Waic, *Tělesná výchova a sport žen v českých a dalších středoevropských zemích, vznik a vývoj do druhé světové války*, Národní muzeum Praha 2003, p. 164–166.

Moravská Slavia Brno, and in discus throw, with a discus of 1.5 kg. Nowadays, women compete with a 1 kg discus.

She won other titles for SK Slavia Praha in the period 1927–1928: in relay 4×100 m, both one-handed and two-handed javelin 28.69 m and 46.60 m respectively. At that time, she was competing with the family name Riedlová. Her versatility is confirmed by medal positions in other disciplines: 100 and 200 m, shot put, discus, javelin – all of those both one-handed and two-handed.

As Marie came from a larger family, she often competed against her family members. For instance, at a sporting day event in September 1920 in České Budějovice, she defeated her sixteen years old sister Růžena in the 75 m race and in long jump, and she defeated there in shot put also her father's sister, aunt Stanislava, who was one year younger. Seen the fact that on that day, there was a double match in women's handball in České Budějovice between the local club SK České Budějovice the Vyšehrad one, it is quite probable that on the same day, the Mejzlík ladies contributed to the victory of Vyšehrad in handball as well²³.

She reached international achievements as well. At the I Masaryk Games in 1921, with participants from France, Sweden or Italy, she won the 60 m race and 75 m hurdles, both standing long jump and long jump, shot put of a 5 kg shot²⁴. She contributed also to the victory of the Czechoslovak women's team at the Fête de printemps in May 1922 in Paris, at Stade Pershing, finishing first in the 200 m race, the 4×100 m relay, and in shot put. At the III Women's Olympics in 1923 Monte Carlo, she dominated the two-handed shot put competition and finished second in the 250 m race. At a similar event, organised on the 4th of August 1924 at the London Stamford Bridge stadium, she finished third in the 250 m race, behind one of the stars, the English Mary Lines, and won in shot put. Up to the British press, twenty thousand spectators were present²⁵.

She took part also at the first Women's World Games in Paris in August 1922. In the untraditional discipline 4×110 m hurdles, her relay team won the third place in a race where 4 teams were present – England, France, Czechoslovakia, and the USA, who were disqualified. Her two-handed shot put result of 17.01 m brought her the fourth place, with the difference of 36 cm behind the bronze American Rosenbaum. The title result changed the world record, when the American Goldbold placed the 3.628 kg shot to the combined distance of left and right hand 20.22 m. Marie also participated in the 300 m races, but she did not reach the finals.

Marie Mejzlíková I represented Czechoslovakia in three interstate matches, and she held also some world records – two of them from the 21st of May 1922 Paris events of 200 m (28.60 s) and as a member of the 4×100 m relay team (53.20 s).

²³ "Republikán", 9th of September 1920, No. 72, p. 2.

²⁴ "ČAS", 7th of June 1921, year 31, No. 126, p. 2.

²⁵ *Women's Olympiad*, "The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser" 6.08.1924, p. 4, available from <https://eresources.nlb.gov.sg> [accessed: 20.05.2020].

She added another one in the same year, on the 30th of July, when her javelin reached 24.95 m at the event in Prostějov.

The curator of a 3D sports collection of the Czech National Museum, Šárka Rámišová, mentioned in her interview for iSport.cz (on the 7th of April, 2019) that “In the collections of the Department of the History of Physical Education and Sports, we have unique track spikes of Marie Mejzlíková. Up to eyewitnesses, they were imported by the Czech-American Josef Amos Pípal from the USA. Therefore, they were the first track spikes for women in our country”²⁶. Leather track spikes surely gave her some advantage against her competitors running in slippery training shoes, but their quality was at the beginning of their development. For instance, the Adidas spikes worn by the Los Angeles 1932 Olympic Games bronze medallist German Arthur Janath weighed 216 g. When the Jamaican Usain Bolt set a new 100 m world record in 2009, his Puma spikes weighed only 149 g. Also, the position of the spikes in the shoe has changed, nowadays more using the external part of the foot; and the length of the spikes changed, due to the development of artificial surfaces to max. 9 mm outdoor and 6 mm indoor. At the end of the 19th and beginning of the 20th century, spikes were not cheap at all. A pair made by Spalding Company from kangaroo leather cost 6 dollars, which was quite a sum²⁷.

After 1929, Marie Mejzlíková I did not commit herself to athletics any more, as she managed the family-owned watering-place together with her brother Josef after the death of their father in 1926. In 1939, she accepted an offer to become the director of a newly built watering-place in Prachov Rocks.

Prof. Josef Přidal, an international athletics referee and official of the Czechoslovak Federation of Handball and Female Sports, who was one of the founders of women’s athletics in the newly established Czechoslovak Republic, confirmed that “she was a humble girl, uncommonly scrupulous, diligent and versatile, who won most competitions and everywhere, she won sympathies by her agreeable manners. She liked to go to promotion competition events, anywhere she was invited”²⁸.

She died at the age of almost 79 years in Prague, on the 30th of May, 1981.

Marie Mejzlíková II (married Majerová)

Compared to her colleague, Marie “II” was from more humble origins. Her father Josef Mejzlík was from a blue-collar family, and he was a shoemaker. Her mother Josefa Nováková was born in a small village into a baker’s family. Marie, baptised Otílie, was born only eight years after their marriage, on the 13th of De-

²⁶ Available from <https://isport.blek.cz> [accessed: 7.04.2020].

²⁷ Blog Kippen C. 2020 *Olympic Shoes*, available from <http://olympicshoes.blogspot.com> [accessed: 20.05.2020].

²⁸ J. Jirka et al., *Sto let královny, Česká atletika 1997*. p. 116.

cember 1903 in Prague. The register states “Velký Břevnov č. 81, Smíchov county”²⁹. Břevnov was not yet a part of Prague, it was added to Prague only on the 6th of February 1922 by a law fusing neighbouring cities and villages to Prague and forming a new Capital of Prague³⁰. The indication “II” does not mean she would be behind her namesake, but more the fact she was born one year later. Similarly to her colleague, she started with handball. Women’s athletics was in the interwar Czechoslovakia in its beginning phase, and the development was in the hands of enthusiasts without athletic experience. The fact that Marie became the most successful Czechoslovak woman athlete between the wars and the world’s fastest woman, proves her above-average talent and excellent physical dispositions.

She started her athletic career at the sports club SK Úředníků Karlín, located on the Prague island Štvanice, close to her home in Prague Holešovice. She remained faithful to her club for the whole sporting career, and mainly thanks to her, SK Úředníků Karlín won the 1923 and 1924 titles of the best women’s team of Czechoslovakia.

At the age of seventeen, in June 1921, she started her competition career at an athletic event in Prague. It was in the framework of women’s sports at the I Masaryk Games, in the 60 m race and 75 m hurdles³¹. She did not reach any remarkable success, but she showed her potential. She proved this potential the following year in Paris, when she fascinated Paris twice by her results.

Her first remarkable success was at the international event Fête de Printemps on the 21st of May 1922 at the Stade Pershing in Paris. She won the opening discipline of 80 m (11.0 s), and in long jump (461 cm). With a lead of ten meters, she concluded the relay competition in a record time 53.2 s. This 4×100 m relay race was a very nervous one. The first runner of the winning team was her namesake Marie Mejzlíková I. The race, where the Czechoslovak runners increased their lead at every stage, was nervous because of the start – it had to be repeated several times³².

Her second noteworthy appearance was in August 1922, at the first Women’s World Games. During her 60 m heat, she beat the 50 m world record with the time 6.4 s and secured her place in the finals. In the finals, where four sports-women were present, she beat two English runners Lines and Callebout and the French Prost in a new world record 7.6 s. Also her intermediate times, measured during her 100 y heat were record breaking – 50 m in 6.4 s, 60 m in 7.6 s, and 80 m in 10 s. She ran the whole distance of 100 y (equal to 91.44 metres) in 11.4 s,

²⁹ Archiv hl. m. Prahy, Sběrka matrik BŘV N 17, *Knihá narozených 1903–1907*, p. 52, available from <http://katalog.ahmp.cz> [accessed: 21.05.2020].

³⁰ Zákon č. 114/1920 ze dne 6. 2. 1920, kterým se sousední obce a osady slučují s Prahou [Act No. 114/1920 of 6 February 1920, which merges neighboring municipalities and settlements with Prague].

³¹ “ČAS”, 7th of June 1921, year 31, No. 126, p. 2, available from <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk> [accessed: 18.05.2020].

³² *Vzpomínky na slavný závod do Francie*, [in:] *Almanach III. světových ženských her v Praze 6.–8. září 1930*. Výbor III. světových ženských her 1930. p. 62.

which no other woman before her managed. Her maximum efforts during the heat, combined with non-specifically oriented trainings, adumbrated Marie's loss in the 100 y finals, in which the English Callebout could win with 12.0 s. The resulting time of Marie was not measured. However, the results of Marie Mejzlíková II surpassed the Czechoslovak journalists' expectations. Only a week before the Paris games, they published an article stating: "Women's Olympic Games in Paris. [...] According to the latest news arrived from Paris, the American and English teams have already been diligently training for 14 days, so the chances of our sportswomen are not big, even though we can hope that our team will try hard to get by in the most honourable way at this big sporting event. The delegation is leaving on Tuesday morning"³³. She concluded her successful appearance by winning the third place in relay. After the comeback from the world games, at a Prague event on the 23rd of September, 1923, she improved her world record in long jump by adding 14 cm to reach 530 cm, and she was the member of a record-breaking 4 × 75 m relay³⁴.

Marie took part at three national championships, winning 7 individual titles and 2 relay ones. During her first national women's track championship on the 7th of October 1923 in Prague, she won the long jump event with 494 cm, with a half-a-meter lead in front of the second-place winner. She added two more wins at the shortest track sprints of 60 m and 100 m. She finished the 60 m race in mere 8.4 s, and in the direct encounter with Marie Mejzlíková I, she won the 100 m clearly with the time of 13.2 s, while her namesake did not manage to run under 14 s. At the coming national championship, she defended her 100 m title in the same time and her long jump title with 483 cm. She added 2 titles as a member of the relay team of her club SK Úředníků Karlín. Meanwhile for the 4 × 100 m relay, she was the finishing runner, she started the 100–200–100–200 metres relay. During the shortest sprint event, this time the 80 m one, she lost very narrowly to her colleague Božena Šrámková, who retaliated her tight long jump loss. Her last national championship appearance was on the 15th and 16th of August 1925 in Prague, when she confirmed her sprinting skills and won the distances of 60 m (8.4 s) and 100 m (13.2 s), which she dominated with a lead of a whole second in front of her future successor Zdena Smolová. This corresponds to a lead equal to about 8 m.

We have only little information about the life of Marie Mejzlíková II after she finished her athletic career. In 1930, she married and started using the family name Majerová. In 1968, after the Warsaw Pact invasion, she emigrated to the German Federal Republic. She died in August 1994, aged 90 years³⁵.

³³ "Lidové noviny", 14th of August 1922, No. 404, p. 4.

³⁴ "Národní listy", 25th of September 1923, year 63, No. 263, p. 2.

³⁵ Bibliografický slovník, Historický ústav AV ČR.

Marie Vidláková (married Kuchovská)

Throws and puts belong to those athletic disciplines, in which Czech athletes are successful already since the times of František Janda-Suk³⁶. Marie Vidláková was one of the forerunners and pioneers of Czech throws in the interwar Czechoslovakia. Besides athletics, this all-round sportswoman swam and played handball and tennis. She was born in Třebíč on the 4th of September 1904. Her father Josef was a shoemaker and her mother was from a workers' family³⁷. Baptised as Marie, she received her catholic confirmation on the 28th of September 1919 by the bishop Norbert Klein³⁸.

When she was sixteen, she started playing handball for the Workers sports club Třebíč (Dělnický sportovní klub Třebíč, further DSK Třebíč). With them she won the title of the West-Moravian district. After three years of playing for DSK Třebíč, Marie (usually nicknamed Máňa) was accepted as a member of the club SK Achilles on the 22nd of May 1923. This club associated football and women's handball, but thanks to local enthusiasts, it was dominated by athletics – although the premises were unsuitable for athletics. In June 1923, SK Achilles fused in Třebíč with a richer Czech sports club, which possessed much better equipped sporting premises, and they were joined also by some members of disappeared Třebíč clubs. A new institution was established: Sports society Třebíč (Sportovní společnost Třebíč, further SS Třebíč)³⁹.

At the first Czechoslovak track championship, Marie Vidláková won the third place in two-handed javelin (800g) with 34.42 m, wearing the colours of SS Třebíč. In 1924, she left for work to Brno, where she continued with athletics in the local club Moravian Slavia (Moravská Slavie) and she regularly represented Czechoslovakia in handball. To better combine her job and training, she moved to SK Židenice in 1926, as their stadium was only 5 minutes away from her job.

Marie Vidláková won seven national titles. In 1924, she won the discus throw (1.5 kg discus, 24.39 m), ball-with-loop throw and handball ball throw hod. In 1925, she won the title in the one-kilogram discus throw (29.18 m) and the 100 y hurdles (15.4 s). In 1926, she won the two-handed shot put (3.628 kg, 19.34 m) and in 1929, the 80 m hurdles race (14.4 s).

She regularly represented Czechoslovakia in both athletics and handball. At the II Women's World Games in Gothenburg in 1926, she won the two-handed shot put with 19.54 m. At the III Women's World Games in Prague in 1930, she won the world champion title as a member of the handball national team. After getting married, named Kuchovská, she was a member of the national team at the

³⁶ F. Janda-Suk took 2nd place in the discus throw at the 1900 Olympic Games in Paris.

³⁷ Městský úřad Třebíč, Matrika narození [Třebíč City Hall, Birth register]_1904.

³⁸ Norbert Klein was a catholic oblate, the 10th bishop of Brno and Grand Master of the Teutonic Order.

³⁹ P. Navrkal, M. Zeibert, *Třebíč a královna*, Akcent, Třebíč 2014, p. 18–24.

IV Women's World Games in 1934 London. However, a tendon of Achilles injury impeached her from competing in athletics since 1930.

She set seven individual world records – in 1 kg shot put, in both one-handed and two-handed javelin (800 g), in shot put (both 3.628 kg and 4 kg), and in the handball ball throw. As the first Czechoslovak competing sportswoman, she got over 10 m in shot put in 1927. She still holds the world records in those disciplines that have been eliminated from the athletics rules – two-handed shot put with a 3.628 kg shot (20.03 m) and the throw of a 300 g handball ball (28.63 m).

After ending her athletic career, she was the best player of the L.T.C Židenice and played tennis recreationally till her old age. Her son Stanislav Kuchovský, born on the 29th of May 1942, had his sports successes as the follower of Marie Vidláková-Kuchovská, as he was a top-rank Brno tennis player and later a well-known tennis coach⁴⁰. Marie Vidláková-Kuchovská died in Brno on the 13th of September 1994.

Epilogue

After the failure at the Prague Women's World Games, Czechoslovak athletics reached a big, even if temporary success at the IV Women's World Games, which took place from the 9th till the 11th of August 1934 in London. There, the Czechoslovak sportswomen wished to become one of the best world teams again. Also the Czechoslovak press wrote more about this event, mainly the magazine *Star*, which reported already from July 1934 on how the whole world sportswomen were preparing for the competition. Their news was completed with photographs, e.g. from trainings of the English⁴¹ or Japanese⁴² sportswomen, and they did not forget the Czechoslovak team, whose results were allowing to assume good results at the biggest Women's World Games. Contemporary press tried to describe the course of events at the Women's World Games in the most attractive way possible, also by using the participation of and writing about the exotic Japanese competitors. Some newspaper titles like *Yellow and white ones at the starting line*⁴³, completed with photographs of Japanese and Czechoslovak athletes having the starting position, could probably not be used in nowadays sports press, but in 1934, no-one considered them as racist, and the Japanese athletes were the favourite ones for the public in Gothenburg, Prague and London.

Directly from the stadium, the news was coming from the reporter of *Star*, participant of the Games, and one of the world's best athletes of that time, nicknamed "recordwoman", the Czechoslovak representant Zdena Koubková. In her

⁴⁰ Internetová encyklopedie města Brna [Internet encyclopedia of the city of Brno], available from <https://encyklopedie.brna.cz> [accessed: 1.06.2020].

⁴¹ "Star", 12th of July 1934, No. 28, p. 2.

⁴² "Star", 23rd of August 1934, No. 34, p. 2.

⁴³ "Star", 19th of July 1934, No. 29, p. 7.

first message, Koubková wrote about her colleague Štěpánka Pekarová, who later won the third place in shot put and the newly introduced pentathlon (100 m, long jump, shot put, javelin, high jump): “She easily handles the heaviest luggages and her ability to order them fast seems to be a promise of her best form”⁴⁴. In her second letter, with a suggesting title: “I am happy I won”⁴⁵, she described the heats and finals of her 800 m competition, which she won in a new world record:

All is according to the plan. Already before finishing the first half, I perform the first attack, and when I see it is successful, I increase my speed and break from the other ones [...] In the sprint part, I do my best, because I want a time result, a really good time result [...] 2,12.4 – it might have been even better, but I think that I keep something for home, why should I not keep something for the cheering of my Prague friends⁴⁶.

Her world record did not last long, even if it was not beaten. After the games, Zdena Koubková underwent several medical examinations and a plastic surgery, which changed her into a man. This act was officially concluded by a decree of the Ministry of Interior on the 8th of October 1936, which allowed a modification of the registered gender from female to male and the change of the name from Zdena to Zdeněk⁴⁷. Zdeněk Koubek further engaged in sport, he played rugby for Říčany, but the records of Zdena Koubková were eliminated from historical tables. The same decision was made also by Štěpánka Pekarová and her records were cancelled after the end of WWII in 1945, too⁴⁸.

Women’s World Games in London in 1934, became the last event of the individual women’s sport and after the Olympic Games in Berlin, FSFI stopped its activities.

References

Archive Sources

- Archiv hl. m. Prahy, Sbíрка matrik BŘV N 17, *Knihá narozených 1903–1907*, p. 52; available from <http://katalog.ahmp.cz> [accessed: 21.05.2020].
- Archiv hl. m. Prahy, Sbíрка matrik VYŠ N 14, *Knihá narozených 1897–1911*, p. 217; available from <http://katalog.ahmp.cz> [accessed: 20.05.2020].

⁴⁴ “Star”, 16th of August 1934, No. 33, p. 10.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Zemský archiv v Opavě, Sbíрка matrik Severomoravského kraje, M XI 40, Matrika farního úřadu v Paskově 1897–1915 [Provincial Archive in Opava, Collection of Registries of the North Moravian Region, M XI 40, Register of the Parish Office in Paskov 1897–1915], p. 226, available from <http://digi.archives.cz> [accessed: 03.06.2020].

⁴⁸ P. Kovář, *Přiběh české rekordwoman: zákulisí největšího sportovního skandálu první republiky*. Pejdlova Rosička s.r.o., Jarošov nad Nežárkou 2017, p. 211–212.

- Archiv hl. m. Prahy, Sbířka matrik MAG 034, *Kniha sňatků 1926*, p. 215; available from <http://katalog.ahmp.cz> [accessed: 20.05.2020].
- Městský úřad Třebíč, Matrika narození [Třebíč City Hall, Birth register] 1904.
- Zemský archiv v Opavě, Sbířka matrik Severomoravského kraje, M XI 40, Matrika farního úřadu v Paskově 1897–1915 [Provincial Archive in Opava, Collection of Registries of the North Moravian Region, M XI 40, Register of the Parish Office in Paskov 1897–1915], p. 226 available from <http://digi.archives.cz> [accessed: 3.06.2020].
- Zákon č. 114/1920 ze dne 6. 2. 1920, kterým se sousední obce a osady slučují s Prahou [Act No. 114/1920 of 6 February 1920, which merges neighboring municipalities and settlements with Prague].

Periodics

- “ČAS”, 7th of June 1921, year 31, No. 126, p. 2, available from <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk> [accessed: 18.05.2020].
- “Republikán” 9th of September 1920, year 2, No. 72, p. 2.
- “Star”, 7th of September 1926, year 26, No. 27, p. 4.
- “Star”, 12th of July 1934, No. 28, p. 2.
- “Star”, 19th of July 1934, No. 29, p. 7.
- “Star”, 16th of August 1934, No. 33, p. 10.
- “Star”, 23rd of August 1934, No. 34, p. 2.
- “Lidové noviny”, 14th of August 1922, No. 404, p. 4, available from <http://kramerius.cbvk.cz> [accessed: 18.05.2020].
- “Národní listy”, 25th of September 1923, year 63, No. 263, p. 2 available from kramerius.cbvk.cz [accessed: 18.05.2020].
- Women’s Olympiad*, “The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser 6.08.1924”, p. 4, available from <https://eresources.nlb.gov.sg> [accessed: 20.05.2020].
- “Ženské listy”, 30th of September 1922, year 50, No. 8–9, p. 118 available from <http://kramerius.cbvk.cz> [accessed: 23.04.2020].

Internet Sources

- Bibliografický slovník, Historický ústav AV ČR, available from <http://biography.hiu.cas.cz> [accessed: 21.05.2020].
- Blog Kippen C. 2020, *Olympic Shoes*, available from <http://olympicshoes.blogspot.com> [accessed: 20.05.2020].
- Hornová K., *Proměny běžeckého oděvu*, available from <https://isport.cz> [accessed: 7.04.2020].
- Internetová encyklopedie města Brna [Internet encyclopedia of the city of Brno], available from <https://encyklopedie.brna.cz> [accessed: 1.06.2020].
- Neuls F. et al., *Plavání*, available from <http://iks.upol.cz> [accessed: 20.05.2020].

Vysehradckej.cz, *Z historie pražských plováren – Mezzlikárna*, available from <https://vysehradckej.cz> [accessed: 20.05.2020].

Literature

- Drozdek-Małolepsza T., *Women's World Games (1922–1934)*, “Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2014, 13(1), pp. 59–73.
- Havránková H. et al. *Český olympismus: 100 let*, Olympia, Praha 1999.
- Hladík P., *Mistrovství a přebory v athletics I. díl*, Český atletický svaz 2015.
- Hladík P., *Umístění českých a Československých sportovkyň na významných zahraničních i domácích soutěžích do roku 1938*, [in:] J. Schütová, M. Waic *Tělesná výchova a sport žen v českých a dalších středoevropských zemích, vznik a vývoj do druhé světové války*, Národní museum, Praha 2003, pp. 155–180.
- Jirka J. et al., *Sto let královny*, Česká atletika, Olomouc 1997.
- Kovář P., *Příběh české rekordwoman: zákulisí největšího sportovního skandálu první republiky*, Jarošov nad Nežárkou: Pejdlova Rosička s.r.o. 2017.
- Kunert A.K., *Pułkownik Matuszewski. Jedna rodzina – trzy Virtuti*, “Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrzznego” 2012, 7(4), pp. 210–217.
- Navrkal P., Zeibert, M., *Třebíč a královna*, Akcent, Třebíč 2014.
- Nedobitý K., *Ženská atletika*. Č.A.T., České Budějovice 1944.
- Parčina I., Šiljak V., Perović A., Plakona E., *Women's World Games*, “Physical Education and Sport Through the Centuries” 2014, 1(2), pp. 49–60.
- Pfister G.U., *Olympische Spiele nur für Männer?: Auseinandersetzungen über die Beteiligung von Frauen an den Olympischen Spielen*, [in:] *Olympische Spiele*, LIT Verlag, Münster 2001, pp. 138–146.
- Schütová J., *Počátky ženského sportu v Čechách*, [in:] J. Schütová, M. Waic *Tělesná výchova a sport žen v českých a dalších středoevropských zemích, vznik a vývoj do druhé světové války*, Národní museum, Praha 2003, pp. 55–59.
- Vzpomínky na slavný závod do Francie*, [in:] *Almanach III. světových ženských her v Praze 6.–8. září 1930*. Výbor III. světových ženských her 1930, pp. 61–69.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Czechoslovak Female Athletes at the International Scene During the Interwar Period between WWI and WWII*.

Finansowanie

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Czechoslovak Female Athletes at the International Scene During the Interwar Period between WWI and WWII*.

Funding

This research was supported from the program PROGRES Q19.

Julian JAROSZEWSKI*

<https://orcid.org/0000-0002-0224-7445>

Piłka nożna w województwie łódzkim w latach 1920–1939. Zarys dziejów

Jak cytować [how to cite]: Jaroszewski J., *Piłka nożna w województwie łódzkim w latach 1920–1939. Zarys dziejów*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 2, s. 29–43.

Football in Łódzkie Voivodship in years 1920–1939. An outline of history

Abstract

In Łódź and other bigger towns of Łódzkie region football was played since the beginning of the 20th century. After gaining independence by Poland on the territory of the newly proclaimed voivodship it soon became the most popular sport discipline. It also had its fans in the country. The organizer of football championships was the Regional Association of Football of Łódź which was founded in 1920. After the year of 1925 the organizer was Łódź Regional Football Association (ŁOZPN). The region was placed on 4-6th position in the country. The highest level of sport education were presented by clubs and associations in the very town of Łódź. The leading role was played by Łódzki Sport Club. The footballers of ŁOZPN were appointed to the national representative team. Antoni Gałecki (ŁKS), a participant of XI Olympic Games in Berlin in 1936 and Football World Championships in France in 1938, gained this honour 22 times. The biggest obstacle of the development of football was the shortage of fields.

Keywords: sport, football, Łódzkie Voivodship.

* dr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie, Wydział Nauk o Zdrowiu; e-mail: julian.jaroszewski@konin.edu.pl

Streszczenie

W Łodzi i największych miastach rejonu łódzkiego piłkę nożną uprawiano od początku XX wieku. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości na terenie nowo powołanego w 1920 r. województwa łódzkiego szybko stała się najpopularniejszą dyscypliną sportową. Miała też swoich miłośników na prowincji. Organizatorem rozgrywek piłkarskich był utworzony jeszcze w 1920 r. Łódzki Związek Okręgowy Piłki Nożnej, a po 1925 r. Łódzki Okręgowy Związek Piłki Nożnej. Stan organizacyjny lokował okręg na IV–VI miejscu w kraju. Najwyższy poziom wyszkolenia sportowego prezentowały kluby i stowarzyszenia sportowe z samej Łodzi. Wiodącą rolę pełnił Łódzki Klub Sportowy. Piłkarzy ŁOZPN powoływano do reprezentacji kraju. Antoni Gałęcki (ŁKS), uczestnik Igrzysk XI Olimpiady w Berlinie (1936) i Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej we Francji (1938), dostąpił tego zaszczytu 22 razy. Największym utrudnieniem w rozwoju łódzkiej piłki nożnej był brak boisk piłkarskich.

Słowa kluczowe: sport, piłka nożna, województwo łódzkie.

Wprowadzenie

Początki sportu piłkarskiego w województwie łódzkim datowane są na pierwszą dekadę XX wieku. Związane były z działalnością niemieckich stowarzyszeń sportowych w Łodzi, choć badacze dziejów sportu łódzkiego za miejscowych propagatorów gry w piłkę nożną uznają angielskich specjalistów pracujących w fabrykach włókienniczych. Pierwsze drużyny piłkarskie zawiązano w 1904 r. w Towarzystwie Cyklistów-Turystów (Touring-Club) oraz w Stowarzyszeniu Sportowym „Union”. Tworzenie się kolejnych drużyn¹ spowodowało powołanie w 1910 r. Łódzkiej Piłkarskiej Ligi Sportowej (Łodzer Fussball Verband) i rozgrywanie piłkarskich mistrzostw Łodzi². W niepodległej już Polsce Łódzki Związek Okręgowy Piłki Nożnej współorganizowali dawni działacze Łódzkiej Piłkarskiej Ligi Sportowej. Poza Łodzią grę w piłkę nożną propagowali robotnicy Huty Szkła „Kara” w Piotrkowie Trybunalskim (1909) oraz młodzież gimnazjalna z Kalisza (1917). Dali oni początek klubom piłkarskim Concordii Piotrków Tryb. i Towarzystwu Sportowemu „Prosna” w Kaliszu.

Cel badań

Celem pracy było przedstawienie rozwoju piłki nożnej w województwie łódzkim w latach 1920–1939. Początek omawianego okresu – 1920 r. – wiąże się

¹ A. Bogusz, *Dawna Łódź sportowa 1824–1945*, Muzeum Historii Miasta Łodzi, Łódź 2007, s. 72. W latach 1907–1910 w Łodzi drużyny piłkarskie działały w: Łódzkim Stowarzyszeniu Gimnastycznym „Kraft” (1907), Łódzkim Klubie Piłkarskim Victoria (1908), Łódzkim Klubie Sportowym (1908), Stowarzyszeniu Sportowym „Newcastle” (1909), Unterstützung und Geselligkeits-Verein „Anker” (1909), Towarzystwie Miłośników Rozwoju Fizycznego w Widzewie oraz Łódzkim Towarzystwie Sportowo-Gimnastycznym (obie drużyny w 1910 r.).

² A. Bogusz, *Łódzianie w piłkarskich mistrzostwach świata*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódźki Okręgowy Związek Piłki Nożnej, Łódź 1986, s. 4. Do 1914 r. mistrzowskie tytuły zdobyły: Kraft (1910), Newcastle (1911) oraz ŁKS (1912, 1913).

z utworzeniem Łódzkiego Związku Okręgowego Piłki Nożnej, koniec – 1939 r. – z wybuchem II wojny światowej. Problematykę piłki nożnej na terenie województwa łódzkiego w czasie II Rzeczypospolitej przedstawiano już w innych publikacjach³, jednak problem badawczy sformułowany w tytule opracowania traktowany był przyczynkowo. Autor ma świadomość, że artykuł ten nie rości sobie praw do wyczerpującego przedstawienia tytułowego problemu. Wysznuję następujące problemy badawcze:

1. Jakie uwarunkowania determinowały rozwój piłki nożnej w województwie łódzkim w latach 1920–1939?
2. Jaki poziom osiągnęło łódzkie piłkarstwo?

Material i metoda

Niniejsza praca ma charakter źródłowy. Zastosowano w niej następujące metody badawcze: analizę źródeł historycznych (indukcja, dedukcja, synteza) oraz metodę porównawczą. Materiał źródłowy pochodzi z archiwów, archiwalnych roczników prasy lokalnej i ogólnopolskiej, oraz literatury dotyczącej dziejów międzywojennego sportu.

Wyniki

Organizacja i działalność związków okręgowych piłki nożnej w Łodzi

W okresie dwudziestolecia międzywojennego najpopularniejszą dyscypliną sportową w województwie łódzkim była piłka nożna⁴. Kluby i stowarzyszenia sportowe propagujące piłkę nożną skupione były w największych ośrodkach miejskich województwa łódzkiego. Tam bowiem, wśród wielonarodowościowej

³ A. Bogusz, *Dawna Łódź sportowa...*; tenże, *Łódzcy olimpijczycy 1924–1992*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódź 1992; tenże, *Żydowskie stowarzyszenia sportowe w Łodzi*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódź 1992; tenże, *Niemieckie stowarzyszenia sportowe Łodzi 1824–1939*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódź 1992; tenże, *Fabryczne kluby sportowe Łodzi*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódź 1993; S. Glica, *Od 1824 roku. Opowieść o łódzkim sporcie*, Muzeum Miasta Łodzi, Łódź 2013; tenże, *Sport robotniczy w Łodzi 1918–1939*, Muzeum Miasta Łodzi, Łódź 2012; M. Pawłowski, *Z dziejów łódzkiego sportu i turystyki*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódź 1982; B. Madej, L. Włodkowski, *Stadion pełen wspomnień*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1978; P. Wesołowski, *100 lat Widzewa Łódź*, camVers, Bydgoszcz 2010; J. Strzałkowski, *Łódzki Klub Sportowy 1908–1983*, Wojskowa Drukarnia w Łodzi, Łódź 1983; M. Olejniczak, *Historia belchatowskiego sportu*, PPHU Skaner, Belchatów 1983; A. Warchulińska, J. Kisson-Jaszczyński, A. Wolski, M. Woźniak, *Concordia 1909–2009. Dzieje jednego z najstarszych klubów sportowych w Polsce*, Klub Sportowy Concordia, Piotrków Trybunalski 2009.

⁴ „Kurier Łódzki” 1925, nr 1, s. 10; 1929, nr 357, s. 6; 1933, nr 359, s. 3; 1936, nr 1, s. 6; 1937, nr 1, s. 8; 1939, nr 1, s. 23.

młodzieży szkolnej i robotników fabrycznych, piłka nożna znalazła pierwszych sympatyków. W samej Łodzi, która miała największy potencjał ekonomiczny i demograficzny w województwie, do 1939 r. funkcjonowało łącznie 79 sekcji piłki nożnej⁵. W latach 1920–1925 kluby piłkarskie prowadziły rozgrywki w ramach Łódzkiego Związku Okręgowego Piłki Nożnej (ŁZOPN), a od 1925 r. Łódzkiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej (ŁOZPN)⁶. Kierowanie pracą powołanemu w 1920 r. ŁOZPN⁷ powierzono Zarządowi⁸ z prezesem Alfredem Grohmanem (1920–1922). W kolejnych latach funkcję tę pełnili: Orest Dzułyński (1923)⁹, Stanisław Małachowski (1924)¹⁰, Piotr Zabłocki (1925–1928)¹¹, Zygmunt Skibicki (1929–1930)¹² i Heliodor Konopka (1931–1939)¹³. Według pierwszego statutu, ŁZOPN nadzorował rozgrywki na terenach Łodzi, Włocławka, Łowicza, Skierniewic, Koźmierz, Ozorkowa, Skarżyska, Radomska, Działoszyna, Wielunia, Kalisza i Konina¹⁴. Wytyczne Polskiego Związku Piłki Nożnej oraz reformy administracyjne kraju decydowały o zmianach terenu objętego działalnością Związku. Po 1927 r. był to „obszar województwa łódzkiego”¹⁵, a w 1938 r., w konsekwencji reformy administracyjnej, spod jurysdykcji ŁOZPN wyłączono drużyny piłkarskie z Kalisza, Konina, Koła i Turku, w zamian przyłączając zespoły z powiatów radomskiego i wieluńskiego¹⁶.

⁵ A. Bogusz, *Dawna Łódź sportowa...*, s. 97. Najpopularniejszymi dyscyplinami sportowymi w Łodzi były: piłka nożna (79 sekcji), lekka atletyka (51), gry sportowe (47), kolarstwo (46) i gimnastyka (43).

⁶ Archiwum Państwowe (AP) w Piotrkowie Tryb., Starostwo Powiatowe Piotrkowskie (SPP) 1918–1939, sygn. 38, *Organizacja Podokręgu Piotrkowskiego Łódzkiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej – korespondencja 1925*, k. 1.

⁷ „Kurier Łódzki” 1920, nr 110, s. 3. Założycielami ŁOZPN były: Stowarzyszenie Sportowe „Union”, Łódzki Klub Sportowy, Łódzkie Towarzystwo Sportowe „Szturm”, Łódzkie Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne, Klub Turystów, Sportowe Towarzystwo „Siła” i Klub Sportowy „Polonia”.

⁸ „Kurier Łódzki” 1920, nr 110, s. 3. W skład Zarządu ŁZOPN zostali wybrani: Alfred Grohman – prezes, Artur Thiele – I wiceprezes, Bertold Ullrich – II wiceprezes, Alfons Joss – sekretarz, Aleksander Kahn – skarbnik, Alfred Guse – przewodniczący Wydziału Gier i Dyscypliny, Hugon Graeser – przewodniczący Wydziału Zgłoszeń, oraz członkowie: Artur Krauze, Karol Waleński, Wacław Taubwurcel, Alfred Eulenfeld, Alfons Gerin.

⁹ „Kurier Łódzki” 1923, nr 17, s. 5; „Republika” 1923, nr 32, s. 4.

¹⁰ „Republika” 1924, nr 24, s. 4.

¹¹ „Kurier Łódzki” 1925, nr 7, s. 4; 1926, nr 5, s. 5; 1928, nr 65, s. 4.

¹² „Przegląd Sportowy” 1929, nr 4, s. 2; „Kurier Łódzki” 1929, nr 32; 1930, nr 16, s. 7; 1930, nr 35, s. 10.

¹³ AP w Łodzi, Urząd Wojewódzki Łódzki w Łodzi (UWŁwŁ) 1918–1939, sygn. 1610, Łódzki Okręgowy Związek Piłki Nożnej w Łodzi, k. 1 i 3; „Republika” 1931, nr 19, s. 7; 1932, nr 25, s. 6; 1933, nr 16, s. 7 „Kurier Łódzki” 1931, nr 19, s. 6; 1932, nr 25, s. 7; 1934, nr 13, s. 4; 1935, nr 14, s. 14; 1936, nr 26, s. 5; 1937, nr 11, s. 5.

¹⁴ AP w Łodzi, UWŁwŁ 1918–1939, sygn. 1610, Łódzki Okręgowy Związek Piłki Nożnej, k. 59, Statut Łódzkiego Związku Okręgowego Piłki Nożnej.

¹⁵ AP w Łodzi, UWŁwŁ 1918–1939, sygn. 1610, Łódzki Okręgowy Związek Piłki Nożnej, k. 109, Statut Łódzkiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej.

¹⁶ „Kurier Łódzki” 1938, nr 190, s. 7.

Rosnąca popularność piłki nożnej wpływała na liczbę klubów i graczy. Początkowo większość drużyn pochodziła z terenu Łodzi. W 1920 r. ŁZOPN zrzeszał 6 klubów, wszystkie z Łodzi, w 1921 r. działało już 9 sekcji piłkarskich, ale spoza stolicy województwa byli jedynie piłkarze Pabianickiego Towarzystwa Cyklistów (PTC)¹⁷, a w 1923 r. z 35 w sumie tylko 9 zespołów pochodziło z tzw. prowincji¹⁸. W kolejnych latach rozwój piłki nożnej dotyczył całego województwa łódzkiego, więc w 1934 r. wśród 63 klubów 44 były z mniejszych miejscowości¹⁹. W 1939 r. ŁOZPN zrzeszał 100 klubów. Ostatnimi przyjętymi do ŁOZPN w sierpniu 1939 r. były drużyny Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” z Lutomska oraz kluby sportowe Strzelec z Nowego Złotna i Zgierza²⁰. Analogicznie wzrastała liczba zrzeszonych piłkarzy, od 189 w 1921 r., 762 w 1922 r.²¹, 1383 w 1924 r. i 3426 w 1932 r.²² do 6270 w 1938 r. Pod względem organizacyjnym w latach dwudziestych XX w. ŁZOPN lokował się na IV miejscu w Polsce (za okręgami krakowskim, lwowskim i górnośląskim)²³, w następnej dekadzie było to VI miejsce (na 14 okręgowych związków)²⁴.

Władze ŁZOPN²⁵ popularyzowały piłkę nożną przez organizowanie rozgrywek o mistrzostwo okręgu w klasach A, B, C, nadzorowanie wszystkich meczów sfederowanych stowarzyszeń sportowych oraz występującej na łódzkich stadionach reprezentacji Polski. Od 1937 r. władze Związku zainicjowały akcję propagowania piłki nożnej w terenie, organizując mecze reprezentacji miast provin-

¹⁷ „Przegląd Sportowy” 1921, nr 32, s. 2, Wykaz członków Łódzkiego Związku Okręgowego Piłki Nożnej: Łódzki Klub Sportowy, Klub Turystów Łódź, Stowarzyszenie Sportowe „Union” Łódź, Łódzkie Towarzystwo Sportowe „Szturm”, Łódzkie Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne, Stowarzyszenie Gimnastyczne „Siła”, Łódzkie Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Bar-Kochba”, Pabianickie Towarzystwo Cyklistów Sekcja Footballowa, Związek Sokolstwa Polskiego Gniazdo „Łódź I” Sekcja Piłki Nożnej.

¹⁸ „Sportowiec” 1923, nr 3, s. 5.

¹⁹ „Rocznik Sportowy” 1934, Warszawa 1934, s. 398–400.

²⁰ „Kurier Łódzki” 1938, nr 359, s. 7; 1939, nr 211, s. 7.

²¹ „Sportowiec” 1923, nr 3, s. 6.

²² „Kurier Łódzki” 1932, nr 25, s. 7.

²³ „Kurier Łódzki” 1925, nr 78, s. 9. W 1925 r. najwięcej klubów piłkarskich w Polsce skupionych było w okręgu krakowskim – 120, następnie w lwowskim – 34, górnośląskim – 71, łódzkim – 57, poznańskim – 52, warszawskim – 46, toruńskim – 25, lubelskim – 24 i wileńskim – 21. Pod względem czynnych piłkarzy najliczniejszy był okręg krakowski – 5146, kolejne to: górnośląski – 2725, lwowski – 2720, łódzki – 2119, warszawski – 1733, poznański – 1700, toruński – 529, wileński – 463 i lubelski – 423. Najwięcej zawodów przeprowadzono w okręgu górnośląskim – 5812, następnie w krakowskim – 4018, lwowskim – 2537, poznańskim – 2249, łódzkim – 1422, warszawskim – 1370, wileńskim – 622, toruńskim – 574 i lubelskim – 569.

²⁴ „Rocznik Sportowy” 1934, s. 390–409; „Przegląd Sportowy” 1930, nr 14, s. 5, *Kącik piłkarski*. W 1934 r. największymi okręgami były: śląski (1930 – 115, 1934 – 140 klubów), warszawski (1930 – 80, 1934 – 96 klubów), poznański (1930 – 72, 1934 – 52 klubów), lwowski (1930 – 63, 1934 – 103 klubów) i krakowski (1930 – 55, 1934 – 74 klubów).

²⁵ Władzami ŁZOPN były: Walne Zgromadzenie Związku, Zarząd, Wydział Gier i Dyscyplin, Wydział Spraw Sędziowskich, Kierownictwo Podokręgów i Komisja Rewizyjna.

cjonalnych²⁶. Względy finansowe (koszty przejazdów)²⁷ wymusiły powołanie podokręgów ŁZOPN. Pierwszym był podokręg piotrkowski (1925)²⁸, następnie kaliski (1928)²⁹, tomaszowski (1930)³⁰, kutnowski (1937)³¹. Nie zyskał przychylności Walnego Zgromadzenia ŁOZPN (1930) wniosek Żydowskiego Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego „Makkabi” z Pabianic o utworzenie podokręgu w Pabianicach³².

Sytuacja finansowa Związku była dobra, głównie za sprawą dochodów z biletów wstępu na mecze piłkarskie. Umożliwiało to wspomaganie klubów zrzeszonych w ŁZOPN, a nawet innych okręgowych związków, m.in. Łódzkiego Okręgowego Związku Lekkoatletycznego³³. Od 1936 r. wszyscy piłkarze ŁOZPN podlegali ubezpieczeniu. W tym samym roku zainaugurowano rozgrywki o mistrzostwo okręgu juniorów oraz kursy zimowe dla piłkarzy.

Nierozwiązywalnym problemem Związku był brak boisk piłkarskich. W 1918 r. do gry w piłkę nożną w Łodzi nadawały się tylko dwa – w Parku Helenów oraz boisko Klubu Turystów. To właśnie w ich braku „Przegląd Sportowy” upatrywał główną przeszkodę w rozwoju sportu w półmilionowej Łodzi³⁴. Od 1920 r. ŁOZPN występował do władz państwowych i komunalnych z prośbą o tereny pod budowę boisk³⁵. Sytuacja nie uległa poprawie do połowy lat dwudziestych. Boisko przy pl. Hallera w Łodzi było udostępniane przez Dowództwo Okręgu Korpusu IV tylko na czas mistrzowskich rozgrywek ŁZOPN. Braki boisk szczególnie odczuwalne były w mniejszych ośrodkach. W 1925 r. w okręgu łódzkim było ich 10, wynik ten stawiał ŁZOPN na V miejscu w Polsce³⁶. W najlepszej sytuacji były powstające po 1927 r. kluby fabryczne, które przy wsparciu zarządów fabryk budowały własne boiska³⁷. Kluby i stowarzyszenia pozbawione bo-

²⁶ „Kurier Łódzki” 1937, nr 195, s. 9.

²⁷ „Kurier Łódzki” 1926, nr 105, s. 8; 1926, nr 111, s. 9.

²⁸ AP w Piotrkowie Tryb., SPP 1918–1939, sygn. 38, Organizacja Podokręgu Piotrkowskiego Łódzkiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej – korespondencja 1925, k. 1.

²⁹ „Kurier Łódzki” 1928, nr 201, s. 10; 1935, nr 346, s. 7.

³⁰ AP w Piotrkowie Tryb. Oddział w Tomaszowie Maz., Łódzki Związek Okręgowy Piłki Nożnej Podokręg Tomaszowski w Tomaszowie Mazowieckim, s. 151 (1930–1937); „Przegląd Sportowy” 1930, nr 18, s. 4; „Kurier Łódzki” 1930, nr 43, s. 8; 1936, nr 350, s. 5.

³¹ AP w Płocku, Oddział w Kutnie, Klub Sportowy MKKS „Czarni” w Kutnie, sygn. 1965–1972, Sprawozdania roczne Podokręgu z Walnych Zebrań, k. brak; „Kurier Łódzki” 1939, nr 239, s. 7.

³² „Kurier Łódzki” 1930, nr 356, s. 11.

³³ A. Bogusz, *Dawna Łódź sportowa...*, s. 192.

³⁴ „Przegląd Sportowy” 1921, nr 10, s. 5.

³⁵ „Kurier Łódzki” 1920, nr 110, s. 3.

³⁶ „Kurier Łódzki” 1925, nr 78, s. 9.

³⁷ AP w Łodzi, UWŁwŁ, sygn. 1588, Klub Sportowy Widzewska Manufaktura w Łodzi, k. 52, Protokół I-go Walnego Zebrania Klubu Sportowego „Widzewska Manufaktura” z dnia 10 marca 1929 r.; AP w Piotrkowie Tryb. Oddział w Tomaszowie Mazowieckim, Klub Sportowy Tomaszowskiej Fabryki Sztucznego Jedwabiu, sygn. 4, Sprawozdania z działalności protokoły walnych zebrań itp. 1933–1939, k. brak paginacji (b.p.); Sprawozdanie z działalności „Klubu Spor-

gatyh mecenasów korzystały ze stadionów miejskich lub użyczanych przez te bogatsze. Tempo budowy nowych stadionów determinowała ogólna sytuacja ekonomiczna Polski, czasami na zakończenie inwestycji piłkarze czekali prawie dekadę (Konin)³⁸. W latach 1925–1935 okręg łódzki wzbogacił się o 20 nowych boisk. Nadal jednak 30 boisk piłkarskich (7 miejskich, 2 wojskowe i 21 klubowych) nie zaspokajało potrzeb rosnących szeregów ŁOZPN³⁹.

Wyniki na poziomie rozgrywek okręgowych

Zaplanowane na 1920 r. I Mistrzostwa Polski w Piłce Nożnej poprzedzały rozgrywki o tytuł mistrza okręgu. Wybuch wojny polsko-bolszewickiej uniemożliwił rozgrywki klasy A w Łodzi⁴⁰. Inauguracyjny mecz o mistrzostwo w kl. A ŁOZPN odbył się dopiero 25 czerwca 1921 r., pomiędzy Łódzkim Towarzystwem Sportowym „Szturm” i Klubem Turystów⁴¹. Pierwszy tytuł mistrza ŁOZPN wywalczyła drużyna Łódzkiego Klubu Sportowego (ŁKS)⁴². Od 1922 r. rozgrywki okręgowe rozszerzono o klasy B i C⁴³. W 1934 r. w kl. A rozgrywki toczyło 10 zespołów. Kl. B w czterech grupach (łódzka, pabianicka, kaliska i tomaszowska) – 21 klubów, w kl. C w pięciu grupach (łódzka, pabianicka zduńskowsko-sieradzka, tomaszowska i kaliska). Do 1925 r. najwyższy poziom sportowy w okręgu demonstrowali piłkarze ŁKS. Zdominowali kl. A oraz stopniowo niższe klasy rozgrywek. W 1924 r. ŁKS był jedynym klubem w Polsce, którego drużyny zostały mistrzami w kl. A, B i C⁴⁴. Dopiero w 1926 r. ŁKS został zdezonizowany przez piłkarzy z Klubu Turystów, i to mimo atutu, jakim było własne boisko i punkt przewagi przed decydującym meczem⁴⁵. Z prowincji do kl. A awansowała kaliska Prosna⁴⁶.

towego” Tomaszowskiej Fabryki Sztucznego Jedwabiu w Tomaszowie Mazowieckim za rok 1933; A. Bogusz, *Fabryczne kluby sportowe Łodzi*, s. 8–10, 44, 50, 78.

³⁸ AP w Koninie, Starostwo Powiatowe w Koninie z lat 1918–1939, sygn. 731, k. 57, 70, Sprawozdanie dotyczące rozwoju organizacji Wychowania Fizycznego i Przynależenia Wojskowego na terenie powiatu konińskiego; sygn. 734, k. 84, Sprawozdanie Powiatowego Komitetu P.W. za rok 1935/36, tj. za czas od I IV 35 r. do 23 I 1936 r.

³⁹ „Kurier Łódzki” 1936, nr 14, s. 6; 1937, nr 1, s. 8.

⁴⁰ J. Hałys, *Piłka nożna w Polsce 1918–1926*, t. 2, Alnus, Mielec – Kraków 2017, s. 24. W skład kl. A w Łodzi weszły następujące drużyny: Łódzki Klub Sportowy, Klub Turystów w Łodzi, Łódzkie Towarzystwo Sportowe Szturm Łódź oraz Łódzkie Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne.

⁴¹ „Kurier Łódzki” 1921, nr 175, s. 4.

⁴² „Kurier Łódzki”, 1923, nr 17, s. 5.

⁴³ „Przegląd Sportowy” 1921, nr 12, s. 9. Do kl. B zakwalifikowano zespoły Stowarzyszenia Sportowego „Union”, Łódzkiego Towarzystwa Gimnastycznego „Siła”, Robotniczego Towarzystwa Sportowego „Widzew” z Łodzi, PTC, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” z Pabianic, „Czarnych” Sieradz, Klubu Sportowego 4 Dyonu Żandarmerii oraz 28 pp Strzelców Kaniowskich.

⁴⁴ „Kurier Łódzki” 1924, nr 312, s. 6; 1924, nr 322, s. 3.

⁴⁵ „Kurier Łódzki” 1926, nr 155, s. 4; 1926, nr 161, s. 4.

⁴⁶ S. Bojszczyk, *Księga Jubileuszowa Kaliskiego OZPN 1976–1996*, KOZPN, Kalisz 1996, s. 64.

Rok 1927 r. to rozłam w piłkarstwie polskim, którego konsekwencją były dwa niezależne systemy rozgrywek. W okręgu łódzkim w kl. A spośród Wojskowego Klubu Sportowego (WKS), Widzewa, Unionu, Szturmu (wszyscy z Łodzi) oraz Proсны Kalisz tytuł mistrzowski wywalczyli piłkarze WKS Łódź. W Łódzkiej Lidze Okręgowej Piłki Nożnej tytuł mistrzowski zdobyła drużyna Łódzkiego Towarzystwa Sportowo-Gimnastycznego (ŁTSG), pokonując piłkarzy ŁKS, Klubu Turystów, Sokoła Zgierz, Grona Miłośników Sportu z Łodzi, PTC oraz Hakoahu i Siły (Łódź). Porozumienie między Łódzką Ligą i ŁZOPN⁴⁷ w 1928 r. ustanawiało klasy A i B⁴⁸. Mistrzostwo nowo utworzonej kl. A wywalczył zespół ŁTSG⁴⁹. W klasach B i C przodowały Polskie Towarzystwo Sportowe Bieg i Klubu Sportowego Zjednoczone.

W latach trzydziestych XX w. głównymi pretendentami do tytułu mistrza kl. A były łódzkie drużyny ŁTSG⁵⁰, Klubu Turystów⁵¹ i WKS, oraz powstały w 1932 r. z fuzji Unionu i Klubu Turystów – Union-Touring⁵². Niespodzianką 1938 r. była degradacja ŁKS do kl. A. Aspiracje ŁKS, by szybko powrócić do ligi nie były tajemnicą. Niestety, po wywalczeniu tytułu mistrza okręgu, w walce o wejście do ligi lepsza okazała się Legia Poznań (0 : 3)⁵³. Zaplanowana na 3 września 1939 r. inauguracja nowego sezonu rozgrywek kl. A⁵⁴ w związku z wybuchem wojny musiała zostać odłożona, jak pokazała historia – do 1945 r.

Wyłonieni z rozgrywek A-klasy mistrzowie okręgów uzyskiwali prawo walki o mistrzostwo Polski. Wojna polsko-bolszewicka przesunęła mistrzostwa Polski na rok 1921. W gronie 5 mistrzów okręgów był mistrz ŁZOPN – Łódzki Klub Sportowy⁵⁵. Faworytami mistrzostw były drużyny Cracovii i Pogoni Lwów. Pierwszym mistrzem Polski została Cracovia. To właśnie z nią w Krakowie zespół ŁKS rozegrał swój pierwszy mecz (7 : 1). W ocenie prasy ŁKS był „dobrą, ale jeszcze surową drużyną”, w której tylko grający w pomocy Zygmunt Otto

⁴⁷ „Kurier Łódzki” 1928, nr 90, s. 10.

⁴⁸ „Kurier Łódzki” 1928, nr 65, s. 4. Do klasy A zostały zaliczone: ŁKS, Klub Turystów, ŁTSB, PTC, Hakoah, Sokół Zgierz, Orkan, GMS, WKS, Widzew, Union, Proсна Kalisz. Do klasy B: Siła, Pogoń, Burza Pabianice, Rudzkie, Rapid, Szturm, Hasmonia, Samson, Konstantynowski KS, Kaliski KS oraz pozostałe mniejsze kluby.

⁴⁹ „Kurier Łódzki” 1929, nr 340, s. 10.

⁵⁰ „Kurier Łódzki” 1930, nr 235, s. 7; 1936, nr 183, s. 7; „Przegląd Sportowy” 1931, nr 69, s. 4.

⁵¹ „Kurier Łódzki” 1930, nr 232, s. 6; 1931, nr 1, s. 15.

⁵² AP w Łodzi, UWŁwŁ, sygn. 1589, Klub Sportowy „Union Touring” w Łodzi, k. 198, Protokół Walnego Zebrania Stowarzyszenia Sportowego „Unia” w Łodzi odbytego w dniu 29 kwietnia 1932 r.; „Kurier Łódzki” 1933, nr 188, s. 5; 1937, nr 154, s. 7; „Przegląd Sportowy” 1935, nr 66, s. 2.

⁵³ „Przegląd Sportowy” 1939, nr 61, s. 2.

⁵⁴ „Kurier Łódzki” 1939, nr 214, s. 7.

⁵⁵ W. Motoczyński (red.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994, s. 22. Mistrzowie okręgów walczący o mistrzostwo Polski w 1921 r.: Cracovia Kraków, Polonia Warszawa, Warta Poznań, Pogoń Lwów, Łódzki Zespół Sportowy.

zyskał uznanie⁵⁶. Zespół ŁKS wystąpił w składzie: Franciszek Mühl, Izidor Czekalski, Stanisław Piotrowski, Karol Hanke, Zygmunt Otto, Jan Woskowicz, Stefan Kowalczyk, Romuald Stanisław Kowalski, Wawrzyniec Cyl, Zygmunt Lange i Antoni Śledź⁵⁷. Dalsze rozgrywki to także okres nabierania doświadczenia⁵⁸. Ostatecznie ŁKS z jednym punktem zakończył zmagania na ostatnim miejscu tabeli⁵⁹. To poziom sportowy ŁKS był m.in. jednym z argumentów do podjęcia już w 1921 r. dyskusji nad reformą systemu rozgrywek⁶⁰. Mimo to, miano najlepszego w łódzkiej kl. A należało do ŁKS do 1925 r., co umożliwiałoby mu grę o mistrzostwo Polski.

Wynik rozgrywek o tytuł mistrza Polski

W I połowie lat dwudziestych XX wieku system wyłaniania mistrza Polski przechodził wiele przeobrażeń, walkę o tytuł mistrzowski poprzedzały eliminacje. Do 1925 r. piłkarzom ŁKS nie udało się przejść eliminacji. Najczęściej musieli uznawać wyższość rywali na boisku⁶¹, czasami o wyniku zmagania decydowano przy zielonym stoliku. W 1925 r., grając przeciwko Wiśle Kraków i Amatorskiemu Klubowi Sportowemu (AKS) „Królewska Huta”, zespół ŁKS pokonał obydwu rywali, jednak Wydział Gier i Dyscypliny (WGiD) PZPN zarzucił ŁKS wystawienie nieuprawnionego zawodnika (Romana Jańczaka). Choć klub udowodnił dopełnienie formalności, decyzji o wykluczeniu ŁKS z eliminacji nie cofnięto. W spotkaniu barażowym lepsza okazała się Wisła (6 : 3)⁶². W tym okresie w zespole ŁKS najczęściej występowali: Adolf Fiszer, Wawrzyniec Cyl, Stanisław Piotrowski, Karol Hanke, Zygmunt Otto, Stefan Kowalczyk, Marian Szpurna, Karol Miller, Zygmunt Lange, Antoni Śledź i Henryk Gabryel. Po pięciu latach liderowania, w 1926 r., ŁKS utracił miano najlepszej drużyny w okręgu na rzecz Klubu Turystów z Łodzi. Startując w eliminacjach mistrzostw Polski w grupie wschodniej, „Turyści” rywalizowali z Wartą Poznań i Ruchem Wielkie Hajduki. Wzmocnienie piłkarzami ŁTSG⁶³ pozwoliło na zajęcie tylko II miejsca w grupie⁶⁴.

Rok 1927 był przełomowy w dziejach polskiej piłki nożnej. Powołanie Polskiej Ligi Piłki Nożnej (PLPN) spowodowało funkcjonowanie dwóch systemów

⁵⁶ „Przegląd Sportowy” 1921, nr 16, s. 7–8.

⁵⁷ J. Hałys, *Piłka nożna w Polsce...*, s. 47.

⁵⁸ „Przegląd Sportowy” 1921, nr 17, s. 9; 1921, nr 18, s. 8–9; 1921, nr 25, s. 11.

⁵⁹ *Jednodniówka Jubileuszowa Łódzkiego Klubu Sportowego 1908–1924*, Łódź, 1924, s. 23.

⁶⁰ „Przegląd Sportowy” 1921, nr 23, s. 5.

⁶¹ „Przegląd Sportowy”, 1922, nr 9, s. 3. Rywalami ŁKS byli mistrzowie okręgów poznańskiego, warszawskiego i łwowskiego. Awans wywalczyła drużyna Warty Poznań.

⁶² J. Hałys, *Piłka nożna w Polsce...*, s. 105, 187; „Przegląd Sportowy” 1925, nr 24, s. 14.

⁶³ „Przegląd Sportowy” 1926, nr 33, s. 6. Powstała linia pomocy „fioletowych” (Aleksander Kahane, Teodor Wieliszek i Artur Hintz), która uważana była za najlepszą w Polsce.

⁶⁴ „Przegląd Sportowy” 1926, nr 44, s. 6.

rozgrywek. Pod auspicjami PZPN kontynuowano dotychczasowy system. PLPN patronował lidze skupiającej 14 klubów⁶⁵. Inauguracja rozgrywek ligowych PLPN nastąpiła 3 kwietnia 1927 r. Jednym z meczów były derby Łodzi między Klubem Turystów i ŁKS, zakończone zwycięstwem ŁKS (2 : 0)⁶⁶. Spotkanie do 2015 r. uznawane było jako inauguracyjne rozgrywki ligowe, a gol Jana Durki, który padł w 35 minucie, uznano za pierwszy gol polskiej ligi piłkarskiej⁶⁷. Jednak ostatnie badania wskazują na możliwość strzelenia pierwszego ligowego gola nie w Łodzi, lecz w Toruniu⁶⁸.

W premierowej edycji rozgrywek mistrzem ligi została Wisła Kraków. Łódzkie drużyny plasowały się w połowie tabeli – Klub Turystów na VI, a ŁKS na VII miejscu⁶⁹. Zawarte pod koniec 1927 r. porozumienie powoływało „nowy” PZPN⁷⁰. Od 1928 mistrzostwa ligi, z udziałem 15 zespołów, były mistrzostwami Polski. Łódzkie kluby nie odnosiły sukcesów w lidze – Klub Turystów zajął IX, a ŁKS XI miejsce, jednak mecze przeciwko czołowym polskim drużynom cieszyły się w Łodzi dużym powodzeniem.

14 marca 1928 r. w barwach ŁKS zadebiutował Władysław Król⁷¹. Strzelając 17 goli w sezonie, został najlepszym strzelcem „czerwonych”. Do 1930 r. ŁOZPN miał dwóch reprezentantów w lidze – ŁKS i Klub Turystów (1927–1929) oraz ŁTSG (1930). Łódzkie drużyny toczyły boje ze zmiennym szczęściem. W latach 1929–1930 ŁKS zakończył rozgrywki odpowiednio na V i X miejscu. W 1930 r. zdegradowanych do kl. A „Turystów”⁷² zastąpili piłkarze ŁTSG. Zarówno ŁKS, jak i ŁTSG bronili się przed spadkiem z ligi. Niestety, po rocznych rozgrywkach ŁTSG powrócił do łódzkiej klasy A⁷³. Był to ostatni sezon, w którym ŁOZPN miał dwóch przedstawicieli, a miłośnicy piłki nożnej mogli liczyć na ligowe derby w Łodzi. Od 1931 r. ŁKS lokował się w środku tabeli rozgrywek i najwyższą – IV – pozycję w rozgrywkach ligowych do 1939 r. wywalczył w 1932 r. Rok ten dostarczył sympatykom ŁKS wiele emocji. Zwycięskie mecze z Wisłą Kraków czy Pogonią Lwów stwarzały realną szansę na wice mistrzostwo Polski, którą zaprzepaszczone porażką z Legią (4 : 1). Od 1933 r.

⁶⁵ J. Miatkowski, J. Owsiański, *1927. Ten pierwszy sezon ligowy*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2017, s. 15; „Kurier Łódzki” 9.03.1927, nr 67, s. 5. W skład ligi weszły zespoły: Polonia, Legia, Warszawianka, ŁKS, Turyści, Warta, Cracovia, Czarni, Hasmona, I.FC, Ruch, Pogoń i Wisła.

⁶⁶ „Przegląd Sportowy” 1927, nr 14, s. 2.

⁶⁷ „Expres Ilustrowany Wieczorny” 1927, nr 94, s. 7.

⁶⁸ W. Frączek, M. Gudebski, J. Owsiański, *Encyklopedia ekstraklasy. Statystyczny bilans 80 sezonów*, Fundacja Dobrej Książki, Warszawa 2015, s. 15. Gola strzelił piłkarz Tomasz Gumkowski, w 6 minucie meczu TKS Toruń – Polonia Warszawa.

⁶⁹ „Kurier Łódzki” 1927, nr 307, s. 8; „Przegląd Sportowy” 1927, nr 47, s. 3.

⁷⁰ „Przegląd Sportowy” 1928, nr 1, s. 1.

⁷¹ „Kurier Łódzki” 1928, nr 110, s. 10.

⁷² B. Woltman (red.), *Piłka nożna w Wielkopolsce 1921–2001*, Poznańska Drukarnia Naukowa, Poznań 2001, s. 88.

⁷³ „Przegląd Sportowy” 1930, nr 7, s. 4; „Kurier Łódzki” 1930, nr 322, s. 7.

zaznaczyła się tendencja spadkowa. Pomimo obecności Henryka Herbstreicha, Władysława Króla, Edmunda Lewandowskiego, Władysława Karasiaka, braci Władysława i Wacława Pegazów oraz Antoniego Gałęckiego w składzie, po 1935 r. celem ŁKS była walka o przetrwanie w lidze (1936 r. – VII miejsce, 1937 r. – VIII miejsce). Dziewiąte miejsce w 1938 r. kończy ligową przygodę ŁKS⁷⁴.

Spadek ŁKS obrazował stan całego okręgu łódzkiego, którego poziom w 1936 r. określano jako „mierny”⁷⁵, a w 1937 r. wskazywano na „wybitny kryzys nie tylko zespołów czołowych, lecz wszystkich w ogóle”⁷⁶. Pocieszeniem dla miłośników rozgrywek ligowych była w roku 1939 kwalifikacja zespołu Union-Touring. Jednak różnicę w wyszkoleniu najlepiej obrazowała klęska na własnym boisku z Ruchem Wielkie Hajduki (0 : 12). Dziesięć goli strzelonych w jednym spotkaniu przez Ernesta Wilimowskiego jest rekordem do dnia dzisiejszego⁷⁷.

Wyniki rywalizacji międzyklubowej, międzyokręgowej oraz międzypaństwowej

Codziennieścią łódzkich boisk były spotkania piłkarzy w ramach rozgrywek klasy A, B i C, oraz rozgrywki o mistrzostwo Polski. Rzadszą formą rywalizacji były mecze międzyklubowe, międzyokręgowe, międzymiastowe czy międzynarodowe. Pojedynki międzyokręgowe zainaugurowano w Łodzi w 1922 r. zwycięskim meczem przeciwko reprezentacji Krakowa (3 : 1)⁷⁸. Doniesienia prasowe do 1939 r. dokumentują co najmniej 54 spotkania międzyokręgowe. Rywalami reprezentacji ŁOZPN były także drużyny zagraniczne. 11 czerwca 1928 r. w meczu Łódź – Nowy Jork lepsi okazali się gospodarze (6 : 0). Wynik był zaskoczeniem, ponieważ wcześniej Amerykanie, jako reprezentacja Stanów Zjednoczonych, zremisowali z reprezentacją Polski 3 : 3⁷⁹.

Poza sezonem rozgrywek ligowych kluby piłkarskie ŁOZPN nawiązywały kontakty sportowe z rywalami z zagranicy. Ustalenie wszystkich klubowych spotkań towarzyskich jest niemożliwe, wiadomo, że w 1923 r. było ich 19⁸⁰. Najczęściej goszczono drużyny z Austrii i Węgier⁸¹. W większości przypadków mecze

⁷⁴ W. Frączek, M. Gudebski, J. Owsiański, *Encyklopedia ekstraklasy...*, s. 376; „Kurier Łódzki” 1938, nr 282, s. 5, *A jednak Ruch zwyciężył*.

⁷⁵ „Kurier Łódzki” 1937, nr 1, s. 8.

⁷⁶ „Kurier Łódzki” 1938, nr 1, s. 11.

⁷⁷ W. Frączek, M. Gudebski, J. Owsiański, *Encyklopedia ekstraklasy...*, s. 1217.

⁷⁸ „Przegląd Sportowy” 1922, nr 24, s. 7–8.

⁷⁹ „Łódzkie Echo Wieczorne” 1928, nr 138, s. 7.

⁸⁰ „Kurier Łódzki” 1924, nr 28, s. 7; 1924, nr 296, s. 6.

⁸¹ Na stadionach ŁOZPN najczęściej gościli piłkarze z Austrii (Admira Wiedeń, Vienna Wiedeń, Hakoah Wiedeń, Austria Wiedeń, Wacker Wiedeń, Wicner Sportklub Wiedeń, Rapid Wiedeń, Libertas Wiedeń, Simmering Wiedeń, Herta Wiedeń, FC Florisdorf Wiedeń, Hapoel Graz), Węgier (BTC Budapeszt, MTK Budapeszt, Nemzeti Budapeszt, Kispestem [obecnie Hoved] Budapeszt, Bocsokay Debreczyn), Niemiec (Victoria Berlin, Minerva Berlin, FC Holstein Kolonia, Union Oberschöneweide Berlin, Fortuna Lipsk, DFC Deutscher Fussball Club), Czechosłowacji

kontraktowały kluby z Łodzi (najwięcej ŁKS). Przy okazji tych spotkań, zagraniczni piłkarze rozgrywali także mecze z drużynami z prowincji, w 1927 r. Prosnę Kalisz pokonali piłkarze Hakoahu Wiedeń (0 : 5)⁸², a w 1937 r. Lechię Tomaszów francuscy zawodnicy z Bordeaux (2 : 5)⁸³.

W wykazie PZPN w latach 1921–1939 znalazło się 95 meczów reprezentacji Polski, w których zaszczytu gry z orłem na piersi dostąpiło 18 graczy ŁOZPN⁸⁴. Pierwszym był zawodnik ŁKS – Wawrzyniec Cyl, który wziął udział w meczu Finlandia – Polska (23 września 1923 r. w Helsinkach, 5 : 3)⁸⁵. Trzykrotnie reprezentował Polskę, m.in. podczas Igrzysk VIII Olimpiady w Paryżu (Polska – Węgry, 26 maja 1924 r.)⁸⁶. Najczęściej do reprezentacji Polski (22 razy) powoływany był Antoni Gałęcki. Reprezentował barwy biało-czerwone w Igrzyskach XI Olimpiady w Berlinie (1936)⁸⁷ oraz jako jedyny z ŁOZPN grał w Mistrzostwach Świata w Piłce Nożnej we Francji (1938)⁸⁸. Pierwszą „łódzką” bramkę zdobył 10 września 1933 r. Władysław Król, w Warszawie, w meczu przeciwko Jugosławii (4 : 3).

Przeprowadzenie zawodów międzynarodowych na własnych stadionach było wyróżnieniem dla okręgu. Po Krakowie, Lwowie i Warszawie, 29 czerwca 1924 r. także i ŁOZPN gościł reprezentację Polski⁸⁹. Areną zmagania polskiej i tureckiej drużyny był stadion ŁKS przy al. Unii. Mecz zakończył się zwycięstwem reprezentacji Polski, w składzie której, obok Wawrzyńca Cyla, wystąpili debiutanci: Władysław Karasiak, Zygmunt Otto i Karol Hanke. Stadion ŁKS jeszcze trzykrotnie gościł reprezentację Polski: 15 września 1935 r., mecz Polska – Łotwa (3 : 3)⁹⁰; 4 lipca 1937 r., mecz Polska – Rumunia (2 : 4)⁹¹ i 27 maja 1939 r., mecz Polska – Belgia (3 : 3)⁹².

(SK Pardubice, Zidenice), Francji (Red Star Paryż, Girondins Bordeaux), Holandii (PSV Eindhoven), a nawet z Palestyny (Hapoel).

⁸² „Gazeta Kaliska” 1927, nr 287, s. 3.

⁸³ J. Zaborowski, *90 lat sekcji piłki nożnej RKS Lechia 1923 Tomaszów Mazowiecki*, PAJ-Press, Tomaszów Mazowiecki 2013, s. 29.

⁸⁴ J. Lechowski, E. Potorejko, P. Smaczny, M. Szymkowiak, *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994, s. 271–275. Byli to: Antoni Gałęcki, Karol Hanke, Wawrzyniec Cyl, Władysław Król, Stanisław Andrzejewski, Bolesław Cichecki, Jan Durka, Józef Fliegel, Henryk Frymarkiewicz, Roman Jańczyk, Alojzy Müller, Zygmunt Otto, Antoni Piasecki, Antoni Śledź, (wszyscy z ŁKS), Aleksander Kahan, Gustaw Milde (obaj z Klubu Turystów), Władysław Karasiak (WKS-ŁKS) oraz Teodor Wieliszek (ŁTSG).

⁸⁵ „Przegląd Sportowy” 1923, nr 40, s. 7.

⁸⁶ „Republika” 1924, nr 143, s. 1.

⁸⁷ A. Radoń, *Piłka nożna w Polsce w latach 1921–1966. Tabele i zestawienia*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1969, s. 334–335. 1/8 finału Polska – Węgry 3 : 0, 1/4 finału Polska – Anglia 5 : 4, 1/2 finału Austria – Polska 3 : 1, walka o brąz: Norwegia – Polska 3 : 2.

⁸⁸ A. Bogusz, *Łodzianie w piłkarskich mistrzostwach świata*, s. 13.

⁸⁹ „Republika” 1924, nr 177, s. 9.

⁹⁰ „Kurier Łódzki” 1935, nr 254, s. 5.

⁹¹ „Przegląd Sportowy” 1937, nr 53, s. 1.

⁹² „Łódź w Ilustracji” 1939, nr 22, s. 6.

Podsumowanie

W latach 1921–1939 w województwie łódzkim nastąpił znaczący rozwój piłki nożnej. Decydujący wpływ na tempo zmian miał powołany w 1920 r. Łódzki Związek Okręgowy Piłki Nożnej (od 1925 r. Łódzki Okręgowy Związek Piłki Nożnej), który nadzorował rozgrywki na terenie województwa. Zmiany administracyjne Polski, zmieniając granice województwa łódzkiego, kształtowały zasięg okręgu łódzkiego. ŁOZPN pod względem organizacyjnym zajmował IV–VI miejsce w strukturach PZPN. W latach 1920–1939 liczba łódzkich klubów sportowych wzrosła z 6 do 100, a liczba piłkarzy z 189 do ponad 6300. Współzawodnictwo początkowo było skoncentrowane w dużych ośrodkach miejskich, ale pod koniec lat dwudziestych XX wieku objęło teren całego województwa łódzkiego. Udział w rozgrywkach brały kluby i towarzystwa zrzeszające ludność pochodzenia polskiego, niemieckiego i żydowskiego. Mimo dobrej sytuacji finansowej Związku, nierozwiązywalnym problemem był brak boisk piłkarskich. Bolączka ta, szczególnie uciążliwa na prowincji, czasami uniemożliwiała wstąpienie do ŁOZPN. Wiodącymi klubami w okręgu łódzkim były drużyny piłkarskie z Łodzi: Łódzki Klub Sportowy, Klub Turystów (po 1932 Union-Touring), Łódzkie Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne oraz Wojskowy Klub Sportowy. Najwyższy poziom sportowy prezentował ŁKS – w rywalizacji o mistrzostwo Polski zajmował środkowe miejsca końcowej tabeli rozgrywek. Najwyższą – IV – lokatę uzyskał w 1932 r. Mecze łódzkich klubów z czołowymi drużynami z Polski ściągały na stadiony kilkudziesięcne rzesze kibiców. Barwy narodowe w zmaganiach międzynarodowych reprezentowało 18 zawodników ŁOZPN (najwięcej z ŁKS). Jako pierwszy zaszczytu tego dostąpił Wawrzyniec Cyl, uczestnik Igrzysk VIII Olimpiady w Paryżu. Najczęściej (22 razy) do reprezentacji powoływano Antoniego Gałęckiego, uczestnika Igrzysk XI Olimpiady w Berlinie (1936) oraz Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej we Francji (1938). ŁOZPN były czterokrotnie organizatorem spotkań międzypaństwowych.

Wybuch II wojny światowej przerwał oficjalne rozgrywki polskich i żydowskich drużyn. Boiska piłkarskie pozostały otwarte tylko dla drużyn niemieckich.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Koninie:

Starostwo Powiatowe w Koninie z lat 1918–1939.

Archiwum Państwowe w Łodzi:

Urząd Wojewódzki Łódzki w Łodzi 1918–1939.

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim:

Starostwo Powiatowe Piotrkowskie 1918–1939.

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, Oddział w Tomaszowie Mazowieckim:

Łódzki Związek Okręgowy Piłki Nożnej Podokręg Tomaszowski w Tomaszowie Mazowieckim.

Archiwum Państwowe w Płocku, Oddział w Kutnie:

Klub Sportowy MKKS Czarni w Kutnie.

II. Prasa

„Expres Ilustrowany Wieczorny” 1927.

„Gazeta Kaliska” 1927.

„Kurier Łódzki” 1920–1939.

„Łódzkie Echo Wieczorne” 1928.

„Łódź w ilustracji” 1939.

„Przegląd Sportowy” 1921–1939.

„Republika” 1924.

„Sportowiec” 1923.

B. Literatura

Bogusz A., *Dawna Łódź sportowa 1824–1945*, Muzeum Historii Miasta Łodzi, Łódź 2007.

Bogusz A., *Fabryczne kluby sportowe Łodzi*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódź 1993.

Bogusz A., *Łodzianie w piłkarskich mistrzostwach świata*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódzki Okręgowy Związek Piłki Nożnej, Łódź 1986.

Bogusz A., *Łódzcy olimpijczycy 1924–1992*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódź 1992.

Bogusz A., *Niemieckie stowarzyszenia sportowe Łodzi 1824–1939*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódź 1992.

Bogusz A., *Żydowskie stowarzyszenia sportowe w Łodzi*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódź 1992.

Bojszczyk S., *Księga Jubileuszowa Kaliskiego OZPN 1976–1996*, KOZPN, Kalisz 1996.

Frączek W., Gudebski M., Owsiański J., *Encyklopedia ekstraklasy. Statystyczny bilans 80 sezonów*, Fundacja Dobrej Książki, Warszawa 2015.

Glica S., *Od 1824 roku. Opowieść o łódzkim sporcie*, Muzeum Miasta Łodzi, Łódź 2013.

Glica S., *Sport robotniczy w Łodzi 1918–1939*, Muzeum Miasta Łodzi, Łódź 2012.

Hałys J., *Piłka nożna w Polsce 1918–1926*, t. 2, Alnus, Mielec – Kraków 2017.

Heiman A., Kowalski S., Łukasiewicz K., *Jednodniówka Jubileuszowa Łódzkiego Klubu Sportowego 1908–1924*, Drukarnia Państwowa w Łodzi, Łódź 1924.

- Lechowski J., Potorejko E., Smaczny P., Szymkowiak M., *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994.
- Madej B., Włodkowski L., *Stadion pełen wspomnień*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1978.
- Miatkowski J., Owsiański J., *1927. Ten pierwszy sezon ligowy*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2017.
- Motoczyński W. (red.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994.
- Olejniczak M., *Historia bełchatowskiego sportu*, PPHU Skaner, Bełchatów 1983.
- Pawłowski M., *Z dziejów łódzkiego sportu i turystyki*, Muzeum Sportu i Turystyki, Łódź 1982.
- Radoń A., *Piłka nożna w Polsce w latach 1921–1966. Tabele i zestawienia*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1969.
- „Rocznik Sportowy” 1934, Warszawa 1934.
- Strzałkowski J., *Łódzki Klub Sportowy 1908–1983*, Wojskowa Drukarnia w Łodzi, Łódź 1983.
- Warchulińska A., Kisson-Jaszczyński J., Wolski A., Woźniak M., *Concordia 1909–2009. Dzieje jednego z najstarszych klubów sportowych w Polsce*, Klub Sportowy Concordia, Piotrków Trybunalski 2009.
- Wesołowski P., *100 lat Widzewa Łódź*, camVers, Bydgoszcz 2010.
- Woltman B. (red.), *Piłka nożna w Wielkopolsce 1921–2001*, Poznańska Drukarnia Naukowa, Poznań 2001.
- Zaborowski J., *90 lat sekcji piłki nożnej RKS Lechia 1923 Tomaszów Mazowiecki*, PAJ-Press, Tomaszów Mazowiecki 2013.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Piłka nożna w województwie łódzkim w latach 1920–1939. Zarys dziejów*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Piłka nożna w województwie łódzkim w latach 1920–1939. Zarys dziejów*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Piłka nożna w województwie łódzkim w latach 1920–1939. Zarys dziejów*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Piłka nożna w województwie łódzkim w latach 1920–1939. Zarys dziejów*.

Ryszard STEFANIK*

<https://orcid.org/0000-0001-8079-9171>

Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie w „Akcji łączności fabryk (miasta) z wsią” w latach 1949–1954

Jak cytować [how to cite]: Stefanik R., *Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie w „Akcji łączności fabryk (miasta) z wsią” w latach 1949–1954*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 4, s. 45–59.

Academy of Physical Education in Warsaw in “Action of Communication of Factories (City) and The Village” in the years 1949–1954

Abstract

The article presents organization and course of “Action of Communication of the Factories (City) and The Village” at the Grounds of Academy of Physical Education in Warsaw in the years 1949–1954. The purpose of this propaganda actions was evoking the sense of solidarity between rural and urban environments, facilitating approval for forced deliveries of agricultural produce and live animals and for socialist reconstruction of village.

Creation and development tasks of Folk Sports Teams (Ludowe Zespoły Sportowe) were assigned to sports activists where village youths were supposed to gather. Also AWF in Warsaw took part in the said action. Next to establishing new LZS, conducting trainings and transferring of sports equipment, meetings with political lectures were also organized. During the period of agricultural field works groups of students traveled to villages helping in various farm activities among others in harvesting of cereals and digging potatoes and other vegetables. These meetings were made more attractive with cultural-educational programs and joint bonfires combined with dancing and singing.

* dr, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Zdrowia, e-mail: Ryszard.stefanik@usz.edu.pl

The research was based on analysis of archive materials and available literature by applying the method of induction and deduction.

Keywords: history, physical culture, education of physical culture teachers in Poland, the period after 1945.

Streszczenie

Artykuł przedstawia organizację i przebieg „Akcji łączności fabryk (miasta) z wsią” na terenie Akademii Wychowania Fizycznego w czasach stalinowskich (1949–1954). Celem tych propagandowych działań było wywołanie poczucia solidarności środowisk wiejskich z miejskimi, ułatwiającego aprobatę dla przymusowych dostaw produktów rolnych i żywcia oraz dla socjalistycznej przebudowy wsi. Dla działaczy sportowych przeznaczono zadania tworzenia i rozwoju Ludowych Zespołów Sportowych, w których miała się skupić młodzież wiejska. Także AWF w Warszawie przystąpiło do omawianej akcji. Obok zakładania nowych LZS, prowadzenia treningów i przekazywania sprzętu sportowego, organizowano także spotkania z odczytem politycznych referatów. W okresie prac polowych na wieś wyjeżdżały grupy studentów, pomagając w różnych czynnościach gospodarczych, m.in. w żniwach czy wykopkach. Uatrakcyjniano też spotkania programem kulturalno-oświatowym: wspólnym ogniskiem połączonym z tańcami i śpiewem.

W badaniach oparto się na analizie materiałów archiwalnych oraz dostępnej literatury, stosując metodę indukcji oraz dedukcji.

Słowa kluczowe: historia, kultura fizyczna, kształcenie nauczycieli wychowania fizycznego w Polsce, okres po 1945 r.

Wstęp

Po zakończeniu drugiej wojny światowej komuniści stopniowo przejmowali władzę, rozprawiając się ze zbrojnym podziemiem. Po wygraniu, notabene sfałszowanych, wyborów w styczniu 1947 r. wyeliminowano także i legalną opozycję. Także na tzw. odcinku sportu przystąpiono do działań, których celem było narzucenie ideologicznych wartości i całkowite podporządkowanie władzy ludowej¹. Duży problem stanowiła dla niej polska wieś. Choć przeprowadzono reformę rolną, nakładane stopniowo obciążenia, w tym podatek gruntowy, odwracały nastroje średnio- i małorolnych chłopów. Ponadto, z nieufnością odnoszono się do radykalnych haseł komunistów, którzy zaczęli także prowadzić nienawistną politykę wobec Kościoła katolickiego. Największy jednak strach wzbudzały plany kolektywizacji wsi. Władza, mając świadomość oporu ze strony indywidualnych gospodarzy, prowadziła szeroki zakres działań, w który zaangażowani byli przedstawiciele partii, organizacji młodzieżowych, lokalnej administracji oraz poszczególne środowiska miejskie. Najbardziej znana była „Akcja łączności fabryk (miasta) ze wsią”, w której brały udział także środowiska sportowe.

¹ P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2006, s. 37.

Tego typu propagandowe oddziaływania były przedmiotem licznych opracowań, znajdując swoje miejsce w polskiej historiografii. Udział klubów i kół sportowych w omawianej akcji podejmowali badacze historii kultury fizycznej². Osobne zasługi należy przypisać publikacjom omawiającym historię sportu w środowisku wiejskim. W tym przypadku niezrównanymi autorytetami są Eli-giusz Małolepszy – dla badań o wyznaczonych ramach chronologicznych kwe-rendy 1918–1939, oraz Rafał Szubert – zajmujący się organizacyjnymi, społecz-nymi i politycznymi uwarunkowaniami po drugiej wojnie światowej³. Brakuje natomiast opracowań przedstawiających poziom zaangażowania i rolę wyższych szkół wychowania fizycznego w akcji łączności miasta ze wsią w czasach stali-nowskich. Odpowiednie materiały, dotyczące Akademii Wychowania Fizycz-nego w Warszawie, zostały odnalezione w czasie badań nad społecznymi i poli-tycznymi aspektami kształcenia na uczelniach wychowania fizycznego w Polsce w latach 1945–1989, których wybrane wyniki zostały zaprezentowane w niniej-szej publikacji.

Akcję łączności miasta ze wsią, której główny fundament tworzył „Ruch łączności fabryk ze wsią”, rozpoczęto w 1948 r. Miała gwarantować zacieśnienie tzw. sojuszu robotniczo-chłopskiego jako jednej z doktryn socjalistycznego pań-stwa. W praktyce chodziło przede wszystkim o zbudowanie gospodarki uspołecz-nionej, uzależnionej od centralnego planowania. Dla miejskiego świata sportu, tj. klubów i przyzakładowych kół, przydzielono zadania tworzenia lub sprawowania opieki nad działającymi Ludowymi Zespołami Sportowymi (LZS). Udostępniano własnych szkoleniowców, obdarowywano sprzętem sportowym, organizowano wspólne treningi, zawody i rozgrywki⁴.

Ruch łączności miasta ze wsią, który, jak wspomniano wyżej, był jednym ze sposobów umacniania sojuszu robotniczo-chłopskiego, miał swoje ściśle propa-gandowo zarysowane idee. Jego oficjalnym celem było oczywiście umacnianie więzi między obydwo-ma środowiskami w imię wspólnych interesów. Innymi słowy, miał przynieść korzyści zarówno klasie robotniczej, jak i „chłopom pra-

² Zob. m.in.: G. Racinowski, R. Stefanik, *Odrzanka jest naszą pasją. Historia piłki nożnej w Radziszewie i Daleszewie w latach 1945–2016*, Wydawnictwo Regis, Gryfino 2016, s. 29–37.

³ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2015; R. Szubert, *Działalność Ludowych Zespołów Sportowych w Wielkopolsce w latach 1946–2016*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2016; tenże, *Kultura fizyczna w przemianach polskiej wsi w latach 1944–1956*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2010; tenże, *Miejsce wiejskiej kultury fizycznej w strukturach państwowych w latach 1944–1956*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 7, Wydawnictwo Sonar, Gorzów Wlkp. 2006.

⁴ R. Szubert, *Kultura fizyczna w przemianach wsi polskiej...*, s. 160–161; R. Stefanik, *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [w:] T. Drozdek-Małolepsza (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, s. 219.

cującym”. Nie ulega jednak wątpliwości, że jego rzeczywistym zadaniem – w planie rządzących – było wprowadzenie nowego socjalistycznego ładu, ograniczenie prywatnego rynku oraz spekulacji. Komunistom w akcji przebudowy gospodarki miały pomóc środowiska miejskie. Samo uprzemysłowienie produkcji rolnej – w świetle propagandy – miało być darem klasy robotniczej dla polskiej wsi. W zamian za „pomoc” gospodarstwa rolne zostały obłożone przymusem dostaw płodów rolnych: zboża, ziemniaków i mleka, co było traktowane jako ich udział w planie narodowym (Plan 6-letni). Obowiązkowe dostawy żywca zostały wprowadzone w lutym 1952 r. i miały zabezpieczyć rynek spożywczy na terenie miast. Taka polityka wzbudzała niechęć, a następnie opór rolników, co skutkowało stałym spadkiem założonych planów dostaw. Z tych względów, obok prób zdobycia sympatii i działań propagandowych, przystąpiono do zorganizowanych ataków, od gróźb wobec „wrogów klasowych” godzących w sojusz robotniczo-chłopski i wspólne interesy, do realnych działań, tj. kar grzywien, aresztu, brutalnych rewizji wykonywanych przez funkcjonariuszy urzędów bezpieczeństwa, wspomaganych niejednokrotnie przez aktywistów partyjnych, członków Związku Młodzieży Polskiej (ZMP), czy junaków Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (PO „SP”). Obok obowiązkowych dostaw, w 1952 r. doszła kwestia kampanii wyborczej do sejmu. Ekipy ruchu łączności miały wspomagać agitację wyborczą, rzecz jasna w kierunku jednomyślności co do wyboru kandydatów Frontu Narodowego.

W 1950 r., obok podniesionego podatku gruntowego, wprowadzono powszechny skup zboża. Kiedy zaś nastąpiło załamanie produkcji płodów rolnych z uwagi na wprowadzenie polityki kolektywizacji wsi, która doprowadziła do upadku wielu gospodarstw, w 1951 r. wprowadzono przymusowe dostawy zboża, a rok później także mleka, ziemniaków i zwierząt rzeźnych⁵. Partia musiała przystąpić do natychmiastowych działań. Jedną z form agitacji było udzielanie określonej pomocy, która miała na celu przede wszystkim zdobycie sympatii i zaufania wśród jak najszerzej grupy w środowisku wiejskim. Oczywiście, główna akcja skierowana była do wsi, gdzie funkcjonowały spółdzielnie produkcyjne, które należało odpowiednio wzmocnić. Główny ciężar, z oczywistych względów ideologicznych, ale i praktycznych, złożono na barki robotników fabryk i miejskich zakładów pracy. Członkowie tworzonych ekip łączności byli starannie dobierani. Znajdowali się w nich funkcjonariusze partyjni, aktyw związkowy, przedstawiciele określonych organizacji, np. Ligi Kobiet, ZMP, członkowie kół sportowych, czy zespołów artystycznych⁶. Często wysyłano na wieś całe zespoły sportowe z działaczami, które miały pomóc w działalności LZS w poszczególnych ośrod-

⁵ Składnica Akt Wydziału Kultury Fizycznej i Zdrowia Uniwersytetu Szczecińskiego (SAWKFiZUS), *Ustawa o obowiązkowych dostawach zbóż*, „Poradnik Ruchu Łączności Fabryk ze Wsią”, Wydział Propagandy KC PZPR, 1952, nr 10, s. 35.

⁶ SAWKFiZUS, „Poradnik Ruchu Łączności Fabryk ze Wsią”, Wydział Propagandy KC PZPR, 1952, nr 10, s. 41.

kach. Wiadomo, że wysyłani „agitatorzy” mieli za zadanie przekonywać o „patriotycznym” obowiązku wywiązywania się z przymusowych dostaw, regulowania należności wobec państwa (podatek gruntowy), odpowiedniego głosowania w czasie wyborów do sejm⁷.

Władza ludowa nie pozostawiała jakiegokolwiek marginesu dla społecznej inicjatywy. Wszystko musiało być drobiazgowo zaplanowane. Podobnie było w przypadku omawianej akcji. Według odgórnych wskazówek do działań typowane były uczelnie o silnej organizacji partyjnej i zatwierdzane przez Komitety Wojewódzkie PZPR. Po akceptacji przystępowano do powoływania komisji ruchu łączności na poszczególnych wydziałach oraz jednej uczelnianej, do której wchodził przedstawiciel komitetów uczelnianych PZPR (sekretarz lub członek egzekutywy), zarządów uczelnianych ZMP (przewodniczący lub członek prezydium), zakładowych organizacji związkowych, prorektorzy i przewodniczący wydziałowych komisji ruchu łączności. W składzie komisji wydziałowych przewidziano członków egzekutywy oddziałowych organizacji partyjnych, ZMP, związków zawodowych, prodziekanów oraz wybranych aktywistów. Należy oczywiście dodać, że wszyscy przedstawiciele omawianych komisji musieli być wytypowani, a na pewno zaakceptowani, przez komitety uczelniane PZPR w porozumieniu z rektorem i zarządem uczelnianym Związku Akademickiej Młodzieży Polskiej (ZAMP), a następnie ZMP. Przygotowane plany pracy poszczególnych komisji, a następnie sprawozdania podlegały kontroli wydziałów propagandy komitetów wojewódzkich i Komitetu Centralnego PZPR. Także same wsie musiały być dokładnie wytypowane. W myśl zaleceń władz centralnych wyższe szkoły techniczne (politechniki i wyższe szkoły inżynierskie) miały utrzymywać łączność z Państwowymi Ośrodkami Maszynowymi (POM), Państwowymi Gospodarstwami Rolnymi (PGR); wyższe szkoły rolnicze – głównie ze spółdzielniami produkcyjnymi i PGR-ami. Oczywiście, obok prac remontowych i technicznych (agrotechnicznych) polecano rozwijanie działalności propagandowej i kulturalno-oświatowej poprzez referaty, odczyty, pogadanki oraz występy zespołów artystycznych. Akademie Lekarskie, obok działań politycznych, miały zajmować się poradnictwem w zakresie ochrony zdrowia⁸.

Prace ekip łączności ze wsią nie przynosiły zwykle należytych – z punktu widzenia władzy – efektów. Podejmowano więc odpowiednie uchwały, próbując mobilizować poszczególne ośrodki do efektywniejszych działań, zasilać je w materiały propagandowe, wyznaczając lokalnym komitetom partii zadania kontroli pracy omawianych ekip oraz wymiany niewłaściwych, tj. „niedojrzałych politycznie” i „moralnie”, członków. Zalecano także korzystanie z pomocy agitato-

⁷ SAWKFiZUS, „Poradnik Ruchu Łączności Fabryk ze Wsią”, Wydział Propagandy KC PZPR, 1952, nr 11, s. 30.

⁸ SAWKFiZUS, Instrukcja Wydziału Propagandy KC PZPR sposobu organizowania Ruchu łączności wyższych uczelni ze wsią do Wydziału Propagandy KW PZPR, Warszawa, 26 IX 1951, k. 1–3.

rów partyjnych, dobrze przygotowanych do pracy wśród chłopów, oraz czytelnictwo „Poradnika Łączności” wśród członków ekip⁹. W przypadku uczelni wyższych zagwarantowano zwrot kosztów przejazdu pracowników szkoły wyższej i studentów w celu wykonania prac o charakterze „polityczno-społecznym”¹⁰.

Wyniki badań

Akcję pomocy wsi na terenie Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie oficjalnie zainicjowało koło PZPR instruktorów AWF w marcu 1949 r., choć faktycznie była to realizacja wytycznych KC PZPR. Prawie natychmiast dołączyli do nich partyjni przedstawiciele słuchaczy, którzy odpowiednią uchwałę podjęli na zebraniu własnego koła w dniu 16 marca. Zadaniem akcji było objęcie szkoleniem sportowym wybranej młodzieży wiejskiej i przygotowanie jej do Biegów Narodowych, czyli masowych biegów przełajowych, powiązanych propagandowo ze świętem 1 maja, co miało być wyrazem solidarności świata sportu z klasą robotniczą¹¹. Także koło PZPR pracowników AWF w dniu 18 maja tego roku utworzyło komitet wsi, który wszedł w ścisłą współpracę z komitetem głównym działającym na terenie uczelni¹². Kolejnym krokiem propagandowych działań, odzwierciedlonych w źródłach, było zaproszenie delegacji chłopów ze wsi Małocice na obchody Święta Odrodzenia na terenie uczelni na Bielanach w lipcu 1949 r.¹³

Następne działania były podejmowane od początku 1950 r. W tej akcji uczelnia była reprezentowana przez Zarząd Uczelniany Związku Akademickiego Młodzieży Polskiej, który skierował do pracy dwudziestu jeden studentów AWF, głównie z I roku, w charakterze instruktorów sportowych. Jeśli było to możliwe, kierowano ich poprzez delegacje wystawiane przez Zarząd Wojewódzki Związku Samopomocy Chłopskiej (fot. 1).

Członkowie organizacji młodzieżowej wysyłani byli od lutego 1950 r. do Ludowych Zespołów Sportowych, zwykle przy Uniwersytetach Niedzielných w podwarszawskich wsiach lub okolicznych powiatach. Obok pomocy w organizacji zajęć i treningów tworzono nowe LZS. Tak było na przykład w przypadku gromady Wieliszew, Chełpowo, Chlewnia, Baboszewo, Stanisławowo czy

⁹ SAWKFiZUS, Uchwała KW PZPR w Warszawie w sprawie ruchu łączności fabryk ze wsią, Warszawa, 9 VII 1952 r., k. 1–3.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Główny Komitet Kultury Fizycznej w Warszawie, sygn. 132/15, Zarządzenia, uchwały, instrukcje, okólniki, 1952 r., Uchwała Prezydium Rządu z dnia 1 VII 1952 r. w sprawie zasad finansowania akcji łączności miasta ze wsią w szkolnictwie wyższym, k. 100.

¹¹ Archiwum Państwowe w Warszawie, Oddział w Milanówku, Akademia Wychowania Fizycznego, sygn. 219/I-1, Protokoły zebrań POP PZPR i posiedzeń Egzekutywy oraz zebrań Oddziałowej Organizacji Partii nr 1 i 2 Akademii Wychowania Fizycznego, 1949–1950, k. 35, 144.

¹² Tamże, s. 129.

¹³ Tamże, s. 34.

Wólka Kozłowska. Wyjeżdżający słuchacze AWF nie wszędzie jednak uzyskiwali obiecaną pomoc. Dotyczyło to m.in. wsi Wieliszew, dokąd wyjechał w dniu 26 marca Zenon Mauthe. Ponieważ nikt nie został powiadomiony o jego przyjeździe, przedstawiciel ZAMP czekał na miejscową młodzież wychodzącą z kościoła z niedzielnej mszy. Na zorganizowanym zebraniu pomógł w wybraniu zarządu nowego koła LZS (fot. 2 i 3).

UNIwersytet NIEDZIELNY /UN/
 ZWIĄZEK SAMOPOMOCY CHŁOPSKIEJ
 ZARZĄD WOJEWÓDZKI
 dn. 25 / V 1950r.

DELEGACJA

Zarząd Wojewódzki Związku
 Samopomocy Chłopskiej -- deleguje
 Ob. *Kresniak*

NA teren *pow. W-wlsz.*

do *Wieliszew*

województwa

w celach *W. K. Rady na UN*

Delegacja ważna:
 od dn. *14. V 50r.*

do dn. *16. V 50r.*

Uprasza się władze wojskowe
 i cywilne -- o udzielenie

Ob.

wszelkiej pomocy w zakreśle korzy-
 stania ze środków delegacji.

Kierownik Wydziału

Prezesa: *[Signature]*

[Circular Stamp: ZWIĄZEK SAMOPOMOCY CHŁOPSKIEJ ZARZĄD WOJEWÓDZKI]

Kierownictwo Podstawowej Szkoły Powszechnej
 w WIELISZEWIE
 gm. Nieporęt
 pow. Wareszowski

*Swierdzam przybycie
 dn 14/ V 50r godz 15*

Fot. 1. Delegacja na wieś wydana przez Zarząd Wojewódzki Związku Samopomocy Chłopskiej w Warszawie

Źródło: SAWKFiZUS.

Sprawozdanie.

Z wyjazdu do gromady Wieliszewo pow. N-wa odbytego w dniu 26. III. 1950 r. w celu założenia L.Z.S. i instrukcji sportu. Wyjazd mój nastąpił według polecenia o godz. 9:00 P.K.S. am. Na miejscu znalazłem się o 10:45 zorganizowałem się ze o zebraniu M. N. mkt. nie był powiadomiony L.Z.S. złożyłem dzięki temu ze młodzież wychodząc z kościoła powiadomiłem o celu swego przyjazdu prosząc by stawili się na zebraniu zorganizowanym w tamtej samej szkole przez jednostkę wopławy z Łęgrza. Do tego zebrania przeprowadziłem zebranie z młodzieżą miejscową podczas którego wybrano zarząd L.Z.S. Wybraniem zarządu, dalem wytyczne przez poczynionych obserwacji i normów wymiarkując że młodzież tej gromady chętnie będzie zmierzać tworzyć L.Z.S. W Wieliszewie koła Z.M.P. niema istnieje jedynie jed. m. s. poinformowano w sąsiedniej gromadzie do niego należy wybrany wice-przewodniczący zarządu L.Z.S. pracujący w P. G. R. Wieliszewo. Dodaję że zebrania wyznaczane przez kierowników M. N. w podobnych przedziałach przeważnie nie odbywają się ponieważ w tym czasie ludność znajduje się w kościele również nie odbywają się one z winy organizującego ponieważ w oznaczonym czasie /terminie/ na nie nie przyjeżdża.

N-wa 27. III. 1950 r. Stanisław Za
/student A.W.F./

Fot. 2. Sprawozdanie z wyjazdu do gromady Wieliszew w dniu 26 marca 1950 r.

Źródło: SAWKFIZUS.

Do _____
w _____

Arkusze rejestracyjny Ludowego Zespołu Sportowego

Województwo warszawskie Powiat Warszawa
 Poczta Legionowo Gmina Nieporęt Gromada Wieliszew
 (co dotyczy paragrafu 1. Z. S.)

Zespół nosi nazwę L. Z. S.: Wieliszew
 (Nazwa nieprzezmierny)

Skład Zarządu L. Z. S.:

L. p.	Pełniona funkcja	Nazwisko i Imię	Data ur.	Wykształcenie		Zawód wykonywany	Pochodzenie społeczne	Ilość dzieci do lat	Organizacja sportowa, ogólnosp.	Miejsce zamieszkania
				Ogólne	specjalne					
1	Przewodniczący	Witold Harmin	12.11.1923	Maturoz	nie	Pracownik Państw. Zakł.	chłopskie	7 ha	Z.M.P.	Wieliszew
2	Przewodniczący	Witold Józef	4.7.28	nie	nie	rolnicze	chłopskie	4 ha	Z.M.P.	Wieliszew
3	Sekretarz	Stanisław Stanisław	12.12.1927	nie	nie	F. W. P.	rolnicze	powiad.	Z.M.P.	Wieliszew
4	Skarbnik	Stanisław Jan	13.5.1924	nie	nie	Tokarny	chłopskie	5 ha	Z.B.P.O.	Wieliszew
5	Wzrostowa	Albina Ryszard	16.5.1922	nie	nie	Fabryk. Włocław.	chłopskie	3 ha	Z.M.P.	Wieliszew
6										
7										
8										
9										

Ogólna ilość członków L. Z. S. 36 w tym: mężczyźni 34 kobiety 2

Fot. 3. Arkusze rejestracyjny LZS Wieliszew

Źródło: SAWKFIZUS.

Gwidonowi Grochowskiemu dopiero po trzecim przyjeździe do wsi Chlewnia udało się zebrać wystarczającą liczbę młodzieży do założenia LZS. Podobnie, kiedy Edmund Gilarski przyjechał do gminy Cegłów, nie mógł zrealizować założonych celów, bo nikt nie przyszedł na umówione spotkanie. Wspólnie z sołtysem i przewodniczącym ZMP ustalił termin kolejnego zebrania założycielskiego LZS¹⁴.

Koło LZS w Chełpowie założył inny słuchacz AWF – Władysław Łobodziński, który opiekował się zespołem w kolejnych miesiącach. Powstała sekcja lekkiej atletyki, piłki ręcznej (siatkówka i koszykówka) i piłki nożnej (przewodniczący LZS – Lech Hetkowski), a przyjeżdżający student prowadził ćwiczenia lekkoatletyczne, m.in. trening pchnięcia kulą, rzutu dyskiem, rzutu granatem, zajęcia siatkówki i koszykówki. Oprócz tego, na jednym z wyjazdów miał wygłosić referat o znaczeniu sportu wiejskiego w nowej politycznej rzeczywistości¹⁵.

Zwykle do tworzonych LZS wstępowali członkowie miejscowych kół ZMP, jak to było w przypadku gromad Chlewno czy Radzikowo. Trzeba jednak przyznać, że w świetle zachowanych sprawozdań młodzież chętnie garnęła się do zespołów sportowych. Nie wszędzie, oczywiście, miała odpowiednie warunki. We wsi Stanisławowo (przewodniczący LZS Jan Lipski) brakowało np. boiska do siatkówki, a ćwiczenia odbywały się na początku po prostu na łące, nad rzeką. Stopniowo jednak młodzież w czynach społecznych budowała własne urządzenia, jak np. w przypadku LZS Radzików, gdzie jej członkowie w zobowiązaniu 1-majowym przygotowali plac do gry w siatkówkę¹⁶. W trakcie całej akcji w pierwszej połowie 1950 r. zwykle prowadzono zajęcia z siatkówki, lekkiej atletyki (pchnięcie kulą, biegi sztafetowe, skoki wzwyż, w dal, biegi na przelaj), rzadziej z koszykówki i szczypiorniaka.

Studenci AWF przywozili także ze sobą sprzęt sportowy, którego zwykle nie było na wsi (zob. fot. 4 i 5). Kiedy Tadeusz Mieczkowski został skierowany do gospodarstwa PGR w Laskach (Zespół Błędów), przekazał dla miejscowej świetlicy siatkę i piłkę do siatkówki¹⁷. Jan Misiołek z kolei wyjechał w dniu 25 marca do LZS Wiązowna, który korzystał jeszcze z własnej nazwy: „Wiązowianka”. Miejscowym sportowcom przywiózł piłkę do siatkówki, siatkę oraz kulę lekkoatletyczną. Alojzy Chrószcz w Przewodowie za pomocą rękawic udostępnionych przez AWF przeprowadził pokazową walkę bokserską i inne zajęcia¹⁸.

Według zachowanych relacji i sprawozdań studenci organizowali treningi sportowe i zespoły LZS w 1950 r. we wsiach: Baboszewo, Cegłów, Chełpowo, Chlewnia, Chomiczówka, Drwalew, Dziedziążnia, Feliksów, Janówek – Góra, Kołbiel, Laski, Miszewo, Przewodowo, Radzików, Rudno, Stanisławów, Trojanów, Wiązowna, Wieliszew i Wólka Kozłowska.

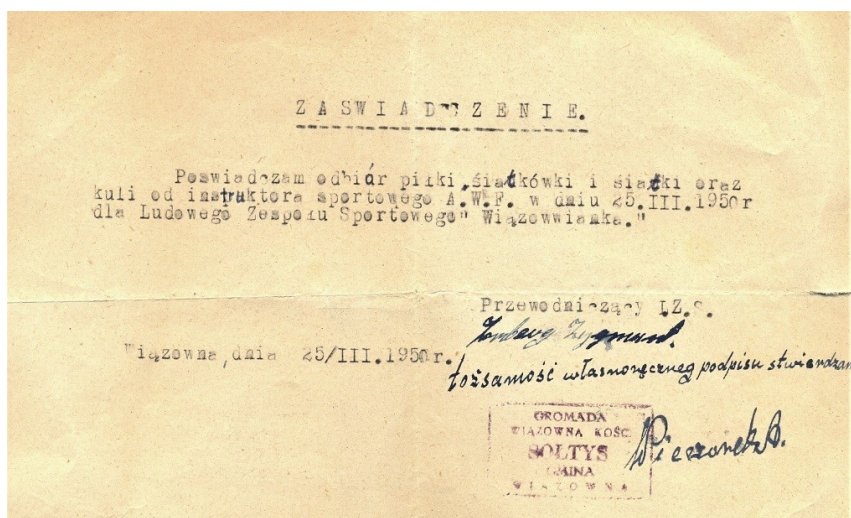
¹⁴ SAWKFiZUS, Edmund Gilarski, *Sprawozdanie z wyjazdu w dniu 26 III 1950 r. do Ceglówką celem założenia LZS, Warszawa 27 III 1950*, k. 1.

¹⁵ SAWKFiZUS, W. Łobodziński, *Sprawozdanie z pobytu w LZS Chełpowo, Warszawa 17 IV 1950*, k. 1.

¹⁶ SAWKFiZUS, Jan Chemycz, *Sprawozdanie z wyjazdu do wsi Radzików, Warszawa 27 III 1950*, k. 1.

¹⁷ SAWKFiZUS, Pokwitowanie odbioru kompletu do siatkówki, Laski, 13 III 1950, k. 1.

¹⁸ SAWKFiZUS, *Sprawozdanie z wyjazdu do Przewodowa, Warszawa 26 III 1950*, k. 1.

Fot. 4. Pokwitowanie odbioru sprzętu sportowego dla LZS „Wiązowianka”, 25 III 1950 r.

Źródło: SAWKFiZUS.

Fot. 5. Pokwitowanie odbioru sprzętu sportowego dla LZS Baboszewo, 26 III 1950 r.

Źródło: SAWKFiZUS.

W lipcu, kiedy słuchacze przebywali już na przerwie wakacyjnej, pracownicy uczelni lub inni zatrudniani na wakacyjnych kursach i obozach, w ramach zobowiązań lipcowych, realizowali różne działania, m.in. brali udział w „Akcji mia-

sto-wieś”. I tak na przykład dr Olgierd Zabłocki z kursu instruktorskiego na AWF Warszawa w dniu 16 lipca 1950 r. przebywał w PGR Nacpolsk, wykonując badania jako lekarz¹⁹.

Jesienią 300 słuchaczy AWF wyjechało do PGR w gm. Jeziorna w ramach programu łączności miasta ze wsią na „Akcję buraczną”. Po pracy, w świetlicy przygotowano dla mieszkańców okolicznych gromad widowisko artystyczne²⁰.

Akcja łączności miasta ze wsią była kontynuowana w 1951 r. W dalszym ciągu należała do zadań własnych ZMP. W pracach brało udział trzydziestu pięciu słuchaczy, którzy objeżdżali cztery podwarszawskie gminy. Przy tworzeniu i wspieraniu zespołów sportowych opierano się głównie na środowisku miejscowego ZMP, którego aktywiści zostawali zwykle przewodniczącymi LZS. Na nich też, obok studentów AWF, były nakładane dodatkowe obowiązki prowadzenia propagandowych akcji wśród rolników, do których należały na przykład zagadnienia walki klasowej. Co warto odnotować, w raportach składanych przez słuchaczy warszawskiej uczelni zanotowano trudności w zaopatrzeniu, jakie miały miejsce na terenie podwarszawskich wsi²¹.

W listopadzie 1951 r. 35 słuchaczy AWF wzięło udział w akcji agitacyjnej na wsi, na terenie czterech gmin, której celem było tłumaczenie potrzeby przymusowych dostaw i wyjaśnienia trudności występujących w zaopatrzeniu²².

Podobne działania prowadzono w 1952 r. Niestety, brakuje źródeł archiwalnych ukazujących zaangażowanie i zakres prowadzonych prac. Należy być jednak pewnym, że wraz z rosnącym doświadczeniem oraz naciskami ideologicznymi akcja nabierała większego rozmachu. Świadczyła o tym chociażby mobilizacja środowiska akademickiego. Utworzono trzy grupy, łącznie 59 osób, które brały udział w prowadzonych działaniach²³. Jesienią 1952 r. 16 osób z II roku studiów brało też udział w akcji żniwnej w PGR Dybowo (Zespół Mikołajki). Obok prac polowych, słuchacze zorganizowali także wspólne śpiewy i tańce przy ognisku z miejscową młodzieżą²⁴. W grudniu 1952 r. Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR AWF Warszawa wysłała do KW PZPR skład Komisji uczelnianej łączności miasta ze wsią. Skład został też ustalony z Komitetem Dzielnicowym PZPR Warszawa-Żolibórz. Przewodniczącym tego gremium był Czesław Baran,

¹⁹ Archiwum Państwowe w Warszawie, Oddział w Milanówku, Akademia Wychowania Fizycznego, sygn. 219/I-1, Protokoły zebrań POP PZPR i posiedzeń Egzekutywy oraz zebrań Oddziałowej Organizacji Partii nr 1 i 2 Akademii Wychowania Fizycznego, 1949–1950, k. 253.

²⁰ Archiwum Państwowe w Warszawie, Oddział w Milanówku, Akademia Wychowania Fizycznego, sygn. 219/I-2, Protokoły zebrań Komitetu Uczelnianego i zebrań POP PZPR oraz zebrań OOP nr 1 i 2 Akademii Wychowania Fizycznego, 1951, k. 36.

²¹ Tamże, k. 169–170.

²² Tamże, k. 165, 170.

²³ SAWKFiZUS, Wykaz uczestników ekip łączności miasta ze wsią w 1952 r., k. 1.

²⁴ Archiwum Państwowe w Warszawie, Oddział w Milanówku, Akademia Wychowania Fizycznego, sygn. 219/I-4, Protokoły posiedzeń Komitetu Uczelnianego PZPR i zebrań ogólnych POP oraz zebrań wyborczych OOP – 1 i 2, 1953, k. 260.

I sekretarz III Oddziałowej Organizacji Partyjnej AWF, a członkami: Jan Bilski, członek Komitetu Uczelnianego PZPR AWF, Tadeusz Woldanowski, członek ZMP, i Tadeusz Szubra, kierownik Roczego Kursu Wychowania Fizycznego AWF²⁵. Z kolei w 1953 r. 50 osób brało udział w akcji żniwnej.

Na początku 1954 r. zamarła aktywność AWF w akcji łączności miasta ze wsią, chociaż Komitet Dzielnicowy PZPR przydzielił uczelni gromadę Malcanów. Może wynikało to z małego zainteresowania Jana Bilskiego, odpowiedzialnego za nadzór pracy na tym „odcinku”. Dopiero w drugiej połowie kwietnia utworzono czteroosobowy komitet i ekipa ZMP nawiązała kontakt z gromadami, Malcanów i Choboty w pow. Otwock. Przewidziano pomoc w wybudowaniu domu świetlicowego, zorganizowaniu koła ZMP i zespołu LZS. Miano się też na stałe opiekować wytypowanymi gromadami²⁶. Zorganizowano cztery wyjazdy, jeden o charakterze sportowym (Malcanów), a pozostałe – artystycznym, na których zorganizowano ognisko ze śpiewem oraz zabawę taneczną. W dniu święta dziecka przywieziono dzieci z tych wsi na teren AWF, gdzie zorganizowano dla nich szereg zabaw i niespodzianek. W dniu 6 czerwca 1954 r. odbył się ostatni wyjazd do Chobot studentów AWF zorganizowanych w kole ZMP nr 5²⁷.

Akcja łączności AWF z wsią była także planowana na obozie letnim w Giżycku w 1954 r. Choć brakuje materiałów archiwalnych potwierdzających realizację wytyczonych zadań, możemy się domyślać, że organizowano zabawy taneczne i ze śpiewem przy ognisku oraz imprezy sportowe²⁸.

Zakończenie

W 1955 r. zaprzestano aktywności w kierunku łączności miasta ze wsią, skupiając uwagę na niesieniu pomocy Hucie Warszawa w organizacji zespołów sportowych i działalności kulturalno-oświatowej (Akcja opieki nad Hutą Warszawa). Stopniowo zaczęło się też wyczuwać atmosferę zmęczenia nachalną indoktrynacją, która to atmosfera dała o sobie znać ze zwiększoną siłą w 1956 r., w czasach „odwilży”. Przełamano strach i zajmowano krytyczne stanowiska wobec partyjnych propagandzistów i doktrynerów typu Andrzeja Wohla, mgr. Edmunda Kosmana – dziekana, a wcześniej rektora AWF, Aleksandra Gutowskiego z Głównego Komitetu Kultury Fizycznej (GKKF), bezpośrednio nadzorującego działal-

²⁵ SAWKFiZUS, Skład Komisji uczelnianej łączności miasta ze wsią, Warszawa, 30 XII 1952, maszynopis, k. 1.

²⁶ Archiwum Państwowe w Warszawie, Oddział w Milanówku, Akademia Wychowania Fizycznego, sygn. 219/I-5, Protokoły posiedzeń Komitetu Uczelnianego zebrań ogólnych POP PZPR i zebrań OOP wyborczych nr 1 i 2 PZPR AWF, 1954, k. 113.

²⁷ Archiwum Państwowe w Warszawie, Oddział w Milanówku, Akademia Wychowania Fizycznego, sygn. 219/I-4, Protokoły posiedzeń Komitetu Uczelnianego PZPR i zebrań ogólnych POP oraz zebrań wyborczych OOP – 1 i 2, 1953, k. 46.

²⁸ SAWKFiZUS, Protokół z posiedzenia Komitetu POP z dnia 9 czerwca 1954 r., bez sygn., k. 1.

ność AWF, czy nawet Włodzimierza Reczka, przewodniczącego GKKF. Niestety, dyskusje szybko przybrały formę wzajemnych personalnych ataków. Znamienny był za to strajk studentów na AWF, który osobiście musiał rozładowywać rektor uczelni razem z przedstawicielem GKKF – A. Gutowskim, przystając na bytowe postulaty słuchaczy²⁹. Ożywiona dyskusja i krytyka elit partyjnych nie przyniosła oczywiście żadnych zmian, umożliwiła jednak osobom, takim jak prof. Zygmunt Gilewicz czy prof. Włodzimierza Missiuro, krytykowanym przez Andrzeja Wohla za „idealistyczne” poglądy, przetrwać najtrudniejsze lata stalinowskiego terroru³⁰.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż pomimo narzucenia środowisku akademickiemu udziału w akcji łączności miasta z wsią, w świetle źródeł archiwalnych, działania były podejmowane zwykle z autentycznym zaangażowaniem i zrozumieniem potrzeby usportowienia grup młodzieży, pozbawionych na co dzień dostępu do nowoczesnej kultury fizycznej. Dzięki pracy społecznej studentów Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie powstało w omawianym okresie wiele zespołów LZS, a te już istniejące otrzymały odpowiednie wsparcie organizacyjne. W czasie wolnym od nauki (niedziele) młodzież akademicka wyjeżdżała na wieś, wioząc ze sobą sprzęt sportowy, prowadząc zajęcia, treningi, ale także tzw. pogadanki, czy odczytując przygotowane referaty. Tym samym warszawski ośrodek wniósł znaczący wkład w proces usportowienia środowiska wiejskiego oraz jego rozwój cywilizacyjny.

Fot. 6. Studenci AWF Warszawa podczas prac polowych w pierwszej połowie lat 50. XX w.

Źródło: SAWKFiZUS.

²⁹ Na temat strajku studentów AWF w 1956 r. zob. szerzej: I. Pisarski, *Październik 1956 na AWF*, „Absolwenci AWF” 2016, nr 1, s. 22–25.

³⁰ Archiwum AWF Warszawa, Posiedzenia Rady Wydziału Wychowania Fizycznego, 1954, sygn. WF 3/2, k. 9.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Główny Komitet Kultury Fizycznej w Warszawie.

Archiwum Państwowe w Warszawie, Oddział w Milanówku:

Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie.

Składnica Akt Wydziału Kultury Fizycznej i Zdrowia Uniwersytetu Szczecińskiego:

Instrukcja Wydziału Propagandy KC PZPR sposobu organizowania Ruchu łączności wyższych uczelni ze wsią do Wydziału Propagandy KW PZPR, Warszawa, 26 IX 1951

Skład Komisji uczelnianej łączności miasta ze wsią, Warszawa, 30 XII 1952
Sprawozdania z wyjazdów studentów AWF w Akcji łączności miasta ze wsią w 1950 r.

Pokwitowania odbioru sprzętu sportowego w ramach Akcji łączności miasta ze wsią w 1950 r.

II. Prasa

„Poradnik ruchu łączności fabryk ze wsi”, Wydział Propagandy KC PZPR, 1952, nr 10 (SAWKFiZUS).

„Poradnik ruchu łączności fabryk ze wsią”, Wydział Propagandy KC PZPR, 1952, nr 11 (SAWKFiZUS).

B. Literatura

Godlewski P., *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2006.

Małolepszy E., *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2015.

Racinowski G., Stefanik R., *Odrzanka jest naszą pasją. Historia piłki nożnej w Radziszewie i Daleszewie w latach 1945–2016*, Wydawnictwo Regis, Gryfino 2016.

Stefanik R., *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [w:] T. Drozdek-Małolepsza (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, s. 211–224.

Szubert R., *Działalność Ludowych Zespołów Sportowych w Wielkopolsce w latach 1946–2016*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2016.

Szubert R., *Kultura fizyczna w przemianach polskiej wsi w latach 1944–1956*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.

Szubert R., *Miejsce wiejskiej kultury fizycznej w strukturach państwowych w latach 1944–1956*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 7, Wydawnictwo Sonar, Gorzów Wlkp. 2006, s. 345–356.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie w „Akcji łączności fabryk (miasta) z wsią” w latach 1949–1954*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie w „Akcji łączności fabryk (miasta) z wsią” w latach 1949–1954*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie w “Akcji łączności fabryk (miasta) z wsią” w latach 1949–1954*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie w “Akcji łączności fabryk (miasta) z wsią” w latach 1949–1954*.

Agnieszka POŁANIECKA*

<https://orcid.org/0000-0001-7781-7324>

Anna MICHALSKA**

<https://orcid.org/0000-0001-8710-9321>

Organization Determinants of Physical Culture Evolution in Koszalin Region in 1950–1975

Jak cytować [how to cite]: Połaniecka A., Michalska A. (2020): *Organization Determinants of Physical Culture Evolution in Koszalin Region in 1950–1975*, “Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe”, vol. 3, no. 4, s. 61–77.

Uwarunkowania organizacyjne w rozwoju kultury fizycznej w województwie koszalińskim w latach 1950–1975

Streszczenie

W XIX i pierwszej połowie XX wieku tereny Pomorza Środkowego zamieszkałe były przede wszystkim przez Niemców. Po zakończeniu drugiej wojny światowej na terenach ziemi koszalińskiej miała miejsce wielomilionowa migracja związana z zasiedleniem tzw. Ziemi Odzyskanych. Szybkie zagospodarowanie i osiedlenie na omawianym terenie jak największej liczby Polaków stało się jednym z najważniejszych zadań po zakończeniu działań wojennych, w wyniku których omawiane tereny zostały znacząco zniszczone, w związku z tym brakowało bazy lokalowej dla przybyłych migrantów. Był to również znaczący problem w organizacji i tworzeniu struktur administracyjnych, w tym także w zakresie zarządzania kulturą fizyczną. W wyniku utworzenia w 1950 r. województwa koszalińskiego i powołania administracyjnych władz wojewódzkich do zarządza-

* PhD in physical culture, State University of Applied Sciences in Koszalin; e-mail: polaniecka@onet.eu

** Master's degree, Nicolaus Copernicus University in Toruń, Faculty of Political Science and International Studies; e-mail: blaszkowska.ann@gmail.com

nia i kierowania kulturą fizyczną utworzony został Wojewódzki Komitet Kultury Fizycznej. Struktury organizacyjne kultury fizycznej i sportu na ziemi koszalińskiej były tworzone zgodnie z ówczesną z polityką państwa. W pierwszej połowie lat pięćdziesiątych kultura fizyczna w województwie koszalińskim przeżywała regres. Dopiero od 1967 r. nastąpiło ożywienie działań w zakresie rozwoju szeroko pojętej kultury fizycznej. Powiatowy i Miejski Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki w Koszalinie uaktywnił współpracę z organizacjami społecznymi, np. z Towarzystwem Krzewienia Kultury Fizycznej i okręgowymi związkami sportowymi.

Słowa kluczowe: kultura fizyczna, sport, województwo koszalińskie, okres powojenny.

Abstract

In the nineteenth century and in the first half of twentieth century, the area of Central Pomerania was inhabited primarily by Germans. In the first post-war years, there was a multi-million migration related to the settlement of the so-called Recovered Territories. Rapid development and settlement of the largest number of Poles in the area became one of the most important tasks after the end of hostilities, as a result of which these areas were significantly damaged, therefore there was no housing base for arriving migrants. It was also a significant problem in the organization and creating administrative structures in the field of physical culture management. When the Koszalin Voivodship was founded in 1950 and the administrative provincial authorities of physical culture management were appointed, the Provincial Committee of Physical Culture was created. Organizational structures of physical culture and sport in Koszalin region were formed in accordance with the state policy. In the first half of the 1950s, physical culture in the Koszalin Province experienced a regression. It was not until 1967 that the activities revived in the field of broadly understood physical culture. The County and Municipal Committee of Physical Culture and Tourism activated cooperation with social organizations, e.g. the Society for the Promotion of Physical Culture and district sports associations.

Keywords: physical culture, sport, Koszalin Province, post-war period.

Introduction

The research topic on the determinants of physical culture evolution in Koszalin region in 1945–1950 has been partly presented, among others in the publications of Jerzy Gaj, Marian Górecki, Tomasz Jurek, Władysław Kujawa, Jerzy Krzysztofowicz, Marek Szczerbiński, Bernard Woltmann – *Physical Culture in the Koszalin region 1945–1989 and Physical Culture in the Koszalin region 1945–1990*¹, in the dissertation of Jerzy Krzysztofowicz – *Outline of History physical culture in the Koszalin Province in 1945–1975*². Whereas the jubilee work, *35 years of academic sport in Koszalin 1968–2003*³ – jubilee edition – presents the history and organization of the academic sport in Koszalin.

¹ B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990* [*Physical culture in Koszalin region in 1945–1990*], Feniks, Koszalin 1993.

² J. Krzysztofowicz, *Zarys historii kultury fizycznej w województwie koszalińskim w latach 1945–1975* [*An outline of the history of physical culture in the Koszalin Province in 1945–1975*], PhD thesis, AWF Poznań 1981.

³ L. Kukielfka, L. Wojciechowski (red.), *35 lat sportu akademickiego w Koszalinie 1968–2003* [*35 years of academic sport in Koszalin in 1968–2003*], Magraf, Koszalin 2003.

It should be noted, however, that the listed items illustrate the process of shaping physical culture in Koszalin region from 1950 to 1975 as one of many areas studied. Therefore, the article analyzes the role of organizational conditions in the development of physical culture in Koszalin region in 1950–1975.

Archival data, published and unpublished works were used to accurately and comprehensively present the organizational processes occurring in physical culture in 1950–1975 in the discussed area.

Objective of the work, research methods and problems

The aim of the study was to present a comprehensive overview of the organizational conditions that influenced the development of physical culture in the Koszalin Voivodship in 1950–1975.

In accordance with the principles of historical research methodology, the author analyzed historical sources and available literature and query library resources, then thoroughly evaluated them in terms of suitability for further research, used synthesis, induction, deduction and a comparative method.

As a result of the research, a significant role of organizational determinants was observed in the development of physical culture in Koszalin region in the years 1950–1975.

Results and discussion

1. Historical outline of Koszalin region

In the nineteenth century, the area of Central Pomerania was inhabited primarily by Germans. The Polish population on the northeastern border of the German Reich numbered about 21 000 people. The Złotów district was the main center of Polishness in the Poznań-West-Prussian Border Marchionate. Small groups of the Polish population were located in the Piła region⁴ and in the Bytów province.

In the first years after the Second World War, there was a multi-million migration in these areas⁵, associated with the settlement of the so-called Recovered

⁴ B. Woltmann, *Podstawy rozwoju kultury fizycznej na ziemi koszalińskiej* [*Basics of physical culture development in the Koszalin region*], [in:] idem (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990* [*Physical culture in the Koszalin region 1945–1990*], Feniks, Koszalin 1993, p. 9.

⁵ After the end of hostilities, the newly formed Polish socialist state lost its territory for the so-called Curzon Line. The country was in a difficult political and economic situation. In reviving Poland, leftist groups have begun to implement change despite problems in communication between the allies of the Grand Coalition. The Polish Workers' Party, supported by the Moscow regime, took over a leading role in the country. The coming to power of the representatives of

Territories, awarded to Poland during the conference in Yalta on February 4–11, 1945. Special role for the settlement and development of these lands was played by the Ministry of Recovered Territories established in 1945 and the state, social and military institutions cooperating with it⁶. A special commission was also created to develop the principles of organizing local administration, the so-called Recovered Territories and the commencement of completing operational groups of railway men, postal workers and employees of the State Repatriation Office⁷. Western Pomerania together with the Lubusz Land formed the III Administrative District of the so-called Recovered Territories, to which the following districts belonged: Szczecin, Koszalin, Bytów, Słupsk, Sławno, Człuchów, Miastko and Złotów provinces⁸.

Photo 1. Kołobrzeg in 1945

Source: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kołobrzeg1945.JPG>.

this political force changed the nature of government governance. J. Gaj, *Przemiany i uwarunkowania kultury fizycznej w Polsce* [*Changes and determinants of physical culture in Poland*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1989* [*Physical culture in the Koszalin region 1945–1989*], Feniks, Koszalin 1991, p. 20.

⁶ M. Górecki, *Początki powojennej kultury fizycznej w województwie szczecińskim w latach 1945–1950* [*The beginnings of post-war physical culture in the Szczecin voivodship in 1945–1950*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1989*, p. 64.

⁷ K. Sz wajca, *Ziemia koszalińska* [*Koszalin land*], Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne, Kraków 1975, p. 10.

⁸ A. Czarnik, *Koszalińskie – rozwój województwa w Polsce Ludowej* [*Koszalin land – Development of the voivodship in People's Poland*], PWN, Warszawa 1970, p. 10.

As a result of hostilities, the areas in question were significantly damaged, but not all towns to the same extent, Kołobrzeg in almost 90%, Koszalin in 80%, while in Białogard just one building burned down (as a result of information provided to the Soviet soldiers that Germans were hiding there), thanks to which the city had a good housing base, which was allocated to arriving migrants⁹.

2. Structures of state authorities of physical culture in Koszalin region in the years 1945–1950

After the devastation of war, every area of life was reviving, the army primarily controlled and managed the emerging organizations and institutions. Military organizations had great impact on children and youth and aimed for patriotic and paramilitary education. This was mainly related to the sense of threat resulting from the geopolitical location of Poland, between Soviet Union and Germany divided and recovering after the lost war.

In May 1945, the Office of the Government Plenipotentiary for the Koszalin Province was established in Koszalin, which was the result of an agreement with the military commander. In the spring of 1946, the previous district was converted into a county, and the office of government representative was replaced by the county starosty. The first Polish administrative and industrial institutions in Koszalin were organized by post and railway employees from Bydgoszcz. In May 1945, the Municipal Board in Koszalin was created by migrants from Gniezno¹⁰.

The Plenipotentiary and Government Office was located in Koszalin thanks to favorable decision from May 23, 1945. This way, Koszalin became the capital

⁹ Account of A. Krzemiński, resident of Koszalin, from 31.07.2019. Adam Krzemiński – born on 30.10.1933 in Lviv. The Krzemiński family lived in the town of Buczacz – Ternopol Voivodship, mother was a master's degree in law, father a lawyer, in February 1940 the family was taken to Siberia to the Semipalatinsk region. In June 1946 they returned to Poland and settled in Białogard. Adam Krzemiński became an employee of PUWFIPW in Koszalin, then in 1951–1989 a basketball referee, including at the central level from 1955 to 1986. In 1986–2004 he was the commissioner of PZKosz, Honorary Referee of PZKosz. In the years 1956–1995 he was an active member of the OZKosz in Koszalin, secretary of the board at the College of Judges. The organizer of Tournaments for the Cup of the Baltic and Nadodrzan Lands in the men category. He was one of the most distinguished sports activists of the Koszalin Province. Decorated with: the Knight's Cross of the Order of Polonia Restituta, the Gold Cross of Merit for the development of basketball, the Gold Honorary Badge of the PZKosz, as a Distinguished Activist of Physical Culture – gold, the Medal for Merit for the Development of Basketball PZKosz, the Medal of the 50th Anniversary of the PZKosz, Honorary Badge “Meritorious for the city of Koszalin”. M. Dunst (ed.), *60 lat koszykówki zachodniopomorskiej [60 years of West Pomeranian basketball]*, Zapol, Szczecin 2006, p. 251.

¹⁰ Account of A. Krzemiński, resident of Koszalin. M. Szczerbiński, *Działalność organów państwowych i społecznych kultury fizycznej na ziemi koszalińskiej [Activities of state and social organs of physical culture in Koszalin region]*, [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1989*, p. 32.

of the Western Pomerania District¹¹. As a result, the formation of authorities, concentration of socio-economic and political activities temporarily caused a large influx of repatriates and specialist groups delegated here by the central voivodships. This contributed to the grouping of a significant number of the Polish army and internal services, which favored lively sporting activities¹².

Photo 2. 5 September 1945 – soldiers of 4. Artillery Park 1. WDK in front of provincial office on Victory Square (Victory and Red Army streets crossing in the background). From left: cannoneer Paweł Rybzyński, cannoneer Adam Prymas, lieutenant N.N., lieutenant N.N., artillery sergeant Czesław Skowyrski.

Source: B. Polak (ed.), *Dzieje Koszalina [The history of Koszalin]*, Vol. 2: *Po 1945 roku [After 1945]*, Koszalin 2016, p. 150.

3. Structures of state and social authorities of physical culture in Koszalin region in the years 1950–1975

Sport developed and was managed on a national scale (physical culture departments, Polish sports associations, central sport associations and departments, nationwide championships), within regions (voivodship faculties of physical culture, district sports associations, regional championships and competitions) as well as on a scale of individual cities (offices for physical culture, clubs and sport sections, local competitions)¹³.

¹¹ K. Szwajca, *Ziemie koszalińskie*, p. 10.

¹² M. Górecki, *Koszalińska kultura fizyczna w województwie szczecińskim 1945–1950 [Physical culture in Szczecin region in 1945–1950]*, [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990*, p. 42.

¹³ A. Połaniecka, *Sport na Ziemi Słupskiej (1975–1998) [Sport in the Słupsk region (1975–1998)]*, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej, Sekcja Historii, Gdańsk 2017, p. 8.

Photo 3. Football team KKS Bałtyk Koszalin, 1946

Source: A. Rutkowska, *Rozwój kultury fizycznej w powiecie kołobrzeskim w latach 1945–1956* [*Development of physical culture in Kołobrzeg county in 1945–1956*], Graduation work, Teacher's Study, Kołobrzeg 1971, p. 20.

Photo 4. Football team of military unit in Koszalin, 1948

Source: A. Rutkowska, *Rozwój kultury fizycznej...*, p. 20.

Photo 5. The first KS Gwardia team – 1966

Source: A. Goluch, *Rozwój kultury fizycznej w mieście i powiecie koszalińskim w latach 1957–1969* [*Development of physical culture in Koszalin city and county in 1957–1969*], Graduation work, Teacher's Study, Kołobrzeg 1970, p. 21.

As a result of the Koszalin Province establishment in 1950 and the appointment of administrative provincial authorities to manage physical culture, WKKF was created. The organizational structure of WKKF in Koszalin was determined by the frame regulations of the Main Committee of Physical Culture (hereinafter: GKKF) in August 1950. It defined the scope of duties and rights of persons employed in WKKF, its executive bodies and work organization¹⁴. In the first years of WKKF's activity in Koszalin, there was a shortage of qualified staff, due to the unattractive housing conditions of this unit. The provincial authorities in Szczecin did not support the activity of the Koszalin WKKF, e.g. by delegating some of their employees to work in another province. It should be noted that until 1950 Koszalin belonged to the Szczecin Province and, as the capital city of the newly created Province, help and support from the authorities of Szczecin were expected.

In July 1950, the Education Department of the Provincial National Council Presidium was established (hereinafter: PWRN). The Faculty of Physical Education and Military Preparation was created in this department, but in the education

¹⁴ M. Szczerbiński, *Działalność organów państwowych i społecznych kultury fizycznej na ziemi koszalińskiej* [*Activities of state and social organs of physical culture in Koszalin*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1989*, p. 32.

departments of the presidencies of county national councils – section of physical education¹⁵, which carried out the tasks related to physical education and sport.

As a result of the analysis of physical education and sport condition in the newly created voivodship in 1951 during the first plenum of the WKKF in Koszalin, a regression in this area of social life was found.

It should be noted that simultaneously with the structures of state administration of physical culture, a social structure was created to manage competitive sport. In September 1950, the District Football Association was established in Koszalin. District associations could not be appointed in different disciplines, as sport was reorganized in Poland. Polish sports associations were liquidated, but sport sections in individual sport disciplines at GKKF were created. At voivodship levels, such sections were also established at WKKF¹⁶.

In the years 1950–1956 in the Koszalin Voivodship, physical culture was disseminated by the district councils of sports associations through sports circles, the Sports Association of Vocational Education Zryw, school sports associations, the Association of Folk's Sports Teams and the ZMP¹⁷.

However, the reorganization did not bring about positive changes, after an analysis of competitive sports results in 1952, an insufficient level of dissemination of physical culture in the voivodship was established. It was assumed that the reason for this was the lack of activity in promoting sport of local trade union councils and the Regional Trade Union Council. In addition, there was little interest in sport and related activities of the responsible organs of the Polish United Workers' Party and the Union of Polish Youth, while the Peasant Self-Help Union did not conduct proper activity in LZS¹⁸.

It was not until the turn of 1955–1956 that sport activities and physical education classes were conducted more dynamically in the voivodship. The number of participants in mass sports events increased, many simple sports devices were constructed in a social act, the number of LZS members and circles increased.

The organizational structure of competitive sport in Poland was subjected to criticism and verification at the end of 1956. According to the most important arrangements adopted at that time in the field of sport organization, legal personality was to be restored to sport clubs and sports circles of physical culture, as well as transformation of the social sections of sports committees of physical cul-

¹⁵ J. Krzysztofowicz, *Kultura fizyczna województwa koszalińskiego w latach 1950–1975* [*Physical culture in Koszalin region in 1950–1975*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990* [*Physical culture in Koszalin region in 1945–1990*], p. 57.

¹⁶ J. Gaj, *Uwarunkowania kultury fizycznej w Polsce Ludowej* [*Determinants of physical culture in People's Poland*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Physical culture in the Koszalin region in 1945–1990*, p. 16.

¹⁷ M. Szczerbiński, *Działalność organów państwowych i społecznych kultury fizycznej na ziemi koszalińskiej* [*Activities of state and social organs of physical culture in Koszalin*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990*, p. 25.

¹⁸ Account of A. Krzemiński, resident of Koszalin.

ture into sports associations of individual disciplines, reduction of the GKKF apparatus and field physical culture committees, and resignation of favoring any military clubs¹⁹.

Changes also took place in the Koszalin Province. Earlier, county meetings of activists preparing the reorganization of the sports movement were held. According to the ordinance of the Prime Minister from July 10 and the resolution of WRN Presidium from October 25, 1956, the Social Committee of Physical Culture was established. It was made up of representatives of political, social, sport and education organizations. WKKF mainly dealt with the development of social sports sections, compulsory physical education, activities of sports clubs, medical guidance as well as the work of physical education centers and the development of TKKF²⁰.

Apart from the changes in the Koszalin Voivodship mentioned above, they can be reduced to three main directions:

- in place of the previous sports clubs, sports clubs with legal personality were established, operating on the basis of the statute approved by the WKKF and the Social and Administrative Department of WRN;
- social sections at physical culture committees were liquidated and district sports associations were appointed. Many industry associations were closed down and statutory federations were created in their place;
- a new organization was founded, the Society for the Promotion of Physical Culture, whose task was the mass promotion of physical education and recreation.

Reactivating sports clubs and giving them legal independence created new conditions for the development of competitive sport²¹. From 1973, clubs and district associations were subordinated to the Provincial Sports Federation in Koszalin.

In organizational and material terms, the trade unions, the Provincial Council Association of Folk Sports Teams, the Board of the School District of the Sports Union, the Sports Association Start, the Sports Federation Gwardia and the Ministry of National Defense took care of the existing clubs in the voivodship, and since 1968, AZS Main Board.

From the first half of 1957, further organizations were created to promote physical culture. Physical education centers were established in the counties, which aimed at providing recreation to the greatest number of people. The Board of the School District of the Sports Association of Vocational Education Zryw was founded in Koszalin, whose main task was the development of qualified youth sport and sporting school youth. The TKKF was established in the voivod-

¹⁹ A. Pasko, *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989* [*Professional sport in state policy 1944–1989*], Avalon, Kraków 2012, p. 195.

²⁰ M. Szczerbiński, *Działalność organów państwowych...*, p. 25.

²¹ *Ibidem*, p. 25–26.

ship, the first branches were Masovia in Koszalin, Wczasy in Mielno and Zdrowie in Słupsk.

The basic activity of the Koszalin TKKF branches were company and inter-company Spartakiadas, table tennis and tennis tournaments, badminton as well as swimming lessons.

After 1950, district councils of sports associations began to form in the voivodship: Budowlani, Kolejarz, Włókniarz, Spójnia, Unia, Ognisko and Związkowiec. They took over sport circles located in the new Koszalin Province from the associations of the Szczecin Province. Their activity consisted mainly in the organization of mass events and obtaining fitness standards for the SOP and BSPO badge. Obtaining these badges was an important element of the competition between associations in 1950–1956.

The activity of the trade union movement increased after the reorganization of sport in Poland in 1956. The function of organizer and coordinator of mass and qualified sport in trade unions, in place of liquidated sports associations, was taken over by the Provincial Council of Physical Culture of the Provincial Trade Union Commission. Its main task was to organize mass sports events²².

From 1964, the Provincial Council of the General Federation of Sport, Physical Education and Tourism took over a leading role in physical culture.

In 1960, subsequent structural changes in the administration of physical culture were made in Poland. A central body of state administration was established in matters of physical culture and tourism operating at the Council of Ministers – the Main Committee of Physical Culture and Tourism (hereinafter: GKKFiT). Physical culture and tourism committees of provincial national councils became the local organs of state administration in matters of physical culture and tourism²³, as a result of which the Provincial Committee of Physical Culture and Tourism (hereinafter: WKKFiT) was appointed by the Presidium of WRN in Koszalin.

In 1960, the Municipal Committee of Physical Culture and Tourism (hereinafter: MKKFiT) was established in Koszalin, which did not show any activity. Therefore, in 1962, from the merger of MKKFiT and the County Committee of Physical Culture and Tourism (hereinafter: PKKFiT), a joint PiMKKFiT was created, which covered the entire Koszalin county. Five problem commissions were formed: for training, investments, mass events, tourism and promoting swimming. An important novelty was the creation of the tourist movement commission, but it did not work properly and all the matters of tourism were still dealt with by the PTTK Branch Board. An additional physical education and sport committee also did not show any activity. The provincial sports authorities critically assessed the activity of PiMKKFiT in the massive campaign in the country

²² Ibidem, p. 27.

²³ Act from 17 February, 1960 on the organization of physical culture and tourism. Dz.U. nr 10, pos. 65.

to obtain the Youth Physical Fitness Badge (POSFiz), because the Committee didn't even set up a proper problem commission²⁴. The revival of PiMKKFiT's activity gradually took place in 1967. The meetings of the Committee were planned, cooperation with social organizations was carried out properly, e.g. with TKKF and district sports associations. The exception was the Board of the PTTK Branch, which still didn't recognize the supreme role of the Committee in matters of tourism.

Due to the increased number of tasks in the field of dissemination and development of physical culture in 1969, PiMKKFiT was not able to implement them, especially in the county. Therefore, it was again split into PKKFiT and MKKFiT²⁵.

According to the GKKFiT regulation from November 1961, the Koszalin Voivodship began to establish county sports, tourism and recreation centers from 1963, subject to the field committees of physical culture and tourism. The centers dealt with training, made available sports facilities and equipment to sports sections, organized recreational activities for residents. On January 1, 1964, the Koszalin Sports, Tourism and Recreation Center was established on the basis of the resolution of the City Scientific Council from December 3, 1963²⁶.

In 1956, WKKF in Koszalin appointed a methodological commission, whose main task was to provide methodical assistance to sport units, especially by training instructors and issuing training materials. The function of the methodological commission with an extended scope of activity was taken over by the Provincial Methodological and Training Team (WZMS) in Koszalin created in April 1966 by the Presidium of WKKFiT. This team provided methodical and training care over specialist field groups, coordinated the training of instructors and trainers. The activity of WZMS didn't last long, at the beginning of January 1968, the Provincial Methodological and Training Center (WOMS) was established at WKKFiT, whose task was to train and improve personnel for the needs of physical culture, conducting specialist field groups, and giving instructions to county physical education centers²⁷. Considering the activities of the mentioned methodological and training units in 1966–1975, it should be noted that they performed their functions as assumed. They organized training conferences, consultations of the training staff, courses of the Polish Olympic Committee of I and II degree with the participation of outstanding Polish trainers and employees of physical education universities, have contributed to the dissemination of valuable information²⁸.

²⁴ Account of A. Krzemiński, resident of Koszalin; M. Szczerbiński, *Działalność organów państwowych...*, p. 28.

²⁵ Account of A. Krzemiński, resident of Koszalin.

²⁶ A. Goluch, *Rozwój kultury fizycznej w mieście i powiecie koszalińskim w latach 1957–1969* [*The development of physical culture in the city and Koszalin county in the years 1957–1969*], Graduation work, Teacher's Study, Kołobrzeg 1970, p. 13.

²⁷ M. Szczerbiński, *Działalność organów państwowych...*, p. 28.

²⁸ Account of A. Krzemiński, resident of Koszalin.

In order to achieve success in qualified sport, specialists field groups in the Koszalin Voivodship (TGS) were created in 1966. They gathered young people from several clubs into one group with whom the best trainers conducted classes and gave instruction. However, poor results in competitive sports didn't confirm the validity of TGS. In 1973, the Polish Sports Federation (PFS) was created to support financially sport competition. Voivodship Sport Federations (WFS) were established at the voivodship level. WFS had been active in the Koszalin Province since September 1973, 16 clubs and district sports associations became its members. The Society for the Promotion of Physical Culture was active, large voivodship and national events were organized.

In April 1974, reorganization took place in the management of physical culture at the voivodship level. In place of the previous WKFiT, the Department of Physical Culture and Tourism of the Provincial Office was established, while in the years 1974–1976 in Koszalin the matters of physical culture were managed by the Department of Physical Culture and Tourism of the City Office. Another solution was entrusting matters of physical culture and tourism in the city of Koszalin to the Sports and Recreation Center. This reorganization was introduced by an ordinance of President of Koszalin in December 1975. The director of the Center, who had the same powers as the heads of departments of the Municipal Office, was responsible for all matters related to physical culture and tourism management²⁹.

Conclusion

Although sport is a discovery of the nineteenth century, it has accompanied human in various forms for many centuries, and reached the height of its development in the twentieth century³⁰. It was a pleasant way of spending free time, and was a substitute for normality in a difficult post-war period, allowed to break away from memories and played an integrating role.

Therefore, in Koszalin Province, apart from organizing sports events that were a common celebration, attempts were made to create the first organizational structures – sports clubs. Sport has always attracted numerous supporters, triggered emotions, relaxed, it was a form of spending free time for many people trying to escape from everyday life, a social integration, and a way of establishing bonds and relationships. According to A. Pawlak, sporting activities can be considered as testing throughout life and the sports movement as an “academy of social life”³¹.

²⁹ M. Szczerbiński, *Działalność organów państwowych...*, p. 35.

³⁰ A. Połaniecka, *Sport na Ziemi Słupskiej...*, p. 7.

³¹ A. Pawlak, *Status polskich olimpijczyków po zakończeniu kariery sportowej [Status of Polish Olympians after the end of their sports careers]*, AWF, Warszawa 1983, p. 193.

Organizational structures of physical culture and sport in Koszalin region developed and were transformed as a result of changes in the administrative division and management system of physical culture³², were dictated by the policy of the state, were consistent with changes in the organization and management of physical culture at the country level. It should be noted that the development of physical culture in the area discussed was conditioned by several factors, including establishment and location of the Government Plenipotentiary Office in Koszalin on May 23, 1945, as a result of which Koszalin became the capital of the Western Pomerania District³³, which in turn contributed to the grouping a significant number of Polish troops and internal services that actively participated in the creation of the sports movement in this area. Another factor influencing the development of physical culture there was the involvement of professional groups, including railway men, policemen and craftsmen who came to Koszalin region to organize sporting life. It is worth emphasizing that sport and sporting events favored the formation of social bonds, which in turn developed mutual acceptance and tolerance for the diversity of environments arrived to the recovered lands. Joint actions for the development of sport formed the foundation of a new social life and influenced the creation of new communities.

It should be noted that the creation of state administration structures, their low activity and the related lack of sporting successes in the Koszalin Province resulted, as previously mentioned, among others from a difficult housing situation after war damages. The WKKF headquarters were located in an unheated barrack at Tadeusz Kościuszko Street in Koszalin, therefore the working conditions did not encourage to take up activity in this administrative unit of physical culture. In effect, specialized staff of physical culture took up work in larger urban centers³⁴. Another element that contributed to the presented situation was also the lack of the material sport base, which was seriously damaged as a result of hostilities as part of the military operation to capture the Pomeranian Wall³⁵. As a result, it contributed to an unfavorable analysis result of the state of physical culture in the newly created Koszalin Province.

To summarize, physical culture in the Koszalin Province experienced regression in the first half of the 1950s. This was due to the following reasons: unsatisfactory work of voivodship and county physical culture committees, inactivity of company sports clubs, malpractice of physical culture in the rural environment, lack of trainers, instructors, referees, and sport organizers³⁶. In addition, the work

³² A. Połaniecka, T. Jurek, *Społeczny zasięg kultury fizycznej w województwie słupskim w latach 1975–1998* [Social range of physical culture in the Słupsk Voivodship in the years 1975–1998], Słupsk 2016, p. 36.

³³ K. Szwajca, *Ziemia koszalińska*, p. 10.

³⁴ Account of A. Krzemiński, resident of Koszalin.

³⁵ T. Jurek, W. Kujawa, *Baza materialna kultury fizycznej* [Material base of physical culture], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990*, p. 30.

³⁶ M. Szczerbiński, *Działalność organów państwowych...*, p. 25.

of the district trade union associations established in 1950 did not have a major impact on the dissemination of physical culture in the Koszalin Province. It was not until 1967 that the activity of PiMKKFiT revived, cooperation with social organizations was carried out properly, e.g. with TKKF and district sports associations.

translated by Małgorzata Palonek
Master's degree

References

A. Sources

I. Accounts

An oral account of Adam Krzemiński from 31.07.2019.

B. Studies

I. Publications

- Czarnik A., *Koszalińskie – rozwój województwa w Polsce Ludowej* [*Koszalin land – Development of the voivodeship in People's Poland*], PWN, Warszawa 1970.
- Dunst M. (ed.), *60 lat koszykówki zachodniopomorskiej* [*60 years of West Pomeranian basketball*], Zapol, Szczecin 2006.
- Gaj J., *Uwarunkowania kultury fizycznej w Polsce Ludowej* [*Determinants of physical culture in People's Poland*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990* [*Physical culture in the Koszalin region in 1945–1990*], Feniks, Koszalin 1993, pp. 14–21.
- Górecki M., *Koszalińska kultura fizyczna w województwie szczecińskim 1945–1950* [*Physical culture in Szczecin region in 1945–1950*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1989* [*Physical culture in Koszalin region in 1945–1989*], Feniks, Koszalin 1991, pp. 64–92.
- Górecki M., *Początki powojennej kultury fizycznej w województwie szczecińskim w latach 1945–1950* [*The beginnings of post-war physical culture in the Szczecin voivodeship in 1945–1950*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990* [*Physical culture in the Koszalin region 1945–1990*], Feniks, Koszalin 1993, 41–56.
- Jurek T., Kujawa W., *Kadra szkoleniowa i aktyw sportowy* [*Training staff and sports activist*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990* [*Physical culture in the Koszalin region 1945–1990*], Feniks, Koszalin 1993, pp. 35–39.
- Krzysztofowicz J., *Kultura fizyczna województwa koszalińskiego w latach 1950–1975* [*Physical culture in Koszalin region in 1950–1975*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990* [*Physical culture in Koszalin region in 1945–1990*], Feniks, Koszalin 1993, pp. 57–134.

- Kukielka L., Wojciechowski L. (red.), *35 lat sportu akademickiego w Koszalinie 1968–2003* [*35 years of academic sport in Koszalin in 1968–2003*], Magraf, Koszalin 2003.
- Pasko A., *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989* [*Professional sport in state policy 1944–1989*], Avalon, Kraków 2012.
- Pawlak A., *Status polskich olimpijczyków po zakończeniu kariery sportowej* [*Status of Polish Olympians after the end of their sports careers*], AWF, Warszawa 1983.
- Połaniecka A., Jurek T., *Spoleczny zasięg kultury fizycznej w województwie słupskim w latach 1975–1998* [*Social range of physical culture in the Słupsk voivodeship in the years 1975–1998*], Słupsk 2016, YADDA identifier: bwmeta1.element.desklight-f6e904c4-ecb9-4128-851a-bbb186f4462f.
- Połaniecka A., *Sport na Ziemi Słupskiej (1975–1998)* [*Sport in the Słupsk region (1975–1998)*], Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej, Sekcja Historii, Gdańsk 2017.
- Szczerbiński M., *Działalność organów państwowych i społecznych kultury fizycznej na ziemi koszalińskiej* [*Activities of state and social organs of physical culture in the Koszalin region*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1989* [*Physical culture in the Koszalin region 1945–1989*], Feniks, Koszalin 1991, pp. 33–48.
- Szczerbiński M., *Działalność organów państwowych i społecznych kultury fizycznej na ziemi koszalińskiej* [*Activities of state and social organs of physical culture in the Koszalin region*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990* [*Physical culture in the Koszalin region 1945–1990*], Feniks, Koszalin 1993, pp. 22–29.
- Szwajca K., *Ziemie koszalińskie* [*Koszalin land*], Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne, Kraków 1975.
- Woltmann B., *Podstawy rozwoju kultury fizycznej na ziemi koszalińskiej* [*Basics of physical culture development in the Koszalin region*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990* [*Physical culture in the Koszalin region 1945–1990*], Feniks, Koszalin 1993, pp. 9–14.

II. Unpublished works

PhD theses

- Krzysztofowicz J., *Zarys historii kultury fizycznej w województwie koszalińskim w latach 1945–1975* [*An outline of the history of physical culture in the Koszalin Province in 1945–1975*], PhD thesis, AWF Poznań 1981

Thesis

- Goluch A., *Rozwój kultury fizycznej w mieście i powiecie koszalińskim w latach 1957–1969* [*Development of physical culture in Koszalin city and county in 1957–1969*], Graduation work, Teacher's Study, Kołobrzeg 1970.

Ustawa z dnia 17 lutego 1960 r. o organizacji spraw kultury fizycznej i turystyki. Dz.U. nr 10, poz. 65 [Act from 17 February, 1960 on the organization of physical culture and tourism. Dz. U. nr 10, poz. 65].

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Organization Determinants of Physical Culture Evolution in Koszalin Region in 1950–1975*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Organization Determinants of Physical Culture Evolution in Koszalin Region in 1950–1975*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Organization Determinants of Physical Culture Evolution in Koszalin Region in 1950–1975*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Organization Determinants of Physical Culture Evolution in Koszalin Region in 1950–1975*.

Agnieszka MIRKIEWICZ*
<https://orcid.org/0000-0001-8025-7356>

The Sports Badge “Fit For Work and Defence” (“Sprawny do Pracy i Obrony” – SPO). The Characteristics and Principles of Earning It on the Example of Sports Associations in Rzeszów Voivodship in 1953

Jak cytować [how to cite]: Mirkiewicz A., *The Sports Badge “Fit for Work and Defence” (“Sprawny do Pracy i Obrony” – SPO). The Characteristics and Principles of Earning It on the Example of Sports Associations in Rzeszów Voivodship in 1953*, “Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, vol. 3, no. 4, p. 79–96.

Odnazka sportowa „Sprawny do Pracy i Obrony (SPO)”. Charakterystyka i zdobywanie jej na przykładzie zrzeszeń sportowych województwa rzeszowskiego w 1953 r.

Streszczenie

W 1950 r., wzorując się na radzieckiej odznace GTO, wprowadzono w Polsce odznakę sportową „Sprawny do Pracy i Obrony” – SPO (BSPO). Była ona podstawą ówczesnego systemu kultury fizycznej i czynnikiem propagowania sportu masowego. Odznakę podzielono na cztery stopnie i ustalono następujące kategorie wieku: BSPO stopnia dziecięcego z podziałem na dwie kategorie: 1) dziewczęta i chłopcy od 11 do 12 lat i 2) od 13 do 14 lat, oraz BSPO stopnia młodocianego z jedną kategorią wieku 15–16 lat. SPO obejmowało stopnie I i II i dwie kategorie wieku: 1) od 17 do 35 lat, 2) od 36 lat wzwyż. Opracowano regulamin zdobywania odznaki i powołano odpowiednie komisje, a wszystko nadzorował GKKF. Władze polityczne przywiązywały bardzo dużą wagę do

* PhD, Professor of University of Rzeszów, University of Rzeszów, Institute of Physical and Cultural Studies, Medical College; e-mail: amirk@02.pl

posiadania tej odznaki, a masowe zdobywanie SPO było priorytetem dla ówczesnych władz sportowych. Do przeprowadzania norm na SPO zobowiązano szkoły, uczelnie, wojsko, Ludowe Zespoły Sportowe i zrzeszenia sportowe. W niniejszym opracowaniu starano się odpowiedzieć na pytania: Jakie kryteria trzeba było spełnić, aby zdobyć SPO i BSPO?, a także: Ile konkretnie odznak zdobyto w zrzeszeniach sportowych województwa rzeszowskiego w 1953 r.?

Słowa kluczowe: odznaka sportowa SPO (BSPO), zrzeszenia sportowe, województwo rzeszowskie.

Abstract

In 1950, using the Soviet GTO badge as a model, the SPO (BSPO) sports badge was introduced in Poland. It was the basis of the contemporary physical culture system and a factor of promoting mass sport. The badge was divided into 4 degrees and the following age categories were established: the kid degree BSPO with the division into two categories: 1) girls and boys aged 11 to 12, and 2) aged 13 to 14, as well as the youth degree BSPO with one age category: 15–16. SPO included degrees 1 and 2 and two age categories: 1) 17–35, 2) 36 and above. The regulations of earning the badge were prepared, special committees were appointed, and the whole process was supervised by the Main Committee of Physical Culture (Główny Komitet Kultury Fizycznej – GKKF). Political authorities attached a lot of importance to possessing that badge, and mass earning of the SPO badge was a priority for the contemporary sports authorities. Schools, universities, the army, People's Sports Teams and sports associations were obliged to conduct tests for the required standards for the SPO badge. This paper tries to answer the following questions: What criteria had to be met to be awarded the SPO and BSPO badge? and: How many badges were achieved in sports associations in Rzeszów Voivodship in 1953?

Keywords: SPO (BSPO) sports badge, sports associations, Rzeszów Voivodship.

Introduction

Right after the Second World War in the Polish physical culture some organizational solutions were used that referred to the pre-war times. In 1946 the State Office of Physical Education and Military Training (Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego – PUWFiPW) was established, chaired by Tadeusz Kuchar, a sportsman renowned in the Second Polish Republic. It was a transitional period because in September 1949, based on the resolution of the Politburo of the Polish United Workers' Party Central Committee (Biuro Polityczne KC PZPR) the Soviet model of physical culture was introduced¹. On 30 December 1949, the Main Committee of Physical Culture (Główny Komitet Kultury Fizycznej – GKKF) was established, which from then on managed that area of life in Poland. According to Piotr Godlewski:

¹ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2004, p. 233; idem, *Model zarządzania kulturą fizyczną w II Rzeczypospolitej i Polsce Ludowej*, "Wychowanie Fizyczne i Sport" 1997, No. 1–2, p. 334.

The establishment of the Main Committee of Physical Culture, whose aim was to create relatively favourable conditions for promoting the sports movement, ended the period of relative pluralism and independence in the Polish sports movement².

In December 1950 all Polish sports associations were disbanded, and transformed, following the Soviet model, into sports sections of the committees of physical culture, and thus the sports movement lost its independence³.

The SPO badge was an element of propaganda of the contemporary authorities and one of the elements of copying the Soviet model of physical culture⁴. The significance attributed then to the badge for the development of physical culture is proven by the slogans under which it was propagated, for example: “Fit for work and defence – the motto of every citizen; the SPO badge – a test of physical culture in Poland; there is no sport without the SPO badge; Do you want to do sport? Achieve the SPO badge; Every Pole achieves SPO; The world of labour achieves SPO; SPO will help you to accomplish the 6-Year Plan; SPO will help you in work competition; By earning SPO you fight for peace; By earning SPO you win health, power to study, work and fight for peace; Mass achievement of SPO is our contribution to strengthening the power of the People's Republic of Poland – an important link in the world peace front”⁵. L. Szymański claims that the badge was: “The foundation of the Polish system of physical education and sport and its symbol [...] modelled on the Soviet badge ‘Gotow k Trudu i Oboronie SSSR’ (GTO)”⁶. It should be emphasised that it was introduced not only in Poland but also in other countries of the socialist block. It had a similar name, in Hungary and Romania “Ready for Work and Defence”, in Czechoslovakia “Ready for Work and Defence of the Country”, in GDR “Ready for Work and Defence of Peace”, in Cuba “Ready for Victory”⁷. To get to know Soviet models better, at the turn of 1951 and 1952 a delegation of Polish physical culture activists was sent to the USSR and had an opportunity to learn the methods applied in physical education and sport there⁸.

² P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2006, p. 175. All citations transl. by Anna Szuba.

³ L. Szymański, *Model zarządzania...*, p. 334.

⁴ A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001. Studium historyczno-porównawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005, pp. 55–56.

⁵ “Sport” 1950, No. 30, p. 3; *Jak przygotować i przeprowadzić zawody sportowe*, No. 7, Wydawnictwo Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, Warszawa 1951, p. 83.

⁶ L. Szymański, *Kultura fizyczna...*, p. 48. The GTO badge was introduced in the USSR in 1931, in addition to fit tests it also included tests checking the ability to provide the first aid. R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979, p. 325.

⁷ A. Pasko, *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Wydawnictwo Avalon, Kraków 2012, p. 136. In 1949 the Soviet sport management announced that 18 000 000 USSR citizens had the GTO badge. “Sport” 1949, No. 2, p. 8.

⁸ T. Jurek, M. Kruk, *Uwarunkowania rozwoju sportu szkolnego w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945–1953)*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, Vol. 16, No. 1, p. 79.

Historians studying the Polish physical culture after the Second World War agree that the SPO badge was the core of the contemporary physical education system and sport, and earning it was a factor of promoting mass sport. So far, no detailed characteristics of this interesting issue has been made. The problem which seems important not only to the researchers of the history of physical culture but also to theoreticians and practitioners of physical education has not been tackled, even from the point of view of comparative studies. Since it played such an important role, it is worth, even for cognitive purposes, following carefully what level of difficulty was required to earn it.

Research methods and problems

The author of this paper, by using the method of the analysis of literature, press and archive documents, as well as the comparative method, attempts to answer the following questions: What criteria had to be met to achieve the SPO and BSPO badges?, How many badges were achieved in sports associations in Rzeszów Voivodship in 1953?

Findings and discussion

In the years 1950–1956 in addition to the Main Committee of Physical Culture with its regional branches, also state administration bodies were responsible for physical culture, namely: 1) the Ministry of Education, 2) the Ministry of Higher Schools, 3) the Ministry of Health, 4) the Ministry of National Defence, 5) the Ministry of Public Security, 6) Central Vocational Training Office. Moreover, social organizations, such as: 1) Central Council of Trade Unions (Centralna Rada Związków Zawodowych), 2) Farmers Self-Help Association (Związek Samopomocy Chłopskiej), 3) University Sports Association of Poland (Akademickie Zrzeszenie Sportowe), 4) Gwardia Sports Association, 5) Central Military Sports Club (Centralny Wojskowy Klub Sportowy)⁹. The greatest role in promoting mass sport was played by the Central Council of Trade Unions, which managed the works of Sports Associations and the basic links of sports movement, namely sports clubs which operated at employment establishments associated by the industry membership. Sports Associations were an organizer of numerous professional and mass sport events. Within the latter, sports spartakiads were organized, as well as earning the SPO badge which was established in 1950. In the Resolution of the Council of Ministers of 17 April 1950 on the SPO badge we can read that it is introduced:

⁹ A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą...*, pp. 55–56.

To emphasise the serious role of physical education and sport in improving health and to ensure comprehensive physical development of the citizens and preparing them to efficient work and defence of the People's Republic of Poland¹⁰.

As it was mentioned before, the SPO badge was the core of the physical education system in People's Poland. It was assumed to educate "young people who will be healthy physically and morally, young people who are able to perform a great task of building socialism and bring it to a victorious end, who, when necessary, are able to defend the country against the evil attempts of enemies"¹¹. As we can see, the approach with a high ideological level was applied to the activity of earning the badges, and the ideological patronage over the action was assumed by the Union of Polish Youth (*Związek Młodzieży Polskiej – ZMP*)¹².

The badge was divided into four degrees: 1) kid degree – for children aged 11 to 14; 2) youth degree – for teenagers aged 15 to 18; 3) 1st degree – for people above 19 years old; 4) 2nd degree upon the achievement of the 1st degree. The kid degree and the youth degree badge were called "Be Fit for Work and Defence" (BSPO). The Main Committee of Physical Culture was responsible for the preparation of the regulations and for the supervision of the organization of accomplishing the required tasks for the discussed badge, and the Ministry of Health was supposed to provide healthcare for the applicants¹³.

Two years later, with the Resolution of the Council of Ministers No. 746 of 10 September 1952, corrections were made concerning the age categories. The kid degree for the ages 11–14 was left, the youth degree was called "adolescent" for the age range 15–16. Also, the 1st degree and the 2nd degree were changed, and were applicable for those aged above 17¹⁴.

The regulations of the badge were very extended, and to perform some tasks it was necessary to build an obstacle course. Two committees had to be appointed: the *SPO committee* and the *SPO supervisory committee*. SPO committees were appointed in schools, sports clubs, holiday houses, at camps and summer camps, at sports organizations, etc. On the other hand, SPO supervisory committees were appointed in municipal, district, powiat and voivodship physical culture committees and in the Main Committee of Physical Culture. The SPO committees could be composed of physical education teachers, instructors, activists, sports section referees, graduates of courses for SPO organizers, commanders of scout troops

¹⁰ Monitor Polski [The Polish Monitor] No. A-61, Resolution of the Council of Ministers 713 of 17 April 1950.

¹¹ Z. Dall, *Kultura fizyczna i sport w Polsce Ludowej*, Wydawnictwo Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, Warszawa 1952, p. 25.

¹² F. Kędziorek, *Odznaki sportowe*, [in:] *Księga sporu polskiego 1944–1974*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1975, p. 116.

¹³ Monitor Polski [The Polish Monitor] No. A-61, Resolution of the Council of Ministers No. 713 of 17 April 1950.

¹⁴ Monitor Polski [The Polish Monitor] No. A-80, Resolution of the Council of Ministers No. 746 of 10 September 1952.

“Civil Service for Poland” (“Służba Polsce”). SPO committees were approved by committees of physical culture from a given area¹⁵.

Photo 1. Bronze BSPO badge, kid degree;
ref. msit_1607_m.png

Photo 2. BSPO badge, adolescent degree with
honours; ref. msit_1597_m.png

Photo 3. Silver 1st degree SPO badge;
msit_14327_m.png

Photo 4. Golden 2nd degree SPO badge;
msit_1833_m.png

Source: Photo Archive of the Museum of Sport and Tourism in Warsaw.

¹⁵ *Sprawny do Pracy i Obrony. Regulamin*, Spółdzielnia Wydawnicza Sport i Turystyka, Warszawa 1953, p. 14.

The following types of badges were introduced: bronze with the BSPO sign for the kid degree (photo 1), silver with the BSPO sign for the adolescent degree (photo 2), silver for the 1st degree with the SPO sign (photo 4), and golden with the SPO sign for the 2nd degree (photo 4). Moreover, for BSPO kid degree and adolescent degree, as well as for the 2nd degree the SPO badge with the sign *with honours*, which aimed at motivating for further work on oneself.

To conduct tests for the discussed badge, the following age categories were established: for kid degree BSPO the division into two categories – 1) girls and boys aged 11–12 and 2) for the age range 13–14. Adolescent degree BSPO had one age category, 15 to 16. 1st and 2nd degree SPO had two age categories: 1) 17–35 years old and 2) 36 and above¹⁶.

Table 1. The set of exercises and requirements for kid degree BSPO for the age group 11–14

Types of exercise	Girls			Boys		
	11–12	13–14		11–12	13–14	
	standard	standard	with honours	standard	standard	with honours
Gymnastics	8 floor exercises, 7 drill exercises	8 floor exercises, 7 drill exercises	10 floor exercises, 7 drill exercises	the same as girls	the same as girls	the same as girls
2.5 km march	28:00 min.	25:00 min.	22:30 min.	25:00 min.	23:00 min.	20:00 min.
Swimming	15 m	25 m	50 m	15 m	25 m	50 m
60 min run	11.7 s	11.5 s	11 s	10.6 s	10.3 s	10.0 s
Running long jump (the sum of jumps with left and right foot takeoff)	4.90 m	5.00 m	5.80 m	5.50 m	6.00 m	7.00 m
Running high jump (the sum of jumps with right and left foot take-off)	1.38 m	1.47 m	1.60 m	1.55 m	1.67 m	1.85 m
Palant ball throw (the sum of throws with right and left hand)	28 m	30 m	38 m	43 m	49 m	60 m
Team games:						
dodgeball,	4	6	8	–	–	–
palant,	4	6	8	4	6	8
handball (7 player)	–	–	–	4	6	8
volleyball	4	6	8	4	6	8
Inter-class and inter-school meetings can be included						

Source: *Sprawny do Pracy i Obrony. Regulamin*, Spółdzielnia Wydawnicza Sport i Turystyka, Warszawa 1953, p. 35.

¹⁶ Ibidem, p. 8; M. Niewiadomski, *BSPO w szkole*, Warszawa 1954, p. 9.

The number of requirements necessary to pass the test depended on the age and the badge degree. For example, for the kid degree BSPO it was 8, and for the other ones it was 12 requirements. Obligatory exercises for children included: gymnastics, 2.5 km march, swimming, running long jump, running high jump, palant ball throw, team games (dodgeball, palant, handball, volleyball). For the remaining degrees of the badge the set of obligatory exercises included, for example for the age range 15–16: gymnastics, obstacle course (100 m girls, 150 m boys), swimming, march (5 km girls, 8 km boys), run (500 m girls, 1000 m boys). Obligatory requirements also included an exam checking the theoretical knowledge on the organization of physical culture in People's Poland and the basic knowledge about health protection. Selectable requirements included, starting from the age of 15, shooting (air gun, sporting shotgun, military Mosin's rifle), exercises improving the basic motor abilities: strength, speed, stamina, agility and courage. The exercises were combined into five groups, of which the exercising person was to choose one exercise from each group: 1) exercises forming speed (short run, skating, cycling or short-distance swimming); 2) weight training (discus, javelin, hammer throw, throwing a grenade, shot put or weightlifting); 3) endurance activities (runs, swimming, long-distance cycling, basketball or handball, rowing race, hiking trips, kayak trips, rowing, skiing or cycling trips); 4) agility-forming exercises (long jump, high jump, pole vault, triple jump, downhill skiing or acrobatic exercises)¹⁷; 5) courage-building exercises (walking on a balance beam, leapfrog vaulting, ski jumps or trampoline jumps, sailing, horse riding or motorcycling)¹⁸.

Table 2. The set of exercises and requirements for the adolescent degree SPO, age 15–16. Obligatory exercises

Types of exercise	Requirements			
	Girls		Boys	
	standard	with honours	standard	with honours
Gymnastics	8 floor exercises, 11 drill exercises, 1 balance beam exercise	10 floor exercises, 11 drill exercises, 1 balance beam exercise	8 floor exercises, 11 drill exercises, 1 horizontal bar exercise	10 floor exercises, 11 drill exercises, 1 horizontal bar exercise
Obstacle course girls 100 m (5 obstacles) boys 150 m (8 obstacles)	1:30 min	1:10 min	1:50 min	1:30 min

¹⁷ We can doubt whether athletic exercises form agility.

¹⁸ *Odnaka Sprawny do Pracy i Obrony. Cele, zadania i organizacja*, Warszawa 1951, pp. 30–32.

Table 2. The set of exercises... (cont.)

Types of exercise	Requirements			
	Girls		Boys	
	standard	with honours	standard	with honours
Swimming	15 m	50 m	15 m	50 m
March girls 5 km boys 8 km	45 min	40 min	1 hour 10 min	55 min
Run girls 500 m boys 1000 m	2:20 min	1:50 min	4:00 min	3:50 m

Source: *Sprawny do Pracy i Obrony...*, p. 36.

Table 3. The set of exercises and requirements for SPO, age 17–35 and 35 and above. Obligatory exercises

Types of exercise	Requirements					
	Women			Men		
	17–35 years old		36 and above	17–35 years old		36 and above
	standard	with honours	standard	standard	with honours	standard
Gymnastics	8 floor exercises, 13 drill exercises, 1 balance beam exercise	3rd grade floor exercise, 13 drill exercises, 1 balance beam exercise	the same as for the age range 17–35	8 floor exercises, 13 drill exercises, 1 horizontal bar exercise	3rd grade floor exercises, 13 drill exercises, 1 horizontal bar exercise	the same as for the age range 17–35
Obstacle course 150 m (men with a rifle)	7 obstacles 1:15 min	7 obstacles 1:05 min	7 obstacles 1:25 min	9 obstacles 1:30 min	9 obstacles 1:20 min	9 obstacles 1:40 min
Swimming (ability to cover a distance)	100 m	100 m 3:00 min	100 m	100 m	100 m 2:40 min	100 m
Cross-country run women 1000 m men 3000 m	4:45 min	4:30 min	5:05 min	12:00 min	10:30 min	12:30 min
March with load women 3 kg, 5000 m men 7 kg, 10 000 m	38 min	36 min	39 min	1 hour 05 min	55 min	1 hour 15 min

Source: *Sprawny do Pracy i Obrony...*, p. 51.

As it was already signalled, young people aged 15 and above had to pass 12 required tasks, including 5 obligatory ones, namely gymnastics, obstacle course, swimming, march (5 km girls, 8 km boys), run (500 m girls, 1000 m boys). The other requirements were selectable exercises, including shooting (air gun, sporting shotgun, military Mosin's rifle) or archery¹⁹.

A very difficult stage to overcome in the right time, as it seems, was an obstacle course which was a part of the obligatory set of exercises for the adolescent degree, 15–16 years old. The track of 100 m for girls and 150 m for boys had 5 obstacles for girls and 8 for boys arranged in the following order: 1) wire entanglements (to crawl), 2) a balance beam, 3) a hedge, 4) a fence of 170 or 220 cm in height, 5) a perch fence, 6) a ditch to jump over, 7) a ditch to jump into, go out along the ramp and throw a grenade, 8) a mannequin to be stabbed with a rifle. The construction of the track and the technique of overcoming obstacles was described in detail by Władysław Wiro-Kiro in a GKKF publication²⁰.

All institutions which were responsible for physical education, sport and recreation were obliged to perform the required SPO tests. As it was emphasised, the contemporary authorities attached great importance to earning the discussed badge because, as they wrote:

it's a badge of People's Poland's patriots. Earning it, encouraging others and organizing help in earning it is the contribution of a sportsperson towards the national front of fight for peace and the completion of the 6-Year Plan²¹.

Just how important it was for the communist regime is proven by the fact that the first SPO badge with honours was accepted by President Bolesław Bierut²². No wonder that children and youth were taught to sing songs about it, and the chorus of one of them said "Run and swim, play the ball, row and build up your will, the power of your hands. You must be brave, you must be cheerful, fit for work and defence"²³.

Older citizens undertook to earn the SPO on the occasions of various state celebrations. Such declarations, occurred, among others, on the occasion of 1st May (Polish Labour Day) under the slogan *Together on the playing field, together to fight for peace and 6-Year Plan*. People undertook to promote physical culture, increase the ideological level of the sports movement, improve sports results, earn SPO badges, exceed the planned tasks in popularizing sport²⁴. For example, on the occasion of the Independence Day, as it was called then, falling to 22 July, "Nowiny Rzeszowskie", the organ of the Voivodship Committee of the Polish

¹⁹ *Sprawny do Pracy i Obrony...*, pp. 36–37.

²⁰ W. Wiro-Kiro, *Tor przeszkód*, Wydawnictwo Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, Warszawa 1951.

²¹ *Odznaka Sprawny do Pracy i Obrony...*, p. 49.

²² *Ibidem*.

²³ *Młodzież śpiewa*, Vol. 1, n.p., 1953, p. 26. Music: T. Skwarczyński, lyrics: W. Lipniacki.

²⁴ "Nowiny Rzeszowskie" 1951, No. 111, p. 6.

United Workers' Party, on 20 July, 1950 informed that the members of Spójnia Trade Sports Club to commemorate the 6th anniversary of the Polish Committee of National Liberation undertook to work on improving fitness. "Fully understanding that only a healthy citizen may be prepared to build socialism in People's Poland [...]"²⁵. It was undertaken that each member of Spójnia Sports Club until September would earn the SPO badge. Moreover, the decision was taken to promote it among members of sports clubs of Spójnia association and conduct preparatory trainings with all the members. Moreover, Stal Company Sports Club and Rzeszów Ogniwo Company Sports Club were challenged to compete for the badges²⁶. The quoted newspaper of 4 July 1950, under the headline *Fit for Work and Defence*, informed:

Sportspeople will commemorate the National Day of the Rebirth of Poland. On 22 July mass actions will take place all over Poland in which it will be possible to complete tasks required for SPO in athletics and swimming²⁷.

On 2 December 1950, on the initiative of the Regional Board of Gwardia Sports Association, a ceremonial assembly was arranged in Rzeszów, combined with awarding SPO badges to *the first winners*. Among them there were people who belonged to the Gwardia Sports Association: Bać, Błaszczuk, Borkowski, Bryza, Czubyński, Dobrowolski, Józef Dyląg, Dzierwa, Fabiszewski, Fetter, Fijołek, Gernad, Grzeskiewicz, Jurkiewicz, Kawa, Z. Klaczkowski, Konarski, Kubera, Janina Kucharska, Zuzanna Matuła, Matys, Wł. Miśnik, Paderewski, Pączek, Przybylski, Rajchel, Różycki, Matylda Wnęć. They all received the certificate and SPO badges from the Chair of the Regional Committee of Physical Culture in Rzeszów, Bartosiewicz. The BSPO badge was also awarded to a group representing School Sports Clubs: Jadwiga Hostyńska, Henryk Mazurek, Lucjan Piertraszek, Zofia Puc and Zygmunt Raczek. The 1st degree SPO badge was also presented. This badge was awarded to representatives of the Polish Army, Kazimierz Gilewicz and Zygmunt Palacz, Stefan Bochaczyk from the Union of Polish Youth, Marian Paczkowski from Słocina People's Sports Team and Władysław Fąfara from Związkowiec Strzyżów. The main item on the agenda was reading out an occasional resolution by one of the awarded women, which fully renders the atmosphere of that time. It is worth quoting in full:

We, the winners of the SPO badge of Gwardia Sports Association and other associations, gathered at the assembly commemorating the Month of Developing the Polish-Soviet Friendship and fight for peace, assure the Chair of the Regional Committee of Physical Culture and the representatives of our authorities that the SPO badges which will decorate our chests, will become a stimulus to further intense work at the section of physical education. We shall make every effort so that in 1951 all members of sports associations can earn SPO badges. We shall fight for better results at work and in sport, thus contributing

²⁵ Ibidem, 1950, No. 198, p. 6.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, No. 181, p. 6.

to the deed of fight for peace. Today's sports celebration is a great achievement of our working class of the People's Government, which gives a lot of care to physical education and sport²⁸.

“Nowiny Rzeszowskie” of 4 June 1951 informed about the First All Poland's Spartakiad of Sports Associations planned in Warsaw on 9–16 September. The event was supposed to motivate thousands of members of the aforementioned associations participating in powiat and regional qualifiers. The aim of the spartakiad was to promote sport and achieving sports classes and SPO badges. The contemporary propaganda gave also more lofty goals which were to focus on: “preparing the society for the completion of the 6-Year Plan, improving the defensive capability of the country and fight for peace”²⁹. The spartakiad programme comprised 9 sport disciplines which were included in SPO badge, namely: boxing, gymnastics, cycling, basketball, athletics, swimming, volleyball, sport shooting and an obstacle course. The condition of the participation in the competition was having the SPO badge and “the winning team will be the one whose content of all year's work was the SPO badge”³⁰. In “Nowiny Rzeszowskie” of 3 September 1951 there is a coverage from the preparatory camp for athletes of Stal Sports Association before the mentioned spartakiad in Warsaw, organized in Stalowa Wola. In addition to trainings, competitors conducted the achievement of SPO and BSPO badges together with coaches and activists. In total, 120 people participated in them, school children and workers of local establishments³¹.

However, the First All Poland's Spartakiad of Sports Associations was a failure for competitors from Rzeszów Voivodship. A journalist, Zbigniew Rybak wrote that

Rzeszów Voivodship was *at the tail end*, therefore, sports activists have to pay closer attention to talented youth which by earning SPO badges can be found and then guided, especially in athletic teams. When placing a bet on mass character of sport one should not forget about professional sport and sports facilities of which there is a shortage in Rzeszów³².

Mass earning of the SPO badge was a priority for sports authorities. We can follow how it was implemented by Sports Associations of Rzeszów Voivodship in 1953 by analysing archive documents. In the State Archive in Rzeszów there are summary reports on SPO and BSPO from the mentioned year, prepared by District Boards of Sports Associations operating in Rzeszów Voivodship. The associations included: 1) Budowlani Sports Association – Trade Union of Construction Workers; 2) Górnik Sports Association – Trade Union of Miners;

²⁸ Ibidem, No. 334, p. 3. A similar assembly during which the first SPO badges were awarded was held in Cracow also to celebrate the Month of Developing the Polish-Soviet Friendship. “Przekrój” 1950, No. 297, p. 15.

²⁹ Ibidem, 1951, No. 153, p. 5.

³⁰ Ibidem.

³¹ “Nowiny Rzeszowskie” 1951, No. 235, p. 5.

³² Ibidem, No. 253, p. 6.

3) Kolejorz Sports Association – Trade Union of Railway Workers, Transport Workers, Workers of Post Offices and Telecommunication; 4) Ogniwo Sports Association – Trade Union of State Workers, Polish Teachers, Finance Workers, Workers of Culture and Art, Workers of Social Institutions, Workers of Energy Industry; 5) Spójna Sports Association – Trade Union of Food Industry Workers, Workers of Cooperatives, Trade Workers, Agriculture Workers; 6) Stal Sports Association – Trade Union of Metal and Foundry Industry Workers; 7) Unia Sports Association – Trade Union of Chemists, Forestry and Wood Industry Workers, Workers of Printing Industry and Press, Healthcare Workers; 8) Włóknierz Sports Association – Trade Union of Textile Industry Workers, Clothing Industry Workers, Shoe and Leather Industry Workers³³.

Table 4. SPOs earned in 1953 in Sports Associations of Rzeszów Voivodship

No.	Associations	Planned				The number of badges earned						Total number of badges earned
		In total	SPO I	SPO II	BSPO	SPO I		SPO II		BSPO		
						M	K	M	K	M	K	
1	Budowlani	420	330	90	–	419	101	1	–	–	–	521
2	Górnik	275	180	95	–	393	23	–	–	29	–	445
3	Kolejarz	405	300	105	–	464	149	121	11	11	–	756
4	Ogniwo	250	200	50	–	319	61	1	–	–	–	381
5	Stal	400	230	90	80	474	75	124	11	27	21	732
6	Spójnia	520	350	90	80	502	244	24	4	28	–	802
7	Unia	366	300	66	–	372	172	8	–	38	–	590
8	Włóknierz	265	165	100	–	134	35	36	17	–	–	222
x	In total	2901	x									4449

Source: State Archive in Rzeszów, team 35, ref. No. 842.

A summary report sheet prepared according to specimen 1 was obligatory for all District Boards. It also included the number of the required tests completed in obligatory exercises and selectable ones. For example, Budowlani Sports Association completed 312 tests, and Stal Sports Association completed 19 554. The biggest number of badges was earned by the workers of Kolejorz Sports Association, and the smallest number by Włóknierz Sports Association. In total, in 1953 sports associations in Rzeszów Voivodship earned 4 449 badges, of which 358 were 2nd degree badges, and 154 were BSPO badges.

From 1954, in specialised press, namely “Kultura Fizyczna” or “Wychowanie Fizyczne w Szkole” there were articles presenting remarks on further development of the SPO (BSPO) badge, there were also attempts to improve it by adjust-

³³ Z. Dall, *Kultura fizyczna...*, pp. 21–22.

ing the number of requirements to age groups³⁴. Aleksander Gutowski was the first to address the problem. When discussing *structural shortcomings* of the badge he presented his new project of the badge as a proposal to be discussed. It was interesting, particularly as for age groups and strength exercises³⁵. A lot of criticism for the BSPO badge was expressed by Stanisław Giza. In “Wychowanie Fizyczne w Szkole” he criticized *excessive requirements*, for example, rather difficult gymnastic tests, marches, jumps and throws. Instead of an obstacle course he proposed field athletics exercises, at the same time calling weightlifting a misunderstanding. The regulations valid at that time had been corrected once and the model had a lot of errors. In spite of the fact that SPO and BSPO copied the Soviet badge, the author said, comparing both regulations, that “our sportspeople were set much higher requirements”³⁶. The most insightful characteristics considering numerous critical remarks was conducted by Roman Trześniewski in his article entitled „In the Discussion Over the Improvement of SPO and BSPO badges we Should Participate Broadly”. As a member of the SPO Control Committee at the Main Committee of Physical Culture he had good orientation in issues related to the badge which, as he wrote, “instead of strengthening its position and winning supporters, is clearly losing its importance”³⁷. He mentioned four most important reasons (adding that there are more) which brought about, as he called it, the *depopularization of the badge*. Firstly, top-down planning, that is setting the number of badges to be earned by schools, employment establishments, organizations, sports associations, etc. It contributed to the situation in which organizers seeking to achieve the biggest possible number of badges actually did not pay any attention to achieving it in a proper way. Secondly, the manner of earning the badge by completing special performance tests was very boring and monotonous. Thirdly, another reason which indirectly influenced the interest in the badge was *bureaucratic reporting*, documents the organizers had to complete. Fourthly, the regulations were extended and unclear. Moreover, the division into age groups and performance requirements raised objections. He claimed that they should be developed better. “High and difficult requirements,” he wrote, “discourage participants, whereas low ones evoke contempt, lack of respect to the regulations and the whole badge, which is observed particularly among children and teenagers”³⁸. Many years later a similar opinion about the badge was expressed by Feliks Kędziorek, a physical culture activist in Socialist Poland, who admitted that:

³⁴ A. Gutowski, *O dalszy rozwój odznaki SPO*, “Kultura Fizyczna” 1954, No. 5; S. Giza, *Uwagi na temat BSPO*, “Wychowanie Fizyczne w Szkole” 1954, No. 6; O. Zawrocki, *Ulepszajmy odznakę SPO*, “Kultura Fizyczna” 1955, No. 2, p. 119.

³⁵ A. Gutowski, *O dalszy rozwój...*, p. 336.

³⁶ S. Giza, *Uwagi na temat...*, pp. 41–42.

³⁷ R. Trześniewski, *W dyskusji nad ulepszeniem odznaki BSPO i SPO powinniśmy wziąć szeroki udział*, “Wychowanie Fizyczne w Szkole” 1955, No. 3, p. 42.

³⁸ *Ibidem*, pp. 43–46.

A negative phenomenon of that period was a bureaucratic implementation of practical tasks, and in particular exaggerated scores in the plans of activities in mass sport, as well as mechanical transfer of Soviet patterns and experiences³⁹.

On the basis of that discussion in 1956 the SPO and BSPO regulations were changed, a lot of requirements which were unpopular were crossed out, namely: water jumps, horse riding, weightlifting, ski jumps, fencing, rowing. Medium runs were reduced to 500 m for girls and women and 1000 m for boys and men, as well as marches. Due to the general shortage of equipment, obstacle course was liquidated, and swimming was obligatory only in the places where there were conditions to perform the required tests⁴⁰.

Conclusions

Today it is hard to compare the SPO badge to contemporary physical fitness tests, firstly because it included military tests. At present, similar ones can be observed only in drill areas of uniformed services. Apart from the lofty slogans to which communist authorities linked the SPO badge, we must say that on the one hand it activated a lot of Poles⁴¹, forced them to work on themselves, to physical training, which in the period after the war devastating people and occupation was extremely important. On the other hand, the performance test glorified by the authorities taught young people to kill, especially the 8th test of the obstacle course, so-called *mannequins*, indicated that. In the run or march one had to make *a long stab* with the rifle to the first one, *hit* the second one *with the rifle butt*, and perform the *short stab* at a short distance. Moreover, the throw with a grenade and shooting must also be included in military tests. It was a good thing that in 1956, as it was mentioned before, the regulations were changed and a lot of requirements were reduced, including the obstacle course. Finally, on 5 May 1958 the resolution of the Council of Ministers No. 131 cancelled the SPO badge and authorized the Main Committee of Physical Education to establish a new one⁴².

³⁹ F. Kędziorek, *Upowszechnianie kultury fizycznej*, [in:] *Materiały Sesji Naukowej 25-lecia kultury fizycznej w PRL*, Wydawnictwo GKKFiT, Warszawa 1970, p. 18.

⁴⁰ S.G., *Zmiana regulaminu BSPO*, "Wychowanie Fizyczne w Szkole" 1956, No. 2, p. 63.

⁴¹ In 1953 in Poland 527 941 badges were earned. In 1954, 690 644 in total, including: the 2nd degree SPO 14 285, in Rzeszow Voivodship 42 412 in total, including the 2nd degree SPO 534. *Rocznik Statystyczny 1955*, Warszawa 1956, p. 258. Here we should quote Artur Pasko, who writes that in 1955 more than 650 000 badges were earned. However, a question arises to what extent the data in the reports were reliable and the requirements necessary to earn the badge were actually met. The more so that in the Propaganda Department of the Central Committee of Polish United Workers' Party mistakes in earning it were noticed. A. Pasko, *Sport wyczynowy...*, p. 138.

⁴² Monitor Polski [The Polish Monitor] No. 37, item 210, Resolution of the Council of Ministers No. 131 of 5 May 1958, p. 347.

On the same day the Head of the Main Committee of Physical Education by means of the Resolution No. 28 introduced: the State Badge of Physical Fitness (Państwowa Odznaka Sprawności Fizycznej – POSF) and the Youth Badge of Physical Fitness – MOSF⁴³. It was a new system checking physical fitness, which survived until 1974 when the Common Sports Badge (Powszechna Odznaka Sportowa – POS) was introduced.

References

Sources

- Archiwum Fotograficzne. Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie, sygn.: msit_1597_m.png; msit_1607_m.png; msit_1833_m.png; msit_14327_m.png. State Archive in Rzeszów, Voivodship Board of Trade Unions, team. 35, ref. 842. Monitor Polski [The Polish Monitor] No. A-61, Resolution of the Council of Ministers No. 713 of 17 April 1950. Monitor Polski [The Polish Monitor] No. A-80, Resolution of the Council of Ministers No. 746 of 10 September 1952. Monitor Polski [The Polish Monitor] No. 37, item 210, Resolution of the Council of Ministers No. 131 of 5 May 1958.

Press

- “Nowiny Rzeszowskie” 1950–1951.
“Przekrój” 1950.
“Sport” 1949–1950.

Papers and articles

- Dall Z., *Kultura fizyczna i sport w Polsce Ludowej*, Wydawnictwo Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, Warszawa 1952.
Giza S., *Uwagi na temat BSPO*, “Wychowanie Fizyczne w Szkole” 1954, No. 6, pp. 40–45.
Godlewski P., *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2006.
G.S., *Zmiana regulaminu BSPO*, “Wychowanie Fizyczne w Szkole” 1956, No. 2.
Gutowski A., *O dalszy rozwój odznaki SPO*, “Kultura Fizyczna” 1954, No. 5, pp. 333–339.
Jak przygotować i przeprowadzić zawody sportowe, No. 7, Wydawnictwo Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, Warszawa 1951.

⁴³ POSF i MOSF. *Regulaminy*, Warszawa 1958.

- Jurek T., Kruk M., *Uwarunkowania rozwoju sportu szkolnego w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945–1953)*, “Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, Vol. 16, No. 1, pp. 75–89.
- Kędziorek F., *Odznaki sportowe*, [in:] *Księga sportu polskiego 1944–1974*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1975, pp. 111–122.
- Kędziorek F., *Upowszechnianie kultury fizycznej*, [in:] *Materiały Sesji Naukowej 25-lecia Kultury Fizycznej w PRL*, Wydawnictwo GKKFiT, Warszawa 1970, pp. 5–23.
- Młodzież śpiewa*, Vol. 1, n.p., 1953.
- Niewiadomski M., *BSPO w szkole*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1954.
- Nowakowski A., *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001. Studium historyczno-porównawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005.
- Odznaka Sprawny do Pracy i Obrony. Cele, zadania i organizacja*, Wydawnictwo Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, Warszawa 1951.
- Pasko A., *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Wydawnictwo Avalon, Kraków 2012.
- POSF i MOSF. Regulaminy*, Warszawa 1958.
- Sprawny do Pracy i Obrony. Regulamin*, Spółdzielnia Wydawnicza Sport i Turystyka, Warszawa 1953.
- Rocznik Statystyczny 1955*, Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, Warszawa 1956.
- Szymański L., *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2004.
- Szymański L., *Model zarządzania kulturą fizyczną w II Rzeczypospolitej i Polsce Ludowej*, “Wychowanie Fizyczne i Sport” 1997, No. 1–2, pp. 319–342.
- Trześniowski R., *W dyskusji nad ulepszeniem odznaki BSPO i SPO powinniśmy wziąć szeroki udział*, “Wychowanie Fizyczne w Szkole” 1955, No. 3, pp. 42–48.
- Wiro-Kiro W., *Tor Przeszków*, Wydawnictwo Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, Warszawa 1951.
- Wroczyński R., *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979.
- Zawrocki O., *Ulepszajmy odznakę SPO*, “Kultura Fizyczna” 1955, No. 2, pp. 118–120.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *The Sports Badge "Fit for Work and Defence"* ("*Sprawny do Pracy i Obrony*" – SPO). *The Characteristics and Principles of Earning It on the Example of Sports Associations in Rzeszów Voivodship in 1953*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *The Sports Badge "Fit for Work and Defence"* ("*Sprawny do Pracy i Obrony*" – SPO). *The Characteristics and Principles of Earning It on the Example of Sports Associations in Rzeszów Voivodship in 1953*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *The Sports Badge "Fit for Work and Defence"* ("*Sprawny do Pracy i Obrony*" – SPO). *The Characteristics and Principles of Earning It on the Example of Sports Associations in Rzeszów Voivodship in 1953*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *The Sports Badge "Fit for Work and Defence"* ("*Sprawny do Pracy i Obrony*" – SPO). *The Characteristics and Principles of Earning It on the Example of Sports Associations in Rzeszów Voivodship in 1953*.

CZĘŚĆ II
TURYSTYKA I REKREACJA

Karolina GOŁĘBIESKA *

<https://orcid.org/0000-0002-0225-2223>

Anna OSTROWSKA-TRYZNO **

<https://orcid.org/0000-0002-2539-7900>

Anna PAWLIKOWSKA-PIECHOTKA ***

<https://orcid.org/0000-0003-0429-0327>

Mobility and Sustainable Religious Tourism – Accessibility of Holy Sites

Jak cytować [how to cite]: Gołębiaska K., Ostrowska-Tryzno A., Pawlikowska-Piechotka A. (2020): *Mobility and Sustainable Religious Tourism – Accessibility of Holy Sites*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 3, 4, p. 99–117.

Mobilność i turystyka religijna – dostępność miejsc świętych

Streszczenie

Poznanie społecznych i przestrzennych uwarunkowań zrównoważonego rozwoju turystyki kulturowo-religijnej wydaje się problemem ważnym i ponadczasowym, ponieważ zainteresowanie tą formą podróży w Polsce nie słabnie. Wśród turystów – pielgrzymów jest wiele osób z różnego rodzaju niepełnosprawnością (znacząco utrudniającą podróż i zwiedzanie miejsc kultu), osób starszych oraz rodzin z małymi dziećmi. Problematyka dostępności sanktuariów dla tych grup turystów nie była dotąd obiektem szerszych i pogłębionych studiów naukowych w Polsce, co zachęca do podjęcia rozważań nad tą problematyką. Szczegółowa analiza problemu możliwości znoszenia ba-

* MSc, Department of Tourism and Recreation, Faculty of Physical Education, Józef Piłsudski Academy of Physical Education, AWF Warsaw; e-mail: karolina.golebiaska@gmail.com

** PhD, Department of Tourism and Recreation, Faculty of Physical Education, Józef Piłsudski Academy of Physical Education, AWF Warsaw; e-mail: anna.tryzno@gmail.com

*** Professor, Department of Tourism and Recreation, Faculty of Physical Education, Józef Piłsudski Academy of Physical Education, AWF Warsaw; e-mail: anna.piechotka@gmail.com

rier dostępności sanktuariów wydawała się autorom szczególnie istotna w kontekście spodziewanego ruchu pielgrzymkowego w Polsce w roku 2016, w którym organizowano Światowe Dni Młodzieży. Jednym z założonych i osiągniętych efektów aplikacyjnych dorobku badań jest opracowanie „Karty Sanktuarium Dostępnego” (KSD), mogącej być pomocą przy praktycznej ocenie dostępności miejsc kultu religijnego dla osób z różnego rodzaju niepełnosprawnością. W przedstawionym tekście zaprezentowano dorobek badań projektu ds-245 AWF Warszawa (grant Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na lata 2014–2018).

Słowa kluczowe: turystyka religijna, turystyka mobilna, sanktuaria dostępne.

Abstract

Getting to know the social and spatial conditions of the sustainable development of cultural and religious tourism seems to be an important and timeless problem, because the interest in this form of travel in Poland is not waning. Among tourists – pilgrims there are many people with different disabilities, the elderly and families with young children. However important, the issue of the accessibility of sanctuaries for these groups of tourists has not been the material of a broader and in-depth scientific study in Poland so far, which encourages us to consider these issues in our scientific research. A detailed analysis of the problem, focused on the possibility of removing technical, architectural and spatial barriers in the sanctuaries and in the surroundings of holy sites, seemed to the authors of particular importance in the context of the expected pilgrimage movement in Poland in 2016, in which year the international World Youth Day was organized. One of the assumed and achieved application effects of the research study was the development of the ‘Accessible Sanctuary Card’ (ASC), helpful for the practical assessment of the accessibility of places of religious worship for people with various types of disabilities. The presented paper contains the research final conclusions of the project No. 245 AWF Warsaw (grant from the Ministry of Science and Higher Education undertaken in 2014–2018).

Keywords: religious tourism, mobile tourism, accessible sanctuaries.

Introduction

The main feature of sustainable tourism is respect for the environment and harmonious development in the context of the natural, cultural and social environment. This last segment includes the principle of participation in various forms of tourism people with physical or sensory limitations, what is of great value as a part of their social inclusion. Accordingly to the World Health Organization (WHO), 15% of the world’s population (1 billion people) is estimated to have some form of disability. Tourists could be more mobile and visit any destination they want, unless the infrastructure, facilities, information and other services are accessible to all people regardless their limitations, different forms of disabilities, family situation and age. Therefore, the UNWTO is convinced that accessibility for all to tourist facilities, products and services should be a central part of any responsible and sustainable tourist policy [7, 9, 15, 20, 29, 34, 35].

In our society, this is already a significant group of people with physical limitations, and what’s more, along with the projected demographic changes – most

likely in the coming decades it will grow steadily [8]. The elimination of architectural and urban barriers, including the adaptation of public space to the needs of people with disabilities, is not only a formal right, a noble ethical obligation, but above all a rational social policy, which goal is to improve the quality of life and increase the mobility of people with special needs [15, 17]. To such a strategy, we are obliged by both EU recommendations and UN resolutions, not only in the general scope focused on the needs to remove spatial barriers, such as the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006), but also specifically focused on mobile tourism, on the travel needs of people with different disabilities, such as the UN WTO Recommendations on Accessible Tourism for All (2014) [33, 34, 35]. The above-mentioned documents particularly emphasize the importance of providing broadly understood tourist space (infrastructure and services) for people with mobile, vision or hearing impairments. The Polish law regulations are compatible with these documents, including the Building Law and the accompanying executive regulations, as detailed instructions of the Regulation by the Minister of Infrastructure (2002) [31, 32].

This paper presents the research findings, gathered on the base of survives undertaken as statutory project (ds-245 AWF), and carried out at the Joseph Piłsudski Academy of Physical Education in Warsaw. These researches were focused on the diagnosis of the barriers encountered by tourists in places of religious worship. The aim of the research was to identify the material and non-material barriers for pilgrims with various types of disabilities, and the search for practical solutions enabling to overcome them. One of the assumed and achieved application effects of these researches output was the development of the ‘Accessible Sanctuary Chart’, helpful in assessing the availability level of places of religious worship for people with various disabilities.

Religious tourism and people with disabilities

According to the data of the Department of Geography of Religion Tourism of the Jagiellonian University and the Catholic Information Agency, in average as much as 7 million Poles (15% of the population) take part in the pilgrimage to the place of religious worship every year. Thus, Polish pilgrims constitute about 5% of all Christian’s pilgrims in the world, and estimate 20% of pilgrims in Europe [36].

In Poland there are about 500 sanctuaries, mostly associated with the St. Mary’s cult (about 430 shrines is dedicated to Holy Virgin). The most popular and the largest of them (Jasna Góra, Łagiewniki, Licheń, Kalwaria Zebrzydowska, Niepokalanów) are visited by millions of pilgrims per year, including the visitors from abroad. The spatial distribution of sanctuaries in Poland is not a uniform. In several regions there is a clear concentration of shrines (for example

at the south of Poland), and only in the Carpathian Region there are over 130 sanctuaries and pilgrimage centres, which accounts for nearly 30% of all religious places in Poland. According to the latest published data of the Institute of Statistics of the Catholic Church of the Pallottines in Poland, pilgrimage is invariably a phenomenon of Polish religiosity; the number of pilgrims is constantly growing. In our country, all generations, social and professional groups take part in pilgrimages, including families with small children, elderly citizens and people with various disabilities. Constant changes in the characteristic of pilgrimages are observed, the most significant are seen in relation to the way of traveling, age, permanent residence and possessed education [36]:

- The dominance of the rural population has decreased – compared to the end of the 20th century; the share of young and well-educated people is increasing; according to the Institute’s data, 22% of rural residents, 24% population from small towns, 16% population from medium-sized cities and 15% large cities residents participate in pilgrimages.
- The number of better-educated people is increasing: 20% of people with primary education, 17% with vocational education, 20% with secondary education and 18% with higher education take part in pilgrimages.
- The number of young pilgrims is growing steadily – while at the end of the 20th century among Polish pilgrims the elder people dominated, being even 70%–80% of total number, now there is an increase in the representation of young people as pilgrimage participants and the young people now make up almost half of the participants in the total pilgrimage (vast majority taking part in pilgrimage on foot).
- The increase of number of young families with small children (aged 0–4) participating in pilgrimages.
- Contemporary pilgrims travel in Poland on foot, by coach, by car, by bike, even on roller skates; however, a decreasing percentage goes on foot, and from year to year much more come to the shrines by car or bus; there are also new, not practiced before, ways of pilgrimage, for example walking pilgrimages are supplemented with ‘marathons’, sections of routes covered by running.

In this context, it is understandable that territorial authorities should include an element of the pilgrimage movement in their regional development strategies. For example, Kraków is one of the cities that included religious tourism (including people with various disabilities) in their sustainable regional development strategy as an important factor to be considered. The Tourism Development Strategy in Kraków for the years 2006–2013, document adopted in 2006, emphasized the special importance of the Sanctuary of God in Łagiewniki and the historical Benedictine Monastery in Tyniec [11].

The Institute of Statistics of the Pallotine Catholic Church does not currently have reliable data on the percentage of people with disabilities among pilgrim-

ages visiting religious sites in Poland. However, based on the observations of the organizers of the trips and the administration of the sanctuaries, it is observed that the number of people with different impairments visiting holy sites is constantly growing. To meet their needs when visiting the shrines, there are a number of improvements implemented to remove material and non-material barriers. Among the beneficiaries of these changes are today wheelchair users, visually impaired people, elderly citizens and carers with young children. Foreign trips of Polish pilgrims with disabilities to popular and well-known places of worship, such as Rome, Lourdes or Fatima, do not have major restrictions. Today modern travel, especially by plane, is far easiest and the famous sanctuaries are fully prepared for visits pilgrims with different impairments, accordingly to the 'mobile tourism' philosophy and recommendations. That explains why the number of trips to shrines abroad of the Polish elderly citizens and young families with small children (aged 0–4) has been increasing over the last decade.

As religious tourism of people with different impairments in Warsaw and the Mazovia Region have not yet been covered by the attention of other researchers, the authors undertook the study (ds-245 AWF) with a hope, that the final conclusions may be helpful in building theoretical foundations for strategic plans for the sustainable development of cultural and religious tourism in this area.

Research aim, methods and material

Focusing on mobility of pilgrims visiting Warsaw and Mazovia Region holy sites seemed important, because of the mass tourism observed in places of religious worship and a growing number of people with a mobility problem [5].

Our hypothesis was the assumption, that the travel experience could be enjoyed by all tourists, regardless their physical, sensory or cognitive abilities, unless the material and non-material accessibility barriers to the holy sites are identified and removed.

The research studies were carried out in three main stages:

- a) The critical literary readings focused on religious tourism, tourism sustainability and theory of tourism mobility, law regulations, UN and EU documents and recommendations (collecting secondary, published data of quantitative and qualitative character);
- b) The case studies in the selected sanctuaries in Warsaw and Mazovia Region, focused on identifying the material and non-material mobility barriers. Collecting primary data of quantitative and qualitative character, based on the analyse of structured interviews with sanctuaries administration and visitors results (respectfully author's design questionnaire forms 'B' and 'C'), as well as on structured field notes (author's designed questionnaire form 'A'), along with findings in structured participant observations and photo documentation.

All interviews were carried out as ‘face-to-face’ and ‘in situ’ method (PAPI method applied in collecting primary data on qualitative and quantitative character);

- c) On the base of collected and analysed survey material and withdrawn conclusions – design the proposal of assessment method, helping to identify material and non-material mobility barriers in the holy sites, with the use of the unified criteria, developed on the base of final conclusions withdrawn from the research material (stage ‘a’ and ‘b’).

The research project and case field studies focused on material and non-material mobility barriers in the holy sites was carried out in the years 2014–2018 in the sanctuaries in Warsaw and the Mazovia Region. Selected for studies were these holy sites, which, according to the information of the Warsaw-Prague Diocese, had this time the formal status of a sanctuary. These were following:

- a) Religious sanctuaries within the administrative boundaries of Warsaw (as in 2018)
- The Sanctuary Temple of God’s Providence (Wilanów, Warsaw) (330 000 pilgrims per year);
 - Sanctuary of Father Jerzy Popiełuszko, church of St. Stanisława Kostki (Żoliborz, Warsaw) (250 000 pilgrims per year);
 - The Sanctuary of the Holy Mother of Young Teachers (Siekierki, Warsaw) (10 000 pilgrims per year);
 - The Sanctuary of Our Lady of Grace and the St. John’s Cathedral (Old Town, Warsaw) (50 000 pilgrims per year);
 - The Sanctuary of the Mother of the Mercy (Śródmieście, Warsaw) (120 000 pilgrims per year);
 - The Sanctuary of Our Lady of Fatima (Ursus, Warsaw) (5000 pilgrims per year);
 - The Sanctuary of the Holy Trinity (Solec, Warsaw) [no data];
 - The Sanctuary of St. Andrzej Bobola – National Sanctuary (Mokotów, Warsaw) (100 000 pilgrims per year);
 - The Sanctuary of St. Anthony (Śródmieście, Warsaw) (30 000 pilgrims per year).
- b) Religious sanctuaries outside the administrative borders of Warsaw (as in 2018)
- The Sanctuary of the Holy Virgin (Powsin near Warsaw) (7000 pilgrims per year);
 - The Sanctuary of Our Lady (Lewiczyn near Grójec) (2000 pilgrims per year);
 - The Sanctuary of Our Lady (Secymin – Nowiny) [no data];
 - The Sanctuary of the Divine Mercy (Ożarów Mazowiecki) [no data];
 - The Shrine of the Primate Helpers (Rokitno near Błonia) [no data];

- The Sanctuary of the Blessed Virgin Mary in Niepokalanów (Niepokalanów near Sochaczew) (800 000 pilgrims per year).

All these listed above sanctuaries were open to parish members, pilgrims and tourists, which was a necessary condition for conducting the research [16]. It should be noted that in Poland, due to the security of the temple, the shrines are opened only on certain days and hours (usually information is available on the website and is displayed at the main entrance). A sanctuary being opened seven days a week is rather a rare example; such an exception includes Niepokalanów, visited by 800 000 pilgrims per year.

Research findings: religious shrines and people with different impairments

The research findings of studies conducted by other authors' in surveyed sanctuaries in Warsaw and Mazovia Region showed that religious shrines attract tourists not only oriented on spiritual experiences, but also oriented on cultural tourism. Based on the material collected during our research, especially on participant structured observations and structured interviews conducted among sanctuaries' administration representatives and visitors to the shrines in Warsaw and the Mazovia Region, we could distinguish three groups of tourists visiting the holy sites:

- People for whom the basic goal is prayer, contemplation, participation in religious ceremonies, Christian church ceremonies (pilgrims, usually participating in organized trips);
- People for whom, next to religious experiences, an important motive of travel is sightseeing, getting to know the history, architecture of sanctuaries (cultural and religious tourism, cognitive), getting to know the monuments located in the vicinity of the sanctuary, visiting relatives or shopping;
- People who visit religious sanctuaries not on a base of religious faith, but for the sole purpose of learning about culture, without a religious motive (cultural tourism).

The research findings of ds-245 AWF project showed, that as well in Warsaw as in the Mazovia Region representatives of the second listed above group dominate. For these tourists the religious motif is as important as sightseeing or other motivations (visiting relatives, visiting the city and the region).

This tendency is also noticed by many other Polish researchers, and also described in foreign literature as characteristic for pilgrimages in Europe [1, 3, 6, 10, 12, 13, 18, 21, 26, 27, 28, 30], confirming the earlier research of the authors [22, 23, 24, 25].

We could identify certain differences in accessibility for the disabled to the holy sites and their surroundings, especially serious mobility barriers in historic

buildings (The Sanctuary of Our Lady of Grace in the Old Town, The Sanctuary of Our Lady of the Mercy, sanctuaries in Lewiczyn and in Rokitno). However, it is to be underlined, that once our case studies were completed, the ramp has been constructed at the main entrance to The Sanctuary of Our Lady of Grace in the Old Town, providing now a secure and comfortable access for disabled. In the sanctuaries recently constructed (on the base of Building Act in 2002), the need to adapt buildings and their surroundings for disabled people are observed and accessibility barriers are eliminated (The Ursus – Niedźwiadek Sanctuary, The Sanctuary in Siekierki, The Temple of Divine Providence in Wilanów). In contrast, historical sanctuaries are generally not so well prepared for people with various disabilities, actually the wheelchair users may have great difficulties getting inside the temple, the main nave and side chapels. Some of the sanctuaries' administrations are deeply concerned and try to remedy this inconvenience, for example, by installing fixed ramps at the main entrance (St. Stanisław Kostka Church in Warsaw, The Our Lady Sanctuary in Warsaw, sanctuaries in Rokitno near Pruszków) or portable ramps (Sanctuary of Our Lady of the Mercy in Warsaw).

When the buildings of historic significance are in question, there were very concerned and meticulous preparation focused on introduction improvements for disabled pilgrims carried out at the church of St. Stanisław Kostka built in the 1930s (designed by Edgar Norwerth). A specially marked route makes it easier for a wheelchair person to orientate himself / herself and to find out how to enter the sanctuary by means of an external ramp (fixed by the east entrance), also how to move safely around the sanctuary. Unfortunately, located in the basement the museum and the chapel, as well as the Pilgrim's House premises are still not accessible for people with different impairments. The good news is that the introduction of further amenities is in the plans of the parish. There are no problems with the accessibility of the pilgrims to the baroque churches in Solec and Powsin, due to the significant increase in road layers and levelling of differences in levels between outside and inside of these sanctuaries [5].

Among the covered by our survey historic sanctuaries located outside Warsaw, the Sanctuary in Niepokalanów was considered as extremely well prepared for disabled pilgrims. The basilica was available to visitors, thanks to the convenient permanent solid ramp fixed at the main entrance. Furthermore, at the Sanctuary in Niepokalanów accessible for people with different impairments are museum, toilets, shops and catering services.

According to the responses given for our questionnaire, the analysed research case studies material shows, that rarely visitors with disabilities complain about the comfort of moving inside the sanctuary. Usually the passages in the main nave and side chapels are wide and even. If they are at a different level, the interior ramps might be helpful (St. Stanisław Kostka's Church). At these temples, where parking lots are located, places dedicated to the disabled (well marked and with

appropriate parameters of the width of the site) are generally conveniently located, close to the main entrance to the sanctuary.

Nevertheless, pilgrims with disabilities visiting Warsaw pointed out the problem of difficulties in reaching the sanctuary, too few parking spaces ‘with an envelope’ near the main entrance to the sanctuary. These remarks were mainly connected with opinions of the sanctuaries located in the Old Town, Powiśle and in the Downtown (Sanctuary of Our Lady of the Mercy). However, as it was mentioned before, that once our case studies were completed, the ramp has been constructed at the main entrance to this church, providing now a secure and comfortable access for disabled. Unfortunately, website information about if / or and how the sanctuary is prepared for the disabled pilgrims (wheelchair users, visually impaired) is still too rare. Dedicated information on sanctuaries and the conditions of visiting them, were missed either on websites (as pre-visit information) or on site (as in situ information). These deficiencies are a significant problem, due to the demographic cross-section of religious tourism participants, a large proportion of elder people who may have motor or vision problems. It is to be underlined that other researchers highlighted the issue as crucial, when considering the sustainable development of religious tourism [2, 4, 10, 20]. It should be emphasized that providing reliable information (online and on site on the information board displayed by main entrance to the sanctuary) is no longer limited by conservation or spatial recommendations and this lack is only an ignorance and failure of the sanctuary administration [Table 2].

Another problem difficult to solve is tolerating the presence of a guide dog in public places, including temples. According to the Polish law – blind people in the company of a guide dog have the right to enter and stay in commercial, cultural and educational establishments, sports facilities, banks and offices. Unfortunately, from everyday experience or media reports, we know that this provision is very often questioned, and in relation to the place of worship – it is still a sensitive issue that remains unambiguous and unsolved.

Overall, despite constant improvements of public space, we can still observe the maladaptation for people with different impairments the sanctuary surroundings: city streets, means of communication, gastronomic establishments, and museums. The public space requires further adjacent to the needs of the elderly and disabled. Moreover, disabled pilgrims have serious problems with accessibility to basic tourist infrastructure (hotels, gastronomic establishments, trade services, museums). In Warsaw only a few hotel establishments and few catering services may be available to them. What should be emphasized, the accommodation services without barriers are not the cheapest. It is difficult to find a hostel, pilgrim’s houses or retreat houses at shrines prepared to host guests with different impairments. And yet the participants of the pilgrimage, as many researchers interested in the problem emphasize, are very often elderly people, representatives of the least prosperous social group [4, 10].

In Warsaw, accordingly to the latest official government statistic data (Central Statistic Office CSO), the number of disabled people is over 200 000 [8]. Therefore, together with people aged 60+, this group already has over 350 000 inhabitants. It means that the problem of accessibility of places of worship studied, not only concerns disabled pilgrims, but also numerous faithful recruiting from members of local communities. Moreover, this amount, according to demographic forecasts, will continue to increase over the next decades, as the average Pole's age increases. However, due to the important urban and architectural barriers that are still present in our public environment, this social group has little chances for social inclusion, for participation in everyday social life, including religious tourism. And numerous studies (mentioned earlier) indicate that this is a social group particularly interested in this form of tourism.

Indicated in the Polish law regulations and under the scope of integrated planning aim, is the need to take into account the expectations of various social groups, including the removal of accessibility barriers. However, when in question are historic buildings, it is necessary to consider the provisions of conservation recommendations regarding the protection of natural values and cultural goods, which often prevents the adaptation of the sacred object to the needs of the disabled. Nevertheless, an example of good practice and that goodwill and efforts give the desired effect – is concern and preparation for disabled visitors the Sanctuary in Niepokalanów, which most facilities are fully accessible to disabled people.

According to our case studies and findings, the hope of improving the accessibility of places of worship for people with various disabilities are in plans of most surveyed sanctuaries in Warsaw and in Mazovia Region. Managers and administrators declared to introduce further improvements, often these actions and projects had to be supported by the local authorities. Only in 2017 improvements for mobility and accessibility in 200 places in Warsaw's public space were introduced. The same proposals, however on a smaller scale, had individual local authorities in places visited by pilgrims.

Evaluation of accessibility to sanctuaries – assessment method proposal

The method of assessing the availability of sanctuaries and their surroundings for people with different disabilities was a complex, multi-threaded task. Accessibility criteria related to both material (architectural, urban) and non-material barriers (such as pre-visit and in situ information services) should be taken into account. Furthermore, not only persons with different disabilities, but also the elderly and families with young children (aged 0–4) should be taken into account when identifying access difficulties. Overall, the following religious tourism

groups should be considered, who might suffer troubles with inclusion and benefit from an accessible environment:

- a) Tourists with physical impairments (such as wheelchair users), people using sticks or crutches, people with visual or hearing impairments, people with learning difficulties or mental impairments, elderly people with walking difficulties, a heart condition, problems connected with ageing;
- b) Tourists with temporary impairments (such as recovering from an injury), travellers carrying heavy luggage, woman in later stages of pregnancy, tourists with young children, especially those using prams (0–4 years).

The assessment method presented in this paper was developed in aim to propose a tool, which might be helpful in identifying difficulties in the accessibility in the places of worship for people with different disabilities (as mobility and visual impairments). It was based on the analysis of material collected during theory readings and field studies. The case studies were conducted in 15 selected sanctuaries: in Warsaw (9 buildings) and the Mazovia Region (6 buildings). The studies of literature were focused on theoretical works devoted to mobility tourism issue. To achieve greater clarity and practicality, it was decided to include the assessment method in the form of three evaluation tables, which could help to objectively distinguish mobility barriers in the sanctuary. This method was pilot-tested in all 15 sanctuaries selected for case studies, to the extent that it was possible (mainly based on the conditions imposed by the administration of the facility and the scope of information that can be gathered from other sources). It showed that an additional advantage of the method might be a practical help for administrators, when sanctuary modernization is in question.

The evaluation tables forming the ‘Accessible Sanctuary Card’ were designed to assess three distinguished segments: the interior space of the sanctuary and its surroundings, places of pilgrims’ accommodation (which can be such a variety of facilities as retreat houses, pilgrim houses, monasteries, hotels, guesthouses or private accommodation) and pre-visit and in situ information for pilgrims [Table 2]. As a result, the ‘Accessible Sanctuary Card’ consists of three tables, each built in form of questionnaire consisting of selected criteria:

- a) Table 1: indicators measuring the accessibility to the sanctuary and its surrounding, identifying architectural and urban barriers (30 criteria);
- b) Table 2: indicators measuring the accessibility to the places of pilgrim’s accommodation, food services, identifying architectural and urban barriers (28 criteria);
- c) Table 3: indicators measuring the accessibility to pre-visit and in situ information, identifying non-material barriers (8 criteria).

For the assessment method, as much as 66 criteria (accessibility indicators) of material and non-material barriers were identified and selected with the consideration of the basic spatial conditions and facilities helping the mobility of people with various disabilities. The assessment method of identifying barriers to

achieve the full availability of sanctuaries and their surroundings, which was developed in the form of the ‘Accessible Sanctuary Card’ and its tables, took into account both building standards and requirements of legal regulations in Poland as well as current EU recommendations in this respect.

It should be emphasized that the assessment method can be used only during the ‘in situ’ visit, directly on site, as it reflects the actual state of the sanctuary accessibility [Table 1].

The presented assessment method distinguishes only general criteria. Because the system assumes flexibility and openness of use, it is possible to expand the ‘Available Sanctuary Card’, its evaluation tables with further, more detailed criteria (accessibility indicators) – if only needed, in a given problem segment (for example, a very accurate assessment of compliance with the standards required for dedicated toilets for the disabled). For this reason, in the final part of the evaluation tables, there was space left for comments made by the person when assessing the availability of the object and its surroundings. It is to underline that any measurements, based on architectural and construction plans of the sanctuary, were not recommended to be considered, as they might not be accurate (for example changed during the implementation of the investment or renovation works and left without correction). Unfortunately, the constructor’s practice is not to mark any changes, deviations, when only few centimetres are in question. As a consequence these changes might significantly hinder (or on the contrary – enable) free and safe manoeuvring of the wheelchair or pram.

To use the assessment method no specialized preparation or tools are necessary, apart from the popular, commercially available rigid carpentry measuring tape with a standard length of 200 cm or 300 cm. It should also be noted that instruments for electronic measurements used for architectural and construction inventories are becoming more and more popular nowadays, but their proper use requires knowledge and practice.

It is recommended to use the assessment method and fill out the three evaluation tables when working in a team of minimum two people. It is necessary to have at least two people to take notes and take measurements at the same time (such as door widths, corridors width or manoeuvring area for a toilet trolley, etc.) [Table 1]. The time that should be spent on assessing the accessibility of the sanctuary and its surroundings for people with different disabilities, when using the assessment method of ‘Accessible Sanctuary Cards’ is difficult to determine in advance. It will depend on the size of the object (or even set of objects) and the level of detail of the assessment we want to achieve. However, one should expect that the larger and functionally complex buildings (as for example sanctuary in Niepokalanów or Jasna Góra) could require the multi-day work and a team of several people.

The developed assessment method was fully tested in two sanctuaries in Warsaw (Sanctuary of Our Lady of the Mercy and Church of St. Stanisław Kostka) in 2016 and 2017.

After analysing these results material, corrections were applied to the evaluation questionnaire forms. The assessment tables finally developed were an improved version of a primary attempt, in form of a mature design embracing 66 indicators (accessibility criteria) [5].

Final conclusions

The creation of the accessible tourist destination in religion sanctuary arises from the assumption, that travel experience could be enjoyed by all tourists, regardless their physical, sensory or cognitive abilities.

Our final research results showed that facilitating travel for people with disabilities might be an exceptional business opportunity. However crucial is a change in mind – set and in the model of tourism services provisions in order to meet market demands. It is to be underlined that accessible environments and services might contribute to improve the quality of the religious tourism product and can create more job opportunities, also for people with disabilities. Therefore, accessibility must be an integral part of any responsible and sustainable tourism strategy.

The research aim, undertaken by authors, was focused on creation an assessment method for assessing accessibility in sanctuaries and their surrounding. It was necessary to formulate and select certain indicators of mobility barriers, which could be also used as a tool to assess, control and manage other than sanctuaries, tourist destinations. The developed method, in form of three ‘Accessible Sanctuary Card’ tables, could be also used within tourist destinations when considered are actions to improve their accessibility. As accessibility must be present throughout the wide tourism chain: sites, services and activities – this wide range of factors was considered in the ‘Accessible Sanctuary Card’ tables content and it embraces 66 accessibility indicators. These include in sanctuaries: tourism destination management, tourism information and advertising (pre-visit and in situ), urban and architectural environments (sanctuary and its surrounding), modes of transport and stations, accommodation (as hostel, pilgrim’s house), food service and conventions, cultural activities (as sanctuary museum) and other tourism activities and events [Table 1, 2].

As a final statement, it is to be underlined that mobile tourism policy involves a collaborative process among all stakeholders. It should be emphasized that the removal of accessibility barriers will certainly be more effective if their participation is ensured at all stages of the plan (from the idea to the implementation).

Potentially interested in such projects might be representatives of local government authorities, government institutions, international agencies, tour – operators. Furthermore, a successful tourism product requires effective partnerships and cooperation across representatives of the local community and non-governmental organizations (including organizations representing the interests of people

with disabilities). Their voice is of a crucial value, when decisions, important for the entire territorial community, are in question.

Finally, it is to emphasize that although it was an intention to make the assessment method universal and timeless, it should be constantly verified and replaced by the results of the latest research, also adapted to current legal acts requirements. For example, with the progress of technology and the production of increasingly better bio-prostheses or innovative wheelchair designs (for example, reducing the turning radius, improving stability), some of the indicators adopted for the proposed 'Accessible Sanctuary Card' will have to be revised and corrected over time.

Warsaw, December 2019

Acknowledgment:

This paper is based on research study (ds-245 AWF), which was carried out on the Józef Piłsudski Academy of Physical Education in Warsaw in the years 2014–2018, on the base of the Ministry of Science and Higher Education grants.

Table 1. Basic spatial parameters (indicators) that should be taken into account to facilitate the basic activities of people with disabilities (public facilities, sanctuaries and their surroundings – including hotel rooms in retreat houses, pilgrim's houses, private accommodation), unified criteria adopted in the evaluation method chart

No.	Basic indicators: dimensions and dimensions of rooms in places of religious worship and their surroundings should be taken into account for the faithful and tourists – pilgrims visiting the sanctuary, taking into account in particular:
1.	Wheelchair user: frontal dimension, lateral dimension
2.	Wheelchair user: wheelchair-manoeuvring surface, surface for transfer
3.	Wheelchair user with accompanying person: frontal dimension, lateral dimension
4.	Wheelchair user: at the washing basin
5.	Wheelchair user: using a toilet (transfer surface)
6.	Wheelchair user: using a shower
7.	Wheelchair user: using a bathtub
8.	Wheelchair user: in the door, in the corridor
9.	Wheelchair user: at the table
10.	People walking with crutches: frontal dimension, lateral dimension
11.	People walking with crutches: in the door, in the corridor
12.	Person walking with a cane (blind): frontal dimension, lateral dimension
13.	Person walking with a cane (blind): in the door, in the corridor
14.	People with limited ability of walking on stairs
15.	People with a pram

Source: authors' elaboration, based on the field survey performed in 2014–2018 (ds-245 AWF), carried out on the Józef Piłsudski Academy of Physical Education in Warsaw on the base of the Ministry of Science and Higher Education grants.

Table 2. Basic infrastructure and services within the sanctuary and its surroundings, considered in the assessment method ('Accessible Sanctuary Card' tables content) as important indicators of accessibility and important condition for tourist mobility

No.	Basic infrastructure and services segment	Basic infrastructure and services details
1.	Tourism destination management at sanctuary	Reasonable accommodation for pilgrims and food services, responsible information, safety, staff training
2.	Tourism information and advertising provided by sanctuary	Pre-visit, in situ, to enable preparation and booking
3.	Urban and architectural environments in the vicinity of sanctuary	It includes: parking areas, communication, signage, vertical and horizontal movement, public hygiene facilities, prices
4.	Modes of transport	Modes of transport, stations, passenger terminals, related facilities used by pilgrims to get to the sanctuary site
5.	Accommodation, food services, establishments and conference facilities (recollection facilities)	Accommodation facilities provided for pilgrims, food service establishments, conference facilities (recollection room and prayer facilities)
6.	Sanctuary and its surrounding	Accessibility to the main nave and side chapels, accessibility to the sanctuary surrounding (for example outside located chapels, Holy Cross route), calvarias chapels on the premises or its surrounding
7.	Cultural and sport activities	Sanctuary museum, library, amphitheatre, sport and recreation grounds within sanctuary premises, green space and natural environment, other buildings of tourist interest, excursions to surrounding areas

Source: authors' elaboration, based on the field survey performed in 2014–2018 (ds-245 AWF), carried out on the Józef Piłsudski Academy of Physical Education in Warsaw on the base of the Ministry of Science and Higher Education grants.

References

- [1] Blackwell R. (2001): *Motivations for Religious Tourism, Pilgrimage, Festivals and Events*. Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management. CABI Publishing, pp. 35–47, <http://dx.doi.org/1079/9781845932251.0035>.
- [2] Buczkowska K. (2012): *Aspekty religijne w podróżach kulturowych osób starszych [Religious aspects in cultural travels of elderly citizens]*. Folia Turistica, 27 [ed. Różycki P.]. Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie. Kraków, pp. 53–75.
- [3] Dallen J.T., Olsen D.H. (2009): *Tourism, Religion and Spiritual Journeys*. Routledge. New York, <http://dx.doi.org/10.4324/9780203001073>.

- [4] Dziubiński Z., Jasny M. (2012): *Socjologiczna charakterystyka uczestników Warszawskiej Archidiecezjalnej Pielgrzymki Metropolitarnej na Jasną Górę* [*Sociology Characteristic of Participants of Archidiecesis Metropolitan Pilgrimage to Jasna Góra*]. Folia Turistica, 27 [ed. Różycki P.]. Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie. Kraków, pp. 37–53.
- [5] Gołębieska K., Ostrowska-Tryzno A., Pawlikowska-Piechotka A. (2018): *Turystyka religijna. Architektoniczno-przestrzenne bariery uczestnictwa* [*Religious tourism. Urban and architectural barriers of participation*]. Warszawa.
- [6] Gonia A., Kozłowska-Adamczak M., Michniewicz-Ankiersztajn H. (2012): *Obiekty sakralne XIX i XX wieku, jako produkt turystyki kulturowej i religijnej – przykład Bydgoszczy* [*Holy Sites of 19 and 20 century as a cultural and religious tourism product – case study of Bydgoszcz*]. Folia Turistica, 27 [ed. Różycki P.]. Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie. Kraków, pp. 149–161.
- [7] Grabowski J., Milewska M., Stasiak A. (2007): *Vademecum organizatora turystyki niepełnosprawnych* [*Vademecum of Mobility Tourism Organizer*]. Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa. Łódź.
- [8] Główny Urząd Statystyczny (2016): *Zdrowie i ochrona zdrowia 2015* [*Health and Health Protection, Central Statistic Office CSO*]. GUS Warszawa.
- [9] Inskeep E. (2001): *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. Willey Publishing, London.
- [10] Jackowski A. (2010): *Pielgrzymki a turystyka religijna* [*Pilgrimage and Religious Tourism*]. [in:] Kroplewski Z. (ed.): *Turystyka religijna*. Uniwersytet Szczeciński. Szczecin, pp. 17–31.
- [11] Kapera I. (2011): *Samorząd terytorialny a rozwój turystyki religijnej i pielgrzymkowej w Krakowie* [*Self-Government and Religious Tourism Development in Cracow*]. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług, 65: *Turystyka religijna – zagadnienia interdyscyplinarne* [ed. Panasiuk A.]. Uniwersytet Szczeciński. Szczecin, pp. 271–282.
- [12] Kazimierczak M. (2012): *Duchowy wymiar podróżowania* [*Travels and Spirituality Scope*]. Folia Turistica, 27 [ed. Różycki P.]. Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie. Kraków, pp. 5–21.
- [13] Kowalski T., Ruszkowski M.J. (2011): *Miejsca kultu religijnego jako czynnik atrakcyjności region* [*Holy Sites as an attraction factor of a region*]. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług, 65: *Turystyka religijna – zagadnienia interdyscyplinarne* [ed. Panasiuk A.]. Uniwersytet Szczeciński. Szczecin, pp. 71–84.
- [14] Kuryłowicz E. (2005): *Projektowanie uniwersalne. Udostępnienie otoczenia niepełnosprawnym* [*Universally Planning. Making Space Accessible for Disabled*]. CEBRON. Fundacja Integracja. Warszawa.

- [15] Łobożewicz T. (2000): *Turystyka i rekreacja osób niepełnosprawnych* [*Tourism and Recreation for Disabled*]. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie. Warszawa.
- [16] Mikos von Rohrsheidt A. (2011): *Faktyczna dostępność obiektów sakralnych, jako problem turystyki religijnej w Polsce* [*Accessibility of sanctuaries as a problem of religious tourism in Poland*]. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług, 65: *Turystyka religijna – zagadnienia interdyscyplinarne* [ed. Panasiuk A.]. Uniwersytet Szczeciński. Szczecin, pp. 35–58.
- [17] Morgulec-Adamowicz N., Kosmol A., Molik B. (2014): *Adaptowana aktywność fizyczna dla fizjoterapeutów* [*Adapted Physical Activity for Physiotherapists*]. PZWL Wydawnictwo Lekarskie. Warszawa.
- [18] Nolam M.L. (1992): *Religious sites as tourism attractions in Europe*. *Annals of Tourism Research*, 19 (1), ELSEVIER, pp. 68–78.
- [19] Nolam M.L. (2018): *Tourism and religion*. *Church, Communication and Culture*, 3: *Tourism, Religion Identity and Cultural Heritage*, pp. 237–259, <http://dx.doi.org/10.1080/23753234.2018>.
- [20] Ostrowska-Tryzno A., Pawlikowska-Piechotka A. (2016): *Mobility and sustainable cultural tourism (Case study: Cracow and Warsaw Old Town Accessibility)*. *Journal of Tourism and Hospitality*, 5, 1, pp. 1–9.
- [21] Panasiuk A. (2011): *Dylematy promocji produktu turystyki religijnej* [*Promotion Dilemma of Religious Tourism*]. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług, 65: *Turystyka religijna – zagadnienia interdyscyplinarne* [ed. Panasiuk A.]. Uniwersytet Szczeciński. Szczecin, pp. 361–373.
- [22] Pawlikowska-Piechotka A. (2006): *Zrównoważony rozwój miejscowości pielgrzymkowych* [*Sustainable Development of Holy Sites*]. [in:] Kosiewicz J., Obodyński K. (ed.): *Turystyka i rekreacja – wymiary teoretyczne i praktyczne*. Uniwersytet Rzeszowski. Rzeszów, pp. 59–68.
- [23] Pawlikowska-Piechotka A. (2007): *Nachhaltige Raumentwicklung von Wallfahrtsorten*. [in:] Banse G., Kiepas A. (ed.): *Nachhaltige Entwicklung In Polen Und Deutschland (Landwirtschaft – Tourismus – Bildung)*. Edition Sigma. Berlin, pp. 213–227.
- [24] Pawlikowska-Piechotka A. (2016): *Przestrzeń sportu, rekreacji i turystyki bez barier* [*Barrier-free Sport, Recreation and Tourist Space*]. Series: „Studia i Monografie”. Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Warszawa.
- [25] Pawlikowska-Piechotka A. et al. (2016): *Holistic technical solutions to enhance accessible tourism in the UNESCO World Heritage Sites*. [in:] Vasant P., Kalaivanthan M. (ed.): *Handbook on research on holistic techniques in the hospitality, tourism and travel industry*. Hershey, US, pp. 1–26.

- [26] Rotherham I. (2009): *Sustaining Tourism Infrastructure for Religious Tourists and Pilgrims within the UK*. [in:] *Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management*. CABI Publishing. London, pp. 64–77.
- [27] Różycki P. (2012): *Kilka uwag o turystyce i pielgrzymowaniu* [*Few Remarks on Tourism and Pilgrimage*]. *Folia Turistica*, 27 [ed. Różycki P.]. Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie. Kraków, pp. 161–179.
- [28] Rinchede G. (1992): *Forms of Religious Tourism*. *Annals of Tourism Research*, 19 (1), Elsevier, pp. 51–67.
- [29] Skalska T. (2004): *Turystyka osób niepełnosprawnych – ograniczenia i możliwości rozwoju* [*Tourism of Disabled – barriers and development possibilities*]. Wyższa Szkoła Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki. Warszawa.
- [30] Swatos W.H., Tomasi L. (2002): *From Medieval Pilgrimage to Religious Tourism*. Chicago Praeger Publishers. Chicago.

Law regulations

- [31] Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych [Act of Law from 27 August 1997 on vocal and social rehabilitatia and disabled employment] (Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776 z dnia 1 września 1997).
- [32] Ustawa z dnia 7 lipca 1994 Prawo budowlane [Act of Law from 7 July 1994 on Building Law] (Dz.U. 1994, nr 89, poz. 414 z dnia 7 lipca 1994).
- [33] WHO Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006).
- [34] UNWTO Recommendations on Accessible Tourism for All (2013).
- [35] UNWTO Conference of Accessible Tourism in Europe (2014).

Websites

- [36] (Web-01) Dane liczbowe na temat ruchu pielgrzymkowego w Polsce, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego Pallotynów (Data about number of pilgrims in Poland, Pallotinum Institute of Catholic Church Statistic); <www.opoka.pl>, [accessed: March 2018].

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Mobility and Sustainable Religious Tourism – Accessibility of Holy Sites*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Mobility and Sustainable Religious Tourism – Accessibility of Holy Sites*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Mobility and Sustainable Religious Tourism – Accessibility of Holy Sites*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Mobility and Sustainable Religious Tourism – Accessibility of Holy Sites*.

VARIA

Mirosław ZALECH*

<https://orcid.org/0000-0003-3231-8366>

Lech JACZYNOWSKI**

<https://orcid.org/0000-0001-9984-9255>

Inconveniences of Studying During a Pandemic – a Case Study

Jak cytować [how to cite]: Zalech M., Jaczynowski L. (2020): *Inconveniences of Studying During a Pandemic – a Case Study*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 3, 4, p. 121–132.

Niedogodności studiowania w czasie pandemii – studium przypadku

Streszczenie

Wprowadzenie: Niniejsza praca jest próbą zdiagnozowania, w jakim stopniu ograniczenia spowodowane pandemią COVID-19 wpłynęły na zmianę stylu życia studentów Wydziału Wychowania Fizycznego i Zdrowia (AWF Filia w Białej Podlaskiej) i jakie niedogodności utrudniające normalne studiowanie są dla nich najdotkliwsze. **Material i metody:** Badaniami objęto studentów tego wydziału, uczestniczących w zajęciach poświęconych technikom decyzyjnym, w ramach przedmiotów związanych z teorią organizacji i zarządzania. Opracowali oni potem w domu odpowiedzi odnośnie do zagadnień występujących w ramach następujących technik: 1) dobowy budżet czasu (Daily Time Budget), 2) burza mózgów (Brainstorming), 3) diagram Ishikawy (Fishbone Diagram), 4) profilowanie Bordy (Borda-Kendall Method). Wyniki opracowano pakietem obliczeniowym „Statistica” (wersja 13.3). Badano istotność różnic międzygrupowych testem χ^2 (kierunki studiów

* Dr., Józef Piłsudski’s University of Physical Education in Warsaw, the Branch in Biała Podlaska; e-mail: miroslaw.zalech@awf-bp.edu.pl

** Prof. Hab. Dr., Józef Piłsudski’s University of Physical Education in Warsaw, the Branch in Biała Podlaska; e-mail: lech.jaczynowski@awf-bp.edu.pl

oraz kobiety i mężczyźni). **Wyniki:** Stwierdzono istotny wzrost czasu poświęconego na naukę własną, oglądanie Internetu i TV, prace domowe, a także brak zajęć w pomieszczeniach uczelni i ograniczenie kontaktów towarzyskich. Wśród czynników najbardziej utrudniających studiowanie na pierwszym miejscu znalazł się brak zajęć praktycznych, na drugim problemy z Internetem, a na trzecim dodatkowe obowiązki domowe. **Wnioski:** Wśród występujących niedogodności studiów online w okresie pandemii najistotniejsze okazało się ograniczenie – wręcz brak – zajęć praktycznych, który to problem wymaga przemyśleń i systemowego rozwiązania.

Słowa kluczowe: pandemia COVID-19, styl życia, aktywność studentów, diagnoza niedogodności, techniki decyzyjne, studia online.

Abstract

Introduction: The presented work is an attempt at diagnosing how much the restrictions connected with the COVID-19 pandemic have changed the lifestyle of students of the Faculty of Physical Education and Health (the University of Physical Education in Warsaw, the Branch in Biała Podlaska) and which inconveniences hindering normal studying are the most painful for them. **Material and methods:** The study included students of the aforementioned Faculty participating in classes dedicated to decision-making techniques as a part of subjects connected with the theory of organization and management. After those classes they worked out at home their answers referring to issues occurring within the following techniques: 1) the Daily Time Budget, 2) the Brainstorming, 3) the Fishbone Diagram, 4) the Borda-Kendall Method. The results were analysed with the “Statistica” computing package (13.3 version). The significance of intergroup differences (between students of different fields and men and women) was analysed with the χ^2 . **Results:** It has been found out that there was a significant increase in the time devoted to self-study, watching the Internet and TV, homework. There were no classes in university premises as well as a decrease in social contacts. Among the factors that made studying more difficult, the lack of practical classes was ranked first, Internet problems second, and additional household chores came third. **Conclusions:** What turned out the most significant among inconveniences of online studies during the pandemic was limitation – or just lack – of practical classes, what is a problem requiring considerations and a systemic solution.

Keywords: pandemic COVID-19, student activity, inconvenience diagnosis, online studies.

1. Introduction

At the beginning of 2020, after several weeks of growing fears in society caused by the disturbing information from the World Health Organization (WHO) about the COVID-19 disease new to humanity, caused by the SARS-CoV-2 coronavirus, Poland also began to introduce, in mid-March of this year, nationwide restrictions. They were supposed to prevent the spread of this disease by reducing interpersonal contacts to the necessary minimum.

Many people were isolated in their homes. Those who could switched to remote work, but the economy began to slow down rapidly. Some industries faced unprecedented difficulties. Distance learning began to be introduced in primary and secondary education. Tertiary education, after the suspension of normal ac-

tivities on March 12th of this year, also had to switch to online learning. But here there are specific problems arising from the essence of studying, because, for example, access to scientific repositories is still limited, not everything can be found on the Internet, and face-to-face contact and discussion with the supervisor cannot be completely replaced by writing e-mails. Practical classes in laboratories, as well as classes in sports facilities in the case of physical education students, have no satisfying substitute. Closed colleges, libraries, canteens and dormitories forced everyone to live in the new reality.

It was all overlaid with problems with the Internet infrastructure. In many places, the range and speed of the Internet turned out to be insufficient for normal communication. The most used online platforms, such as Microsoft Teams, Zoom, AnyDesk and others, often crashed when there were too many remote class participants. It also turned out that the skills in the efficient operation and use of such new technologies are, to put it mildly, inadequate. And this applies not only to the older generation of lecturers but also to many students.

The above-described situations, as well as many other inconveniences, contributed to the change in our current lifestyle and caused a number of social frustrations [1], [3], [5], [6], [7]. The lack of research into which factors affect us the most makes it difficult to formulate appropriate strategic decisions that should be taken by both state authorities and all universities. Of course, such research will probably show up after some time. Here, taking advantage of the fact that in the program of studies at the Faculty of Physical Education and Health (Józef Piłsudski's University of Physical Education in Warsaw, the Branch in Biała Podlaska) – within the subjects related to organization and management – there are conducted classes devoted to decision-making techniques, it was decided to focus their topics on the current student problems. In this case, on inconveniences caused by distance learning during a pandemic.

2. Material and methods

The research was conducted in April and May 2020 at the Faculty of Physical Education and Health (the UPE Branch in Biała Podlaska) among students participating in online classes, who – after they had got acquainted with the theory at lectures and practically studied selected topics during classes – were developing at home their answers concerning issues occurring in the four decision-making techniques just being worked on. The detailed numbers of people studying particular techniques – whose answers were used for the analysis – will be given in the following description. And so:

- the Daily Time Budget) [8], [10], [12], [13] – participated by 88 students;
- the Brainstorming) [9] – participated by 168 students;
- the Fishbone Diagram) [3] – participated by 168 students;

— the Borda-Kendall Method [2], [4] – participated by 240 students.

The responses received from groups studying particular decision-making techniques were entered into the “Statistica” analytical program. The arithmetic means (M), standard deviations (SD) and the structure of individual activities in the daily time budget were calculated. The chi-square (χ^2) test was used to assess the differences in the factors that make it difficult for students to acquire knowledge and skills during distance learning. On the one hand, it allowed to capture statistically significant differences in individual activities between the study of the time budget in 2017 and the study in 2020, during the period of the highest intensity of restrictions caused by the COVID-19 pandemic. On the other hand, the greatest inconveniences caused by the above-mentioned limitations in the study process were diagnosed. Since the aim of the research at this stage was only to diagnose conditions caused by the restrictions, only the differences that should possibly occur in the perception of inconvenience between women ($n = 125$ people) and men ($n = 115$ people) and between students of the studies with a significant number of hours of physical activity (physical education and sport, $n = 145$ people – group 1) and other fields of study (tourism and recreation, physiotherapy and cosmetology, $n = 95$ people – group 2) were analysed [11].

3. Results

Since the collection of data for this study was carried out in two ways, the results of the analysis of changes in various activities of the researched students (before and during the pandemic) and inconveniences in studying caused by restrictions introduced by the sanitary authorities of the country are presented below separately.

3.1. The students' daily time budget

The subjects spent most of the time during 24-hours sleeping, it was 8 hours and 20 minutes on average. The second activity in the daily time budget, on average daily on weekdays, was watching TV, the Internet and a computer – slightly over 4 hours. Physical activity, taking into account its three forms (training, physical recreation and home exercises), took an average of 1 hour and 58 minutes, and self-study – 1 hour and 44 minutes. The least amount of time on weekdays was spent by students on community service, cultural recreation and traveling by means of transport (Table 1).

Detailed analyses of the change in the structure of time devoted to various activities (before and during the pandemic) will be the subject of a separate publication. Here, however, the following phenomena were noted:

- a) a complete lack of classes at all university facilities;
- b) a decrease to 39% of the time originally devoted to social events;

- c) doubling the time devoted to self-study;
- d) a twofold increase in the time devoted to watching TV and the Internet;
- e) almost 30% increase in time devoted to housework.

Table 1. Average number of minutes (M), standard deviation (SD) and structure (%) of time spent by the surveyed students on various activities during the day (n = 88)

Activity	M	SD	Structure (%)
University classes	0	—	0.00
Eating meals	70	25	4.86
Personal hygiene	63	22	4.36
Sleep	500	59	34.71
Active forms of traveling	66	64	4.58
Traveling by means of transport	17	22	1.20
Self-study	104	74	7.21
Watching TV, the Internet, computer	244	108	16.92
Social events	41	58	2.83
Cultural recreation	10	23	0.70
Training	47	42	3.27
Physical recreation	37	40	2.57
Physical exercises at home	34	33	2.37
Professional activity	56	122	3.91
Community service	7	24	0.47
Housework	89	48	6.21
Others	55	112	3.83

Source: own study.

3.2. Specification and scale of inconveniences in studying

Having already understood what the students' time budget, and therefore their lifestyle, look like it was decided to take a look at what is the main problem for them related to obtaining the appropriate education at the present stage. Conditions created by sanitary restrictions cause certain inconveniences in gaining knowledge. Recognizing them and then determining their scale are necessary if we are serious about continuing online studies.

After the students had been introduced to the principles of brainstorming and the Fishbone Diagram analysis of the probable causes of a system malfunction, they were asked as a homework to think about what bothers them in such teaching. In accordance with the rules in force during the analysis of the Fishbone Diagram, they were to indicate the inconveniences that bother them in six areas:

A – caused by lecturers;

B – arising from the students themselves;

- C – imposed by the specificity of the didactic process;
- D – determined by limitations in access to teaching aids;
- E – on the side of university administration activities;
- F – conditioned by the technological possibilities of the Internet.

Ultimately, responses from 168 students were received. Many of the reported causes and sources of the inconvenience they felt were repeated in different responses. Some had their primary causes in several areas.

Among the reported, often individual cases, there were sometimes quite interesting observations. And so, in particular areas it was noted (these are exemplifying statements):

Ad A: **lecturers** give too much homework to do on one's own; some have problems with computer skills; they are technologically inept; they have poor hardware and software; sometimes they are unprepared to deal with specific topics in this way; they delay answering questions they are asked; they speak too fast and it is difficult to note it down; some of their presentations are weak and often boring.

Ad B: **students** leave the computer during class and it is difficult to control it; they do not participate in classes, but they have a strong justification (e.g. service in the National Territorial Defence Forces); they cannot afford good equipment (often a microphone or a camera is missing); they disturb other participants by not turning off their microphone; they do not sign emails and their names are not included in the address; they are disturbed by additional housework (shopping, cleaning, caring for siblings or sick household members, etc.); some demobilize other students by promoting a policy of writing "copy, paste and send as their own" projects.

Ad C: **the didactic process** is impoverished, because it is impossible to properly implement practical subjects; knowledge transmitted online is usually in a simplified version and the program is not fully implemented; classes are too long when they are received from the screen; active participation in classes is more difficult; most classes are only theory without practical elements; sometimes the dates of different classes overlap, etc.

Ad D: **teaching aids** are not fully available; some of the recommended literature is unavailable, there is no library access, and not everything is on the Internet; IBUK Libra offers a small part of what lecturers recommend; there is no access to sports facilities, laboratories, etc.

Ad E: **the administration** gives imprecise answers; nobody picks up the phone; issued messages do not reach students; instructions are often impossible to comply with; conflicting messages are spread; it is difficult to find the right official because they work shifts; the administration is indifferent (lack of empathy) to the student's life matters; it often acts to create an appearance of action; it does not understand that not everything can be arranged remotely, it happens that nobody knows anything and nobody knows when they will know, etc.

Ad F: **the Internet** – in many parts of the country there is no coverage; connections are disconnected; free platforms have limited capabilities; not everyone has unlimited access to the Internet; platforms admit limited numbers of listeners and reject the rest; sometimes there are problems with getting from the “waiting room” to the lecture; there are also sometimes technical problems with disconnection, etc.

After analysing the reported inconveniences occurring during distance studies, the most frequent ones were selected and placed in the Fishbone Diagram (Fig. 1). There have been placed (after editing) the following phrases:

- A: lecturers talk too fast, which makes it impossible to take notes during the class;
- B: students often have to deal with household chores during lectures (caring for siblings or sick members of the family, cleaning, etc.);
- C: there is no possibility of proper implementation of practical subjects with remote teaching;
- D: not everything is on the Internet, IBUK Libra resources are limited, there is no access to the library and sports facilities;
- E: the administration shows little empathy in dealing with students’ life issues;
- F: the Internet freezes during classes because it requires the appropriate quality of hardware, software, signal coverage and users’ skills.

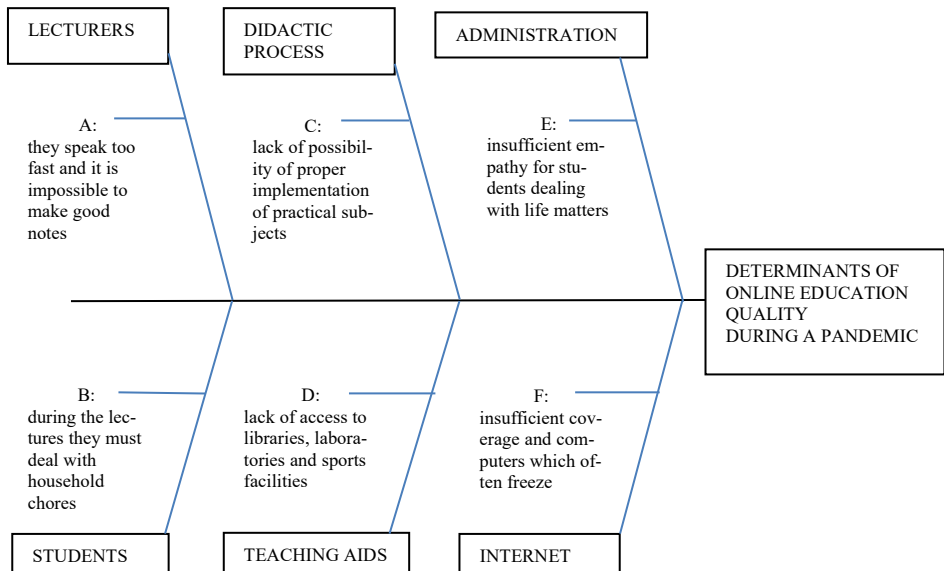

Fig. 1. Fishbone Diagram of inconveniences of online studying caused by sanitary restrictions in connection with the COVID-19 pandemic

Source: own study.

In the next class, after studying the principles of Borda-Kendall profiling, the students again got a homework assignment, in which they had to arrange the above-mentioned factors (using only the letters A; B; C; D; E; F) from the one they felt to be the most inconvenient, through the slightly less important one, to the one that seemed the least important in the proposed set. 240 individual profiles were received. Due to the order in the profile, a given factor received 6 points for placing it on the first place, and 5 points on the second place, etc., until the last place, for which 1 point was allocated. The collective results, containing the summary lists of points received in the studied group of students by the particular factors subject to profiling, are presented in Table 2.

Table 2. Sum of ranks of particular learning online inconveniences (n = 240)

Factor	Rank						Σ	MR*
	6	5	4	3	2	1		
A	36	130	104	135	156	59	620	2.58
B	270	290	224	108	62	14	968	4.03
C	468	255	136	123	48	12	1042	4.34
D	282	200	224	144	58	20	928	3.87
E	78	55	68	78	116	115	510	2.13
F	306	270	204	132	40	20	972	4.05

* Mean rank (MR) – the quotient of the sum of ranks divided by the number of the researched

Source: own study.

It turned out that the factor which hindered acquisition of knowledge and skills by distance learning students the most was a limited possibility of proper implementation of practical subjects (C). This option was indicated by almost every third respondent (32.50%) in the first place, i.e. as being the biggest inconvenience. It also turned out that, according to the students, other important disadvantages are technical problems, e.g. with the Internet (F), and the fact that being at home they have additional duties that limit the time for studying (B). The second and the third of the mentioned factors obtained a similar sum of ranks. Factor F (21.25%) was indicated in the first place more often than factor B (18.75%). The smallest inconveniences for students when studying online were: implementation of various matters by the university administration (E), the way of transferring knowledge by lecturers and the quality of communication (A). From among all options, option E was considered the least inconvenient for learning by almost every second respondent (47.92%).

Statistical analyses were performed with the use of the “Statistica” calculation package (version 13.3). The χ^2 test was used to test the significance of intergroup differences. The results were considered statistically significant for $p < 0.05$.

While analysing the obtained quantitative data it was decided to check whether men and women had different preferences regarding the factors hindering remote study. The results showed that technical problems related to the Internet constituted difficulties in remote study significantly more often for the women than for the men ($\chi^2 = 7.15$, $df = 1$, $p < 0.01$). The other factors did not differ significantly between the male and the female subjects (Table 3).

Table 3. Differentiation of remote learning inconveniences depending on the respondents' sex

Factor	MR*		χ^2	p
	F (n = 125)	M (n = 115)		
A	2.55	2.62	0.17	0.68
B	4.02	4.04	0.02	0.90
C	4.36	4.32	0.07	0.79
D	3.78	3.97	1.56	0.21
E	2.05	2.21	1.13	0.29
F	4.24	3.84	7.15	0.01

* Mean rank (MR) – the quotient of the sum of ranks divided by the number of the researched

Source: own study.

Table 4. Differentiation of remote learning inconveniences depending on the field of study

Factor	MR*		χ^2	p
	Group 1 (n = 145)	Group 2 (n = 95)		
A	2.66	2.47	1.29	0.26
B	4.03	4.03	0.00	0.98
C	4.19	4.58	7.38	0.01
D	4.06	3.57	10.17	0.001
E	2.19	2.03	1.00	0.32
F	3.88	4.32	8.44	0.004

* Mean rank (MR) – the quotient of the sum of ranks divided by the number of the researched

Source: own study.

A statistical comparison of two groups with a different number of practical classes revealed that students studying in the fields where there are more practical classes preparing for professional activity (group 2 – tourism and recreation, physiotherapy, cosmetology) significantly more often perceived the inconvenience related to the inability to implement such subjects properly ($\chi^2 = 7.38$, $df = 1$, $p < 0.01$), as well as technical problems related to equipment, operation

and internet communication ($\chi^2 = 8.44$, $df = 1$, $p < 0.004$), as more important than the people from the group 1 – PE and sports, in which students have more subjects connected with physical activity. It turned out that difficult access to information, i.e. the fact that not everything they need to learn is available on the Internet or IBUK Libra, and they do not have access to traditional libraries, is a factor hindering studying which was significantly more important for the group 1 than the group 2 ($\chi^2 = 10.17$, $df = 1$, $p < 0.001$). The remaining factors constituting inconvenience in studying did not differ in both groups (Table 4).

4. Conclusions

The study is a diagnostic one and was conducted on a sample limited to one faculty of a given university. The results are therefore not a basis for generalizations. Its advantage seems to be its timeliness, because it was conducted in the period immediately after the introduction of sanitary restrictions caused by the COVID-19 pandemic. They clearly show that the greatest disadvantage of online studies for this type of fields of studies is a difficult access to practical classes. While in the case of troubles with the Internet, the problem seems relatively easy to solve, the problem of the lack of practical training requires a systemic solution.

References

- [1] Gratton C., Jung B., Shibli S., Szemborska E., Taylor P. (1995): *Zarządzanie i marketing w kulturze i rekreacji [Management and Marketing in Culture and Recreation]*. Wydawnictwo Naukowe Semper. Warszawa.
- [2] Jaczynowski L. (2005): *Technika Bordy [The Borda Technique]*. [in:] Jaczynowski L. (ed.): *Techniki organizatorskie w teorii i praktyce kultury fizycznej. Podręcznik dla studentów wychowania fizycznego [Organizational Techniques in Physical Education Theory and Practice. A Handbook for Physical Education Students]*. Wydawnictwa Dydaktyczne AWF. Warszawa, pp. 102–103.
- [3] Jaczynowski L. (2010): *Diagnozowanie studenckich oczekiwań (przelamywanie barier świadomości grupowej) [Diagnosing Students' Expectations (Breaking the Barriers of Group Consciousness)]*. Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie, 4, pp. 73–78.
- [4] Jaczynowski L. (2011): *Vox populi, vox Dei*. Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie, 5, pp. 169–188.
- [5] Kowalska J.E. (2005): *Styl życia i aktywność ruchowa studentów w uczelniach wychowania fizycznego w Polsce w aspekcie edukacji zdrowotnej [Students' Lifestyle and Physical Activity in Physical Education Tertiary Schools in the Aspect of Health Education]*. Kultura Fizyczna, 7–8, pp. 10–17.

- [6] Królikowska B. (2003): *Styl życia studentów Wydziału Wychowania Fizycznego i Fizjoterapii Politechniki Opolskiej* [*Lifestyle of Students of the Faculty of Physical Education and Physiotherapy of the Opole Polytechnic School*]. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio D: Medicine*, 58 (supl. 13), pp. 158–163.
- [7] Mikołajczyk Z. (1997): *Techniki organizatorskie w rozwiązywaniu problemów zarządzania* [*Organizational Techniques in Solving Management Problems*]. PWN. Warszawa.
- [8] Słaby T. (2000): *Rekreacja i turystyka w świetle GUS-owskich badań budżetu czasu* [*Recreation and Tourism in the Light of the Main Statistical Office's Research on Time Budget*]. [in:] Wyrzykowski J. (ed.): *Studia nad czasem wolnym mieszkańców dużych miast Polski i jego wykorzystaniem na rekreację ruchową i turystykę* [*Studies on Leisure Time of Inhabitants of Big Polish Cities and Its Spending on Movement Recreation and Tourism*]. AWF. Wrocław, pp. 7–16.
- [9] Smoleń A. (2005): *Burza mózgów i pochodne techniki heurystyczne* [*Brainstorming and Derivative Heuristic Techniques*]. [in:] Jaczynowski L. (ed.): *Techniki organizatorskie w teorii i praktyce kultury fizycznej. Podręcznik dla studentów wychowania fizycznego* [*Organizational Techniques in Physical Education Theory and Practice. A Handbook for Physical Education Students*]. Wydawnictwa Dydaktyczne AWF. Warszawa, pp. 141–147.
- [10] Smoleń A. (2005): *Fotografia dnia pracy* [*Workday Photo*]. [in:] Jaczynowski L. (ed.): *Techniki organizatorskie w teorii i praktyce kultury fizycznej. Podręcznik dla studentów wychowania fizycznego* [*Organizational Techniques in Physical Education Theory and Practice. A Handbook for Physical Education Students*]. Wydawnictwa Dydaktyczne AWF. Warszawa, pp. 159–163.
- [11] Stupnicki R. (2003): *Analiza i prezentacja danych ankietowych* [*Analysis and Presentation of Questionnaire Data*]. Wydawnictwa AWF. Warszawa.
- [12] Wnuk-Lipiński E. (1981): *Budżet czasu, struktura społeczna, polityka społeczna* [*Time Budget, Social Structure, Social Policy*]. Zakład Naukowy im. Ossolińskich. Wrocław.
- [13] Zalech M., Jaczynowski L. (2019): *Dobowy budżet czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne* [*Daily Time Budget of Physical Education Students*]. *Sport i Turystyka. Środkowo-europejskie Czasopismo Naukowe*, 2, 3, pp. 107–123, <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.26>.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Inconveniences of Studying During a Pandemic – a Case Study*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Inconveniences of Studying During a Pandemic – a Case Study*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Inconveniences of Studying During a Pandemic – a Case Study*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Inconveniences of Studying During a Pandemic – a Case Study*.

BIOGRAMY

Ewa KAŁAMACKA*

<https://orcid.org/0000-0002-7813-2930>

Kazimierz Toporowicz (1931–2020)

Jak cytować [how to cite]: Kałamacka E., *Kazimierz Toporowicz (1931–2020)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 4, s. 135–145

A fructibus eorum cognostetis eos

(z owoców ich poznajecie)

Ewangelia wg św. Mateusza 7, 15

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie może poszczycić się sporym gronem własnych luminarzy, do których należał zmarły w lipcu 2020 r. profesor Kazimierz Toporowicz – humanista, ceniony historyk kultury fizycznej, wielce zaangażowany nauczyciel akademicki. Był jedną z tych postaci, które współtworzyły tożsamość Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie w jej samodzielnym bycie, co czynił od 1951 roku jako student, pracownik naukowy, rektor.

Kazimierz Toporowicz¹ urodził się 24 stycznia 1931 roku w Laskach (powiat Kępno) w województwie poznańskim w rodzinie od pokoleń związanej z Wielkopolską. Już jako dziecko odznaczał się konsekwencją, uporem, ambicją, dociekliwością, obowiązkowością. Rozwijał się w przedwojennym, zasobnym intelektualnie domu, w którym panowała atmosfera wielkopolskiej tradycji oraz szacunku dla drugiego człowieka i atencja dla wiedzy. Ojciec i matka byli zgodni i konsekwentni w wychowywaniu dzieci. Wpajali im dużo pozytywnych cech, jak: obowiązkowość, samodzielność, odpowiedzialność, wytrwałość, pracow-

* dr hab. prof. AWF, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie; e-mail: ewa.kalamacka@awf.krakow.pl

¹ Opracowano na podstawie dokumentów teczek osobowych: Student Kazimierz Toporowicz (1951–1953), prof. dr hab. Kazimierz Toporowicz (1953–2008), Archiwum Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie; J. Maryniak, *Biogram Władysław Toporowicz*, Z okazji dnia Lasek 2008, <http://tpl-lukus.kepno.pl> [dostęp: 4.12.2020].

tość, konsekwencję w działaniu i poszanowanie zasad prawnych i moralnych. Dom był miejscem, w którym z dumą pielęgnowano polskie obyczaje przy jednoczesnym poszanowaniu odmiennych kulturowanych przez sąsiadów. Laski była małą ojczyzną dla społeczności polskiej, żydowskiej i niemieckiej.

Ojciec Władysław, wychowany w tradycji patriotycznej, był nauczycielem języka polskiego w szkole powszechnej i jej kierownikiem. Dbał o czystość i poprawność polskiej mowy, zachęcał dzieci do zgłębiania piękna rodzimej i obcej literatury. Czuwał nad rozwojem intelektualnym dzieci, zaszczeniając w nich wartości humanistyczne. Rozwijał zainteresowania historią i literaturą, uczył porządku. Matka Janina, bardzo opiekuńcza i ujmująca osoba, zajmowała się domem i wychowaniem czwórki dzieci: dwóch synów (Kazimierza i Władysława) oraz dwóch córek (Krystyny i Ewy). Dbała o porządek i racjonalną dietę. W każdą niedzielę dom wypełniał zapach tradycyjnego świątecznego obiadu i aromat pieczonego ciasta, co domownikom dawało poczucie szczególnej więzi rodzinnej. Niedziela była dniem wspólnych wycieczek, spacerów, zabaw, rozmów, podczas których rodzice umiejętnie edukowali swe pociechy, rozbudzając w nich ciekawość życia. Była też czasem wspólnej popołudniowej lektury, zwłaszcza w okresie jesienno-zimowym. Gdy dzieci były młodsze, czytano im bajki, które przenosiły ich w świat fikcji, pobudzający wyobraźnię i pomysłowość. Te przekładały się później na zabawy chłopców, między innymi w rycerzy walczących mieczami (czyli kijami). Pod wpływem książek przygodowych (kłasyki gatunku), naśladując bohaterów, eksplorowali podwórko, a z czasem okolicę. W Laskach zwracały uwagę: pałac eklektyczny z parkiem krajobrazowym², dwa kościoły³, miejsce wykopalisk archeologicznych – duże cmentarzysko kultury łużyckiej⁴, a od 1936 r. strzelnica. Jej otwarcie było istotnym wydarzeniem dla społeczności polskiej. Dla małego Kazika było dużym przeżyciem – w pamięci zapisały się zwłaszcza sportowe zawody w strzelaniu o odznakę. Być może to wówczas zrodziło się zainteresowanie aktywnością sportową, które objawiło się później. W Mieni od 1923 r. działała Fundacja „Nauka i Praca” Heliodora Święcickiego, Cyryła Ratajskiego i Adama Wrzoska. Atmosfera pracy i nauki rzutowała na rozwój osobowości małego chłopca, który w życiu dorosłym połączył sport z nauką. Póki co, pędził beztrudne życie dziecka.

² W leżącym we wsi parku krajobrazowym znajdował się wzniesiony w 1908 r. przez ówczesnego właściciela (von Loesch) neorenesansowy zamek i wieża z rozwiązaniami architektonicznymi śląskiego renesansu i baroku.

³ W Laskach zwraca uwagę drewniany kościół z XVII w. wzniesiony przez zakon paulinów, którym wieś (posiadłość rycerska z XIII w.) do II rozbioru Polski zawdzięczała znaczny rozwój. Zmuszeni do opuszczenia Lasek gospodarni bracia pozostawili mieszkańcom dobrze prosperujący majątek ziemski i klasztor przerobiony później na gorzelnię. W drugiej połowie XIX w. wzniesiono murowany neogotycki kościół ewangelicki wraz z plebanią, szkołą i przedszkolem.

⁴ W latach 1925–1929 w Laskach odkryto największe cmentarzysko kultury łużyckiej w Polsce z wydzieloną grupą kępińską. Zob. F. Nietzsche, *Informator*, Poznań 1970.

Kazimierz Toporowicz od najmłodszych lat wykazywał szczególne zamiłowanie do historii i do aktywności ruchowej. Wraz z bratem i kolegami z sąsiedztwa dużo czasu spędzali na chłopięcych zabawach. Jednym z ważniejszych miejsc ich dzieciństwa były łąki, okolice małej rzeczki i mało uczęszczana droga. Ta ostatnia także po II wojnie światowej służyła laskowskim dzieciom do zabawy. Wspomina ją Halina Górecka (młodsza krajanka Kazimierza Toporowicza) w wierszu *Na drodze*:

Na drodze rzadko wóz zaturkocze
Na drewnianych swych kołach.
Chłopcy, dziewczynki w długich warkoczach
Bawią się tu wesoło.
Ziemia z „latówki” w kopczyk zgarnięta,
Kolek w niej mocno stoi.
Zza linii gracze patrzą przejęci,
Bo w „kipla” gramy, nikt się nie boi.
Już kij rzucony powietrze pruje
I kolek się wywraca.
Ziemia z kopczyka się rozsypuje...
Radość na twarz powraca⁵.

Dzieci wykazywały się dużą kreatywnością w wymyślaniu zabaw lub unowocześnianiu ogólnie znanych. Do ulubionych należały wszelkie gry z piłką, różnego rodzaju wyścigi, mocowanie, podchody. Zimą ślizgano się na zamarzniętych łąkach, toczono śnieżne bitwy, lepiono bałwany.

Dzieciństwo w Laskach było okresem beztróskim i szczęśliwym. W 1937 r. Kazimierz rozpoczął naukę w tutejszej Publicznej Szkole Powszechnej. Wybuch II wojny światowej diametralnie odmienił pomyślnie dotąd życie rodziny Toporowiczów. Ojciec Władysław został zmobilizowany 31 sierpnia 1939 r. Jako starszy szeregowy został wcielony do 3. Kompanii Kępińskiego Batalionu Obrony Narodowej. W dniu 1 września został ranny pod Lubczyną. Po częściowym wyleczeniu w dniu 3 października powrócił do Lasek. Radość rodziny, że ojciec przeżył, mieszała się ze strachem o przyszłość. Dumny ze swojej polskości odmówił podpisania volkslisty, toteż 5 grudnia 1939 r. Toporowiczowie zostali wysiedleni do Generalnej Guberni, do miejscowości Mienia (powiat Mińsk Mazowiecki). Nastąpiły smutne i trudne czasy wojenne, przepełnione trwogą o życie własne i najbliższych. Ojciec pracował najpierw jako robotnik tartaczny (1939–1942), potem jako księgowy w tartaku (1942–1944). Działał też w konspiracji – należał do Armii Krajowej, co było utrzymywane w tajemnicy. Syn Kazimierz miał swoją własną konspirację. W Mieni uczęszczał na tajne nauczanie. Wprawdzie od 1940/1941 roku przez trzy lata chodził do polskiej szkoły w sąsiedniej wsi, ale ograniczony program nauczania oraz niski poziom spowodowały konieczność doksztalcania na prywatnych lekcjach. Uczył się pilnie i dzięki temu

⁵ H. Górecka, *Laskowska ziemia wierszem malowana*, „Na drodze”, Laski 20014, s. 21.

lekcjom z pozytywnym wynikiem opanował materiał na poziomie pierwszej klasy gimnazjum. Wielokrotnie słyszał od ojca (urodzonego pod zaborami), że wiedza i wykształcenie to byt oraz wyraz patriotyzmu.

Okupacja była trudnym czasem. Jako 12-latek rozpoczął pracę. Od 1943 roku do wyzwolenia pracował przy żywicowaniu jako pomocnik robotnika leśnego. Nie było łatwo, ale nadzieja na rychły koniec wojny dodawała siłę, wierzone, że nastaną czasy pokoju i normalności, znane sprzed wojny i tak mocno utęsknione. Nadzieje okazały się płonne, jak pokazały wydarzenia z lipca 1944 r. Wtedy to, stając się nowym okupantem, do Mieni wkroczyły wojska sowieckie. Pozostały tam do ofensywy styczniowej 1945 r. Już w lipcu 1944 r. NKWD przystąpiło do działań represyjnych. W ich wyniku Władysław Toporowicz został aresztowany. Szczęśliwie po trzech tygodniach został zwolniony z doraźnego obozu w Mińsku Mazowieckim, lecz powtórnie zatrzymano go wraz z wieloma innymi „podejrzanymi” osobami w listopadzie 1944 r. Aresztowani zostali wywiezieni na wschód, w nieznanym kierunku⁶. Bez ojca, który zapewniał utrzymanie, byli zdani już tylko sami na siebie. W trudnych chwilach zwątpienia ostoją optymizmu była matka. To ona teraz była odpowiedzialna za całą rodzinę, w czym pomagali synowie, a zwłaszcza Kazimierz. Przedwcześnie dojrzały, fizycznie podobny do ojca stał się oparciem dla matki. Wyręczał ją w wielu pracach domowych. Pomimo trudności, niedostatku i strachu starali się nie poddawać. Po wyzwoleniu ziem zachodnich na początku 1945 r. rodzina Toporowiczów powróciła do Rychtała, rodzinnych stron matki⁷. Tam czekali na ojca – i doczekali się. Można powiedzieć, że wymodlili jego powrót. W dniu 10 marca 1946 r. ojciec powrócił z zesłania. Był skrajnie wycieńczony i wychudzony. Pod troskliwą opieką żony i dzieci doszedł do zdrowia i wkrótce cała rodzina powróciła do Lassek. Ustabilizowała się też sytuacja finansowa rodziny, albowiem z dniem 1 września tego samego roku Władysław Toporowicz ponownie objął funkcję kierownika Szkoły Podstawowej w Laskach.

Przypominająca o sobie w snach gehenna lat wojny zakończyła się i Kazimierz mógł bez przeszkód kontynuować naukę. Od 1945 r. uczęszczał do Państwowego Gimnazjum i Liceum Humanistycznego w Kępnie. Nie było łatwo. Tak wspominał ten czas jeden z uczniów:

[...] mimo szkolnych trudności, rozpoczęliśmy pracę od nowa, zbliżamy się powoli, ale stale [...] organizacje uczniowskie pracują pełną parą, założona „Spółdzielnia uczniow-

⁶ Internowani zostali wywiezieni na Syberię w okolice Workuty. Wśród zesłańców był szwagier Władysława Toporowicza (mąż siostry żony) Stanisław Niezgodza, oficer Korpusu Ochrony Pogranicza. Obaj panowie wspierali się duchowo. Pomni literatury „ku pokrzepieniu serc”, starali się nie popadać w rozpacz, pomimo ciężkiej pracy fizycznej i nieludzkich warunków życia, które u Władysława Toporowicza zakończyły się ciężką chorobą zakaźną. Szczęśliwie życie uratował mu jeniec, lekarz.

⁷ Rychtał był pierwszym miejscem pracy Władysława Toporowicza. W Rychtalu poznał żonę Janinę Rosenfeld, z którą w 1927 r. zawarł związek małżeński.

ska” organizuje całe życie szkolne, prowadzimy wytrwale pracę samokształceniową i wychowawczą. Organizujemy imprezy, chociaż w nauce mamy po 6-letniej przerwie wielkie trudności, bo lata okupacji spędziliśmy na wyczerpującej pracy fizycznej w zakładach i fabrykach niemieckich, źle odżywiani, źle ubrani, upadający ze zmęczenia⁸.

Jedynie czego nie brakowało, to nadziei na lepszą przyszłość, pomimo politycznych uwarunkowań, które zdawały się nie być tak optymistyczne, jak wiara, że los wynagrodzi utracone dzieciństwo i da możliwość realizacji swoich marzeń w dorosłym życiu. Młody Kazimierz chciał się kształcić, uprawiać sport i – jak jego ojciec – działać⁹. Początkowo należał do ZMD¹⁰, następnie do ZMP¹¹, TPPR¹² i koła prelegentów, które większość uczniów omijała ze względu na strach przed publicznymi wystąpieniami. Szkolny *entourage* był doskonałym treningiem dla przyszłego wykładowcy. Wówczas nauczył się, jak radzić sobie z tremą, „ykaniem” (poprzedzanie każdego słowa samogłoską „y”), jak zainteresować słuchaczy wystąpieniem. Szkolne lata w Kępnie były okazją do pierwszych emulacji sportowych. Wojna uświadomiła mu, jaką wartość posiada kondycja fizyczna i jak zbawienną rolę może odegrać w życiu człowieka. Zaczął więc trenować biegi i skoki, które podczas okupacji niejednemu Polakowi uratowały życie. Uczestnictwo w życiu sportowym zbiegło się w czasie z powolnym odradzaniem się ruchu sportowego w Kępnie.

Po wojnie w Kępnie ruch sportowy zaczął się od stopniowego wznawiania przedwojennych struktur oraz powstawania nowych. W 1945 r. tamtejsi kolejarze utworzyli Klub Sportowy Ruch (KS Ruch), który preferował rozwój piłki nożnej; wojskowi zaś powołali Wojskowy Klub Sportowy Polonia (WKS Polonia). W 1946 r. KS Ruch i WKS Polonia połączyły się i utworzyły nowy, wspólny klub o nazwie Kolejowy Klub Sportowy Zjednoczeni (KKS Zjednoczeni”. W klubie, obok piłki nożnej, do której przywiązywano największą wagę¹³, można było także uprawiać lekkoatletykę, piłkę siatkową, koszykową i ręczną. W 1947 r. w Kępnie odbyły się prawdziwe zawody sportowe – trzydniowa Mała Olimpiada

⁸ Zob. historia.www.lokepno.com.pl, 2018-03-28 [dostęp: 5.11.2020].

⁹ Władysław Toporowicz jako nauczyciel i kierownik szkoły w Rychtału działał m.in. w tamtejszym Towarzystwie Czytelni Ludowej, której był skarbnikiem. W 1923 r. zorganizował zbiórkę na rzecz Towarzystwa, która zakończyła się sukcesem finansowym. Jednym ze sponsorów był jego przyszły teść – Rosenfeld. Zob. „Nowy Przyjaciel Ludu” Pismo polsko-katolickie w południowej części Wielkopolski, Kępno, na sobotę 29 września 1923 r., nr 111.

¹⁰ Związek Młodzieży Demokratycznej (ZMD) – polska organizacja młodzieżowa istniejąca w latach 1945–1948.

¹¹ Związek Młodzieży Polskiej (ZMP) – młodzieżowa organizacja ideowo-polityczna działająca w latach 1948–1957.

¹² Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (TPPR), które w Kępnie powstało w 1948 r., liczyło 26 kół (łącznie z powiatem) i zrzeszało 2891 członków. S. Kowalski, *Dzieje Kępna. Od początku istnienia do 2015 r.*, Wyd. Gmina Kępno, Kępno 2018, s. 169.

¹³ Drużyna piłki nożnej brała udział w rozgrywkach klasy A – była to wówczas najwyższa klasa w województwie poznańskim.

między powiatami Szamotuły i Kępno¹⁴. Udział w tych wydarzeniach umocnił w Kazimierzu Toporowiczu zainteresowanie sportem. Jako gimnazjalista, uczestnicząc w wielu szkolnych zawodach sportowych, fantazjował o karierze sportowej. Utwierdził się wówczas w przekonaniu, że dorosłość chce powiązać ze sportem. W Kępnie w 1949 r. ukończył gimnazjum. Na dalszą naukę wybrał liceum ogólnokształcące w Namysłowie. Do tego miasta przeniosła się wcześniej jego siostra.

W Namysłowie został uczniem I Liceum Ogólnokształcącego. Szkoła zapewniała uczniom wysoki poziom nauczania, za sprawą doborowego grona pedagogicznego. Nauczyciele byli surowi, wymagający, ale też wspierający uczniów¹⁵. Uczył się dobrze, aczkolwiek z przedmiotów ścisłych (matematyka, chemia) zdarzały się oceny dostateczne¹⁶. Wykazywał zainteresowania humanistyczne. Dużo czytał i trenował. Był „aktywnym działaczem ZMP na odcinku sportowym” i – jak podkreślono w opinii – był „wybitnie uzdolniony w kierunku sportowym – biegacz i skoczek”, który „zdobył mistrzostwo województwa opolskiego w biegu na 300 metrów”¹⁷. W 1951 r. uzyskał świadectwo dojrzałości i zrealizował swoje marzenie. Został studentem Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, by po dwóch miesiącach przenieść się do Krakowa.

Studiował w Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego do 1954 r. Podczas studiów nadal uprawiał biegi w barwach Krakowskiej Wisły. Jak każdy student uczęszczał na zajęcia i oddawał się życiu studenckiemu, cokolwiek by to nie oznaczało. Okres studiów Kazimierza Toporowicza zbiegł się z czasem budowania własnej tożsamości WSWF pod kierownictwem doc. dr Eugenii Stołychwo, będącej pierwszym rektorem Uczelni. Wówczas tworzyły się kierunki eksploracji naukowej, programy dydaktyczne, ustalały się podstawy organizacyjne i, co wydaje się bardzo istotne, odbywała się rekrutacja pracowników. Bardzo ważną sprawą było stworzenie własnej kadry naukowej, której samoświadomość poznawcza i metodologiczna gwarantowałyby perspektywy rozwoju nauk o kulturze fizycznej. Jak wówczas sądzono, pragmatyczną i poznawczą tożsamość kultury fizycznej zapewnić zdoła wyłącznie kadra naukowa oparta na właściwie dobranych wychowankach uczelni. Rektor Stołychwo postawiła odważnie na takich właśnie wychowanków. Pośród nich znalazł się Kazimierz Toporowicz. Był odcytany, inteligentny, ułożony. Zwrócił również uwagę dr. Pawła Stoka, który wykładał przedmiot historia kultury fizycznej. Jeszcze jako student został powołany jako kontraktowy zastępca asystenta na czas określony od 1 X 1953 do 31 XII 1953 r.. Po ukończeniu studiów w dniu 1 września 1954 r. na podstawie nakazu pracy do WSWF w Krakowie rozpoczął pracę w „charakterze pracownika

¹⁴ S. Kowalski, *Dzieje Kępna...*, s. 169.

¹⁵ Zob. T. Nowak, W. Nowak (red.), *Księga pamiątkowa z okazji 50-lecia jubileuszu Szkoły*, Iona-myslow.pl dostęp: 30.11.2020].

¹⁶ Ankieta Indywidualna Kandydata na I rok studiów, osobowa student Kazimierz Toporowicz (1951–1953), AAWF w Krakowie.

¹⁷ W ankiecie jest też wzmianka „b. v. polski”. Tamże.

kontraktowego” i „powierzono mu pełnienie funkcji pomocniczego pracownika nauki z przydziałem do Katedry Podstaw Marksizmu-Leninizmu” z wymiarem „36 godzin tygodniowo, z przeznaczeniem 18 godzin na zajęcia dydaktyczne, 6 godzin na zajęcia związane z organizacją i tokiem studiów i 12 godzin na pracę naukowo-badawczą kontrolowaną”¹⁸. Równocześnie z pracą rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W 1955 r. został skierowany na roczny kurs z zakresu filozofii do Warszawy. Po powrocie dokończył pracę magisterską związaną z przeszłością kultury fizycznej. W dniu 19 grudnia 1957 r. uzyskał stopień magistra na podstawie pomyślnej obrony rozprawy zatytułowanej *Powstanie i rozwój Towarzystwa Sportowego „Wisła” w Krakowie 1906–1939*. Ta pierwsza praca, oceniona bardzo dobrze, rozbudziła w nim zainteresowania naukowe związane z historią, której to dziedzinie pozostał wierny do końca życia. Wówczas też ponowił przerwane studia prawnicze. Awansował. Najpierw został asystentem, potem starszym asystentem (1 lutego 1958) w Zakładzie Historii i Organizacji Kultury Fizycznej. Kierownikiem tego zakładu był sportowiec i historyk dr Paweł Stok, z którym nieraz prowadzili dyskusje dotyczące zagadnień metodologicznych. Przełożony był dobrym źródłem informacji dotyczących przedwojennego sportu (uczestnik i organizator)¹⁹. Debaty przydały się przy kolejnym stopniu naukowym, a także w dydaktyce. Kazimierzowi Toporowiczowi powierzono prowadzenie ćwiczeń z historii kultury fizycznej oraz wykłady i ćwiczenia z organizacji kultury fizycznej. O ile ten pierwszy temat miał określone główne zagadnienia, to organizacja kultury fizycznej była przedmiotem, który wymagał doprecyzowania treści programowych. Ich autorem w WSWF był ówczesny mgr Kazimierz Toporowicz, który musiał umiejętnie połączyć ogólne zagadnienia z organizacji i zarządzania oraz uwarunkowania prawne i przenieść je na kulturę fizyczną działającą w ówczesnych polskich warunkach ustrojowych. Organizacja kultury fizycznej wpisywała się w zagadnienia współczesnej historii. W 1960 r. z WSWF odszedł dr Paweł Stok. Kazimierz Toporowicz pozostał jedynym pracownikiem zakładu. Był jednocześnie kierownikiem i pracownikiem prowadzącym wszystkie zajęcia dydaktyczne, w tym również wykłady i seminaria magisterskie z historii kultury fizycznej. Dopiero w 1966 r. seminaria magisterskie z historii kultury fizycznej objął prof. Adam Przyboś, pracujący na godzinach zleconych²⁰.

W 1963 r. Kazimierz Toporowicz ukończył studia prawnicze. Uzyskał abstraktorium. Pozostała tylko (ale w tym przypadku aż) praca magisterska, której, jak pokazała przyszłość, nie udało się obronić (brakło czasu). Stał wtedy przed

¹⁸ Powołanie do pracy w WSWF, 19 sierpnia 1954 r. Teczka osobowa prof. dr. hab. Kazimierz Toporowicz (1953–2008), AAWF w Krakowie.

¹⁹ Paweł Stanisław Stok (1913–1993), koszykarz, zawodnik Polskiej YMCA i Wisły Kraków, olimpijczyk z 1936 r. (4 medale), medalista ME (1939 – 3 medale), dwukrotny MP (1933, 1934).

²⁰ Adam Przyboś (1906–1990), historyk, badacz dziejów nowożytnych, profesor PAN, Wyższej Szkoły Pedagogicznej i Uniwersytetu Jagiellońskiego.

trudnym wyborem: praca magisterska czy dokończenie doktoratu. Zwyciężył pragmatyzm i stopień zaawansowania rozprawy doktorskiej. Stopień naukowy doktora wychowania fizycznego uzyskał w dniu 13 kwietnia 1965 r. w Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, na podstawie rozprawy pt. *Powstanie i działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Krakowie pod koniec XIX w. i na początku XX w. (1885–1914)*. Jego promotor doc. dr Henryk Smarzyński²¹ był dumny ze swego podopiecznego. Praca była oceniona bardzo pozytywnie, a i sam przebieg obrony był niemal wzorcowy. Doktorant z dużą swobodą i swadą przedstawił komisji założenia rozprawy. Na recenzje i pytania z sali odpowiadał wyczerpująco. Obecni nie mieli wątpliwości, że przed nimi stoi prawdziwy ekspert od TG „Sokół”, znawca historii aktywności ruchowej.

Pomyślna obrona pracy doktorskiej stała się wstępem do dalszych badań naukowych i funkcji kierowniczych w macierzystej uczelni. Niedługo po złożeniu egzaminu doktorskiego, w dniu 1 października 1965 r. Kazimierz Toporowicz otrzymał nominację na stanowisko adiunkta przy Katedrze Teorii i Metodyki Wychowania Fizycznego, w Zakładzie Historii i Organizacji Kultury Fizycznej, w którym nadal pełnił obowiązki kierownika. Kolejny awans to 1969 rok. W dniu 6 marca otrzymał nominację na stanowisko docenta etatowego, niespełna miesiąc później, w dniu 1 kwietnia na stanowisko kierownika Zakładu Historii i Organizacji Kultury Fizycznej. Pomimo pejoratywnych, politycznych konotacji, wśród tzw. „docentów marcowych”²² byli pracownicy naukowcy, którzy zasługiwali na to stanowisko, którzy pracowali nad habilitacją i w przyszłości (bliższej lub dalszej) ją uzyskali²³. Pośród nich był doc. Toporowicz, który w swym życiorysie napisał: „praca dydaktyczno-wychowawcza i naukowa, jak i redakcyjna w Uczelni stanowią zasadniczą treść mojego życia i dają mi wiele zadowolenia” (31 marca 1969 r). Z jednej strony sukces dodał mu wiary, umocnił pozycję i zapewnił stabilizację zatrudnienia, ale z drugiej strony trochę osłabił dynamikę działalności naukowej, co niewątpliwie wiązało się z powierzaniem mu różnych funkcji kierowniczych. Z dniem 1 września 1969 r. Główny Komitet Kultury Fizycznej wyraził zgodę na powołanie „ob. Doc. Dr. Kazimierza Toporowicza na stanowisko dziekana Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Krakowie”²⁴. Nominacja miała obejmować okres trzech lat do dnia 31 sierpnia 1972 r. Jak się okazało, była to bardzo krótka kadencja. Trzy miesiące później przewodniczący Głównego Komitetu Kultury Fizycznej Włodzimierz Reczek powołał „Obywatela Docenta na stanowisko prorektora Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego

²¹ Henryk Smarzyński (1906–1989) pedagog, prof. nadzw., pracownik Uniwersytetu Jagiellońskiego, Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Akademii Medycznej, WSWF i AWF.

²² Awans na docenta bez habilitacji był efektem ówczesnej polityki kadrowej PRL. W skali kraju było 575 takich awansów. Zob. J. Eisler, *Polski rok 1968*, IPN, Warszawa 2006.

²³ Generalnie docent marcowy kojarzył się z bohaterami polskiej kinematografii, że wymienię filmy: *Barwy ochronne* w reżyserii K. Zanussiego oraz *Alternatywy 4*, komedię S. Barei.

²⁴ Pismo do Rektora WSWF doc. dr. hab. Stanisława Panka z dnia 17 lipca 1969 r. Teczka osobowa prof. dr. hab. Kazimierz Toporowicz (1953–2008), AAWF w Krakowie.

w Krakowie, na okres trzyletni, to jest od dnia 1 grudnia 1969 roku do dnia 31 sierpnia 1972 roku²⁵. Funkcję tę Toporowicz sprawował przez trzy kadencje, do dnia 1 października 1978 r. Razem z rektorem prof. Stanisławem Pankiem stworzyli niemal doskonały duet. Za ich kadencji rozwój uczelni znacznie przyspieszył. Przyznano uczelni prawo do doktoryzowania (1970), a od 1 stycznia 1973 r. awansowała do rangi Akademii Wychowania Fizycznego. Właśnie w tym okresie miało miejsce rozpoczęcie i realizacja najważniejszych obiektów budującej się od podstaw uczelni. W tych wszystkich wydarzeniach ówczesny doc. Toporowicz miał czynny udział. Ukoronowaniem jego działalności był wybór na rektora Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie. Zaszczytną i odpowiedzialną funkcję rektora Kazimierz Toporowicz pełnił w latach 1978–1981. W tym trudnym czasie, jak zauważył rektor Adam Klimek, uczelnia zrobiła „duży krok naprzód”²⁶. Wspólne wysiłki rektora Toporowicza i władz resortowych zaowocowały sukcesami,

mimo ogólnie znanych trudności gospodarczych kraju, została zaawansowana budowa nowych obiektów Akademii. Dzięki nim poprawie uległy złe dotąd warunki socjalne studentów i pracowników. Duże znaczenie ma tutaj uruchomienie stołówki, która zaspokaja szczególnie ważne dla młodzieży Akademii Wychowania Fizycznego podstawowe potrzeby żywieniowe. Przy istniejących obecnie trudnościach w zaopatrzeniu w odpowiednie produkty, bez sprawnie funkcjonującego żywienia zbiorowego, należałoby się spodziewać destruktywnego działania nasilonego ruchu na młode organizmy. Oddanie do użytku domu rotacyjnego ulżyło doli wielu, szczególnie młodym pracownikom Uczelni, którzy za kąta dla siebie i rodziny zmuszeni byli dotąd płacić nierzadko połowę swej, przecież niewielkiej pensji²⁷.

W latach 1986–1989 Kazimierz Toporowicz po raz drugi został prorektorem do spraw dydaktyczno-wychowawczych (poprzednio był tylko jeden prorektor). Tym razem funkcję tę pełnił z wyboru. Tak rozległa praca administracyjna na rzecz uczelni wymagała wiele trudu i – co godne podkreślenia – nie zepchnęła w cień ani działalności naukowej, ani też procesu dydaktyczno-wychowawczego oraz obowiązków w zakresie kształcenia kadr naukowych.

Efektom pracy naukowej Kazimierza Toporowicza była habilitacja przeprowadzona w dniu 14 lipca 1987 r. w Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie. Stopień doktora habilitowanego nauk kultury fizycznej w zakresie historii kultury fizycznej Toporowicz uzyskał na podstawie ogólnego dorobku naukowego i przedstawionej rozprawy habilitacyjnej *Eugeniusz Witold Piasecki (1872–1947). Życie i dzieło*.

Zainteresowania naukowe Kazimierza Toporowicza koncentrowały się na trzech głównych nurtach badań. Pierwszy z nich stanowiły dzieje instytucji kul-

²⁵ Pismo Przewodniczącego GKKFiT do doc. dr. Kazimierza Toporowicza z dnia 27 listopada 1969 r. Teczka osobowa prof. dr. hab. Kazimierz Toporowicz (1953–2008), AAWF w Krakowie.

²⁶ *Sprawozdanie rektora za rok akademicki 1980/81 wygłoszone na inauguracji roku akademickiego 1981/82*, Kraków 1982, s. 3.

²⁷ Tamże.

tury fizycznej, pośród których na szczególną uwagę zasługują prace dotyczące Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” oraz genezy i rozwoju krakowskiej uczelni wychowania fizycznego.

Drugim nurtem naukowych dociekań jest biografistyka. Kazimierz Toporowicz przez wiele lat współpracował z zasłużonym *Polskim słownikiem biograficznym* oraz branżowym *Słownikiem biograficznym wf. i sportu*, które to wydawnictwa zasilał w noty biograficzne wybitnych postaci polskiej kultury fizycznej. Opracował szereg haseł dotyczących ludzi nauki, działaczy, wybitnych praktyków i organizatorów wychowania fizycznego, rekreacji oraz sportu.

Trzeci kierunek skupiający na sobie uwagę Profesora to studia nad prasowymi źródłami do dziejów kultury fizycznej.

Łączny dorobek wielu lat badań naukowych to blisko 200 publikacji, w tym 3 książki, kilkadziesiąt recenzji druków zwartych oraz artykuły naukowe. Nadanie tytułu profesora zwyczajnego (26 lipca 1991) było ukoronowaniem naukowej kariery.

Wiele czasu Kazimierz Toporowicz poświęcał pracom redakcyjnym i autorским dotyczącym wydawnictw encyklopedycznych i słowników biograficznych. Od 1960 r. sprawował funkcję sekretarza Komitetu Redakcyjnego Wydawnictw Uczelni oraz redaktora wydawnictw skryptowych. Od roku 1968 był aktywnym współpracownikiem redakcji *Polskiego słownika biograficznego*. W latach 1978–1984 był członkiem Komitetu Redakcyjnego *Małej encyklopedii sportu*; w latach 1996–2000 zasiadał w Radzie Naukowo-Redakcyjnej *Encyklopedii Krakowa PWN* – był członkiem i redaktorem działu kultury fizycznej.

Działalność naukowa to jedno, drugie to praca pedagogiczna, która często znajduje się w cieniu innych dokonań. Profesor Toporowicz, dzięki swej ogromnej wiedzy, dużej erudycji i cechom charakteru, potrafił wielu ludzi zainteresować dziejami kultury fizycznej. Jest promotorem 10 prac doktorskich, które zostały wysoko ocenione, a trzy wypromowane przez niego osoby nie poprzestały na stopniu doktora i poszły śladem swego mistrza – uzyskały stopień doktora habilitowanego. Działalność pedagogiczna, mająca niekiedy znamiona zwykłej życzliwości dla pasji badawczych młodszych kolegów, wiąże się z działalnością społeczną profesora, którą prowadził podobnie jak jego ojciec. Wychowany w tradycjach społecznikowskich prof. Toporowicz przez cały okres studiów i pracy zawodowej brał czynny udział w działalności społecznej zarówno w uczelni, jak i poza nią. Przez szereg lat pełnił funkcję prezesa AZS-u.

Tak szeroka działalność przysporzyła profesorowi wiele uznania. Za swoją wieloletnią pracę dydaktyczno-wychowawczą, organizatorską, naukową był wielokrotnie odznaczany. Otrzymał liczne nagrody i odznaczenia państwowe, resortowe i regionalne.

Profesor Toporowicz to uczoney, który osiągnął znaczące (i poświadczone ilością publikacji) sukcesy naukowe – weszły one na trwałe do wąskiej dziedziny historii kultury fizycznej. Profesor Toporowicz był człowiekiem należącym do elitarniej orientacji ludzi dbających o *fair play* w stosunkach z innymi, co niewąt-

pliwie ułatwiały mu cechy charakteru, sprzyjające dobremu współżyciu. Nigdy nie okazywał złego humoru i nie wynosił się nad innych. Profesor Toporowicz był rzadko już dzisiaj spotykanym przedstawicielem kultury humanistycznej w sporcie – gentlemanem w każdym calu. Szarmancki wobec kobiet, miły, dla każdego uprzejmy, aczkolwiek zawsze z powagą i dystansem angielskiego lorda roztrzaskującego dyskretny aromat fajki. Profesor Toporowicz był nie tylko uczonym, żywą legendą AWF, ale przede wszystkim ujmującym człowiekiem. Dzięki takim ludziom jak profesor Kazimierz Toporowicz nasza uczelnia stała się wyjątkową placówką.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie:

Teczka osobowa: Student Kazimierz Toporowicz (1951–1953).

Teczka osobowa: prof. dr hab. Kazimierz Toporowicz (1953–2008).

Prasa

„Nowy Przyjaciel Ludu” Pismo polsko-katolickie w południowej części Wielkopolski, Kępno na sobotę 29 września 1923 r., nr 111.

Literatura

Eisler J., *Polski rok 1968*, IPN, Warszawa 2006.

Górecka H., *Laskowska ziemia wierszem malowana*”, Laski 20014.

Kowalski S., *Dzieje Kępna. Od początku istnienia do 2015 r.*, Wyd. Gmina Kępno, Kępno 2018.

Maryniak J., *Biogram Władysława Toporowicza, Z okazji dnia Lasek 2008*, <http://tpl-lukus.kepno.pl>

Nietzke F., *Informator*, Poznań 1970.

Nowak T., Nowak W. (red.), *Księga pamiątkowa z okazji 50-lecia jubileuszu Szkoły*, lonamyslow.pl [dostęp: 30.11.2020].

Sprawozdanie rektora za rok akademicki 1980/81 wygłoszone na inauguracji roku akademickiego 1981/82, Kraków 1982.

Źródła internetowe

historia.www.lokepno.com.pl [dostęp: 2020.11.05].

Bibliografia publikacji w czasopiśmie „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” za lata 2018–2020 (2020, nr 1–3)

Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce i na świecie

- Baraniak M., *Lokalna prasa a początki turystyki i sportu w Zakopanem*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 73–84; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.15>.
- Bobřík M., *Physical Education and Sport in Slovakia after the Establishment of Czechoslovakia (1918–1924)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 47–63; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.03>.
- Bohdan T., *Bytomski „Sportowiec” i jego walka o granice zachodnie II Rzeczypospolitej*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 29–43; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.32>.
- Chelmecki J., *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 59–83; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.04>.
- Chmielewska K., *Polowanie jako forma aktywności człowieka na podstawie średniowiecznych i wczesnorennesansowych źródeł pisanych*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 29–41; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.12>.
- Fejfar A., *Mountain Service in the Czech Lands from Its Foundation until the Second World War*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 45–57; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.03>.
- Gołębiaska K., Ostrowska-Tryzno A., Pawlikowska-Piechotka A., *Establishment and Development of the Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw Jubilee of the 90th Anniversary*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 3, s. 11–22; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.17>.
- Jaczynowski L., *Artefacts Commemorating the Battle of Varna in 1444*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 2, s. 11–24; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.10>.

- Jacznowski L., *Nauki o kulturze fizycznej w wymiarze historycznym a nowa klasyfikacja dziedzin i dyscyplin naukowych w Polsce*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 11–28; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.11>.
- Janusz M., Sądecka D., *Historia rejsów wykorzystywanych jako środek rehabilitacji ruchowej i resocjalizacji osób niepełnosprawnych i nieprzystosowanych społecznie*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 49–63; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.13>.
- Jaroszewski J., *Physical activity of Ukrainian people interned in camps on the territory of the province of Łódź in the years 1920–1938*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 3, s. 23–40; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.18>.
- Jaroszewski J., Połaniecka A., *Sukcesy sportowe zapasników z terenu województwa łódzkiego w latach 1945–1990*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 71–93; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.24>.
- Kolář F., *Jiří Stanislav Guth-Jarkovský in the Interwar Olympic Movement*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 35–46; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.02>.
- Kosak R., *Al-Saadi Gaddafi, the son of a dictator who wanted to be a football star*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 2, s. 41–56; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.12>.
- Kościański K., *Piłka nożna w Częstochowie w latach 1919–1927*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 45–59; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.33>.
- Kowalska B., *Ćwiczenia ruchowe jako składnik diety według Tomasza z Wrocławia (1297–1378)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 43–55; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.13>.
- Krasowski R., Nadolski W., *Łyżwiarstwo w Galicji Zachodniej w latach 1867–1914*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 57–72; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.14>.
- Łuczak M., Jandziś S., Chmiel A., *Wkład Profesora Eugeniusza Piaseckiego w rozwój wychowania fizycznego w Polsce*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 11–33; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.01>.
- Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., *Sport in the county of Kremenets in the light of „Życie Krzemienieckie” magazine (1932–1939)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 39–58; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.22>.
- Mičová P., *Representation of sports and physical education in Czechoslovak documentary film (1945–1959)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Cza-

- sopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 59–70; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.23>.
- Pięta W., *Tenis stołowy w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Akademyckie Mi-strzostwa Świata)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 99–118; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.06>.
- Połaniecka A., Jaroszewski J., *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 85–97; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.05>.
- Porada Z., Kałamacka E., *Przyczynek barona Pierre’a de Coubertina do organi-zacji olimpijskich konkursów sztuki*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 11–27; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.31>.
- Potrzuński K., *Niezrealizowane elementy projektu Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego. Przyczynek do dziejów uczelni w 90. rocznicę jej powstania*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 29–44; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.02>.
- Rak L., *Rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 61–76; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.34>.
- Rozmiarok M., Szabelski A., *Etos emigranta a Ferenc Puskás na tle innych uczestników igrzysk olimpijskich*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 3, s. 41–54; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.19>.
- Skalik M., *Zespołowe gry sportowe kobiet w działalności Akademickiego Związku Sportowego w Polsce w latach 1945–1989*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 2, s. 25–39; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.11>.
- Słoniewski M., *Aktywność fizyczna i sport w życiu carskiej dynastii Romanowów (od dworskiej zabawy do uczestnictwa w igrzyskach)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 11–28; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.01>.
- Szajna G., Szajna L., *Zarys rozwoju szermierki sportowej w regionie wschodniej Słowacji w XIX–XX wieku*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 29–41; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.02>.
- Škoda Z., *Games of the X Olympiad in Los Angeles 1932: The Story of the Czechoslovak Olympic Team*, „Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 65–74; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.04>.
- Stefanik R., Zawadzki M., *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 77–99; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.35>.

- Plustý T., *A report to mark the 150th anniversary of the birth of Josef Rössler-Ořovský, founding father of sport in the Czech lands*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, p. 23–37; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.21>.
- Tomšová P., *Swimming and Bathing in Czechoslovakia until 1938*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 43–53; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.03>.
- Urban R., *Działalność Henryka Leliwy-Roycewicza w zakresie wojskowości, sportu i organizacji jeździectwa w Polsce*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 27–48; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.12>.
- Urniał J., *Oświecenie a reforma Komisji Edukacji Narodowej, jej pionierski system scentralizowanego zarządzania, program szkolny i wychowanie fizyczne: mity i rzeczywistość*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 11–27; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.01>.
- Urniał J., Jurgielewicz-Urniał M., *Szkolne wychowanie fizyczne w III Rzeczypospolitej. Rozważania w kontekście problematyki wartości i obowiązku oraz dziedzictwa kulturowego na przestrzeni wieków*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 75–92; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.05>.
- Waic M., *Czech and Czechoslovak Autoklub during the Period 1904–1928*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 85–104; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.16>.
- Wilczkowski E., Pasicznik W., *Становление и развитие физического воспитания в странах Азии (на примере Китая, Индии, Японии)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 11–22; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.20>.
- Włodarczyk A., Rozmiarok M., *Giovanni Mario Crescimbeni i poetyckie agony w rzymskiej Akademii Arkadyjskiej*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 11–26; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.11>.
- Wyskok M., *Rola piłki nożnej w niewoli niemieckich obozów koncentracyjnych na podstawie wspomnień Polaków*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 105–116; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.17>.

Teoria i metodyka wychowania fizycznego i sportu

- Benedik L., Görner K., *Psycho-Physiological Aspects in Karate Sports Preparation*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 2, s. 79–90; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.14>.

- Brodáni J., Šiška L., *Habitual Subjective Well-Being and Movement Activity of Female Adolescents*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 81–91; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.06>.
- Chuprun N., Yurchenko I., *Optimization of movement activity and the mental state of students by dance aerobics*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 121–131; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.07>.
- Dobrzycki A., *Przynależność organizacyjna, wiek oraz staż treningowy osób trenujących karate kyokushin a ranga najważniejszych czynności zawodowych trenera*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 2, s. 59–77; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.13>.
- Górna-Łukasik K., Ziemia M., *Wybrane uwarunkowania oceny nauczyciela wychowania fizycznego przez absolwentów szkoły średniej*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 95–110; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.06>.
- Kuśnierz C., *Motywacje do podejmowania treningów sportów walki w opiniach zawodników boksu i MMA*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 111–121; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.07>.
- Pasicznik W., *Physical education in general education schools in Ukraine (selected aspects)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 3, s. 57–67; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.20>.
- Petruk L., Grygus I., *The influence of physical exercises on physical development and physical preparedness of the first year female students*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 97–105; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.25>.
- Rozi F., Setijono H., Kusnanik N.W., *The Identification Model on Swimming Athletes Skill*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 2, s. 91–101; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.15>.
- Shuba L., Shuba V., *Development of physical qualities among 5–6 years old children who do swimming*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 119–130; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.18>.
- Suparto A., Setijono H., Wiriawan O., *The Effect of Total Body Resistance Exercise on Strength, Power and Stability Enhancement*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 103–118; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.36>.
- Szymanek-Pilarczyk M., Szlubowska M., *Wykorzystanie testu FMS w diagnostyce aparatu ruchu po zastosowaniu treningu funkcjonalnego u zawodników piłki nożnej*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 69–80; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.05>.

- Šíma J., Procházka J., *Analysis of the Polish Highest Football League Competition System*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 133–143; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.08>.
- Tomecka M., *Patterns of Physical Culture and Social Patterns in Disposition Groups*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 57–68; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.04>.
- Utamayasa I.G.D., Setijono H., Wirawan O., *The Effect of Plyometric Exercise towards Agility, Speed, Strength and Explosive Power of Leg Muscle*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 3, s. 81–88; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.22>.
- Wayhudi H., Setijono H., Mintarto E., *The Evaluation of the International Sportsman Special School Coaching Program*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 3, s. 69–80; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.21>.
- Zalech M., Jaczynowski L., *Dobowy budżet czasu studentów kierunku wychowanie fizyczne*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 107–123; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.26>.

Uwarunkowania zdrowia, postawy prozdrowotne, jakość życia

- Anyżewska A., Łakomy R., Bertrandt J., *Wydatek energetyczny wybranych rodzajów treningów podejmowanych przez sportowców amatorów*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 143–155; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.28>.
- Cieślik B., Ostrowska B., *Związek zaburzeń poznawczych z ryzykiem upadku wśród osób starszych – doniesienia wstępne*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 117–125; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.18>.
- Choptiany M., *Asymetria i symetria funkcjonalna u dzieci w wieku 11–13 lat*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 79–91; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.15>.
- Gacek M., Poppek A., *Analiza zachowań żywieniowych mężczyzn wyczynowo i amatorsko trenujących piłkę siatkową*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 93–102; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.16>.
- Gajda R., *Poziom aktywności fizycznej a wybrane zwyczaje żywieniowe kobiet*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 147–164; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.09>.
- Gołąbek R., Majcher P., *Zespół cieśni nadgarstka*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 123–140; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.09>.

- Jurgielewicz-Urniaż M., Urniaż A., *Funkcjonowanie dziewcząt i chłopców chorych na cukrzycę typu 1 na tle rówieśników w środowisku szkolnym*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 157–172; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.29>.
- Koźlenia D., Domaradzki J., *Ryzyko urazów incydentalnych i nawracających wśród młodych zawodników wybranych gier zespołowych*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 3, s. 91–102; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.23>.
- Kruszyńska E., Eider J., *Evaluation of the promotion of the idea of a healthy and active lifestyle by the citizens of Poznań*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019 t. 2, nr 4, s. 121–131; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.37>.
- Łowiński T., Gomołysek A., Prokopczyk A., *Nawyki żywieniowe wybranych grup funkcjonariuszy policji w kontekście redukcji stresu*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 103–116; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.17>.
- Sygit K., *Znaczenie aktywności fizycznej w profilaktyce i leczeniu wybranych schorzeń w okresie starości*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 95–105; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.07>.
- Umiaszowska D., Nowak K., *Preferowane formy aktywności fizycznej przez osoby z dysfunkcją wzroku na przykładzie mieszkańców Szczecina*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 107–122; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.08>.
- Wilczkowska A., *Становление и развитие музыкальной терапии (исторический аспект)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 133–145; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.38>.
- Wojciechowska K., Gołębiowski P., Woropaj-Hordziejewicz A., Niedzielski J., *Kręcz szyi u dzieci – etiologia, objawy i leczenie*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 127–141; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.27>.
- Żmuda-Pałka M., Siwek M., *Uczestnictwo w fitness klubach i siłowniach jako jeden z elementów zdrowego stylu życia mieszkańców Krakowa*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 67–78; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.14>.

Turystyka i rekreacja

- Cujbă V., Sirbu R., *Cricova – The National and International Tourist Brand of The Republic of Moldova*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Cza-

- pismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 3, s. 105–115; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.24>.
- Godlewski G., Szybisty S., *Charakterystyka oferty wakeboardingowej przedsiębiorstwa Summer Wake Park Chelms w Żółtańcach – studium przypadku*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 147–159; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.21>.
- Horbacz A., Buková A., *Program aktywności fizycznej dla seniorów*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 173–186; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.40>.
- Kmiecńska M., *Infrastruktura wolnoczasowa, preferencje, możliwości i oczekiwania, dotyczące sposobu spędzania czasu wolnego przez młodzież ze środowiska małomiasteczkowego*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 125–146; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.08>.
- Ostrowska-Tryzno A., Nałęcz H., Pawlikowska-Piechotka A., *Sport and physical activity in the urban area – housing estate greens for three generations*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 2, s. 105–128; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.16>.
- Pawlikowska-Piechotka A., Łukasik N., *Equestrian Clubs in Poland – Present State and Future Conditions of Development (on the Example of Warsaw and Mazovia Region)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 149–171; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.39>.
- Pocza J., Malchrowicz-Moško E., *Motywy udziału kibiców w wydarzeniu sportowym na przykładzie Cavaliady w Poznaniu*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 163–179; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.10>.
- Prystupa E., Chekhovska L., Zhdanova O., Chekhovska M., *Genesis and content of fitness: theoretical and methodological analysis*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 147–161; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.09>.
- Siwek M., Żmuda-Pałka M., *Atrakcje rekreacyjne Krakowa jako dodatkowy element oferty turystycznej miasta*. *Sport i Turystyka*, „Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 2, s. 133–149; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.19>.
- Švedová M., Uher I., Dzurov-Vargová T., *Comparison of Two International Marathons in a Context of Sport Tourism*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 1, s. 143–157; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.10>.
- Zaborniak S., Mytskan B., Mytskan T., Protsyshyn N., Ivanshyn I., Żegleń P., *Philosophical reflections on tourism*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 129–145; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.20>.

Biogramy, dyskusje, polemiki, recenzje, przegląd wydawnictw, sprawozdania

- Jurek T., [rec.] *Eligiusz Malolepszy, Teresa Drozdek-Malolepsza, „Kultura fizyczna i turystyka w województwie wołyńskim w latach 1921–1939”*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2020, ss. 301, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 3, s. 119–124; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.25>.
- Jurek T., [rec.] *Edward Wilczkowski, Władimir Pasicznik, Eligiusz Malolepszy, Anastazja Wilczowska, „Systemy wychowania fizycznego w edukacji szkolnej w wybranych krajach”*, Piotrków Trybunalski 2019, ss. 292, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 175–179; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.30>.
- Rozmiarzek M., [rec.] *E. Malchrowicz-Moško, „Turystyka sportowa”*, Poznań 2018, ss. 209, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 195–197; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.42>.
- Rozmiarzek M., Malchrowicz-Moško E., *Zwycięstwo polityki czy sportu olimpijskiego? O historii Gretel Bergmann w kontekście Letnich Igrzysk Olimpijskich w Berlinie w 1936 roku [recenzja filmu „Berlin 36” (reż. Kaspar Heidelbach)]*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 1, nr 2, s. 163–167; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.22>.
- Słapek D., *Jak to się robi w Poznaniu! R. Wryk, „Poznaniacy na Igrzyskach Olimpijskich (1924–2018)”*, Poznań 2018, ss. 367, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 189–194; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.41>.

INFORMACJE DLA AUTORÓW

1. „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się jako kwartalnik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, turystyki i rekreacji, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych, po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w „Sporcie i Turystyce. Środkowoeuropejskim Czasopiśmie Naukowym” jest dostosowana do wytycznych MNiSW „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce” oraz „Kodeksu etyki pracownika naukowego”. Pierwszym etapem recenzowania nadesłanych prac jest recenzja wstępna dokonywana przez Redakcję czasopisma. Na tym etapie praca poddawana jest ocenie pod względem jej zgodności z profilem czasopisma, zachowania wymogów redakcyjnych obowiązujących w wydawnictwie oraz ogólnej poprawności językowej. Tekst spełniający wymogi recenzji wstępnej otrzymuje kod identyfikacyjny i zostaje skierowany do dwóch recenzentów będących specjalistami z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Zgodnie z zasadą „double-blind review process”, recenzenci, jak i autorzy, pozostają wobec siebie anonimowi. Recenzenci swoją opinię o pracy przedstawiają, wypełniając formularz recenzji.
4. Redakcja „Sportu i Turystyki. Środkowoeuropejskiego Czasopisma Naukowego”, dbając o rzetelność w nauce, wdraża zapory „ghostwriting” oraz „guest authorship”. Autorzy są zobowiązani do przedstawienia oświadczenia dotyczącego rzetelności nadesłanych prac, a w przypadku artykułów opracowanych przez kilku autorów – do ujawnienia wkładu poszczególnych osób w powstanie pracy. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).
5. Autor artykułu jest zobowiązany poinformować Redakcję o źródłach finansowania publikacji, jeżeli nadesłana praca powstała dzięki dofinansowaniu instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń lub innych podmiotów („financial disclosure”).
6. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
7. Pracę należy przesłać w wersji elektronicznej w edytorze Word (w formacie .doc lub .docx) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać: a) imię i nazwisko autora lub autorów; b) tytuł naukowy, identyfikator ORCID oraz afiliację; c) tytuł publikacji; d) streszczenie pracy; e) słowa kluczowe pracy; f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe (½ strony); 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail (służbowy).
8. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopismach lub publikacjach książkowych, autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.

9. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) można zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.

a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p., zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.

Obowiązują następujące znaki umowne:

pauza (—) – zjawisko nie występuje,

zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyrażone uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi,

kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych,

znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe,

„w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.

b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się pod wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki muszą spełniać następujące kryteria:

– minimalna rozdzielczość to 300 dpi,

– dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.,

– nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy jednowymiarowe,

– nie stosuje się obramowań pola wykresu ani obramowań legendy,

– nie stosuje się tła innego niż białe,

– nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.

c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 300 dpi.

10. Zasady opisów bibliograficznych:

a) w pracach z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej i turystyki należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);

– przykładowe przypisy: A. Pawlikowska-Piechotka, M. Piechotka, *Dzieje budowy sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017, s. 50; W. Motoczyński (red.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994, s. 33; R. Stefanik, *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, s. 215; J. Chełmecki, *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 60.

– przykładowe opisy bibliograficzne: Pawlikowska-Piechotka A., Piechotka M., *Dzieje budowy sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017; Motoczyński W. (red.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994; Stefanik R., *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*,

- Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, s. 211–224; Chełmecki J., *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 59–83; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.04>.
- b) w pozostałych pracach numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych). Przykład opisów bibliograficznych:
- [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, s. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [w:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.
- c) bez względu na język artykułu, źródła (tytuły publikacji, czasopism, nazwy archiwów) oraz nazwy własne (np. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) podajemy w brzmieniu oryginalnym, ewentualne tłumaczenie podajemy w nawiasie kwadratowym;
- przykład opisu bibliograficznego (język artykułu angielski, źródło polskie): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000 [World Polonia Games in the years 1999–2000]*, [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce [From the most recent history of physical culture in Poland]*, vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.
11. Autor oświadcza, że sprawdził, czy źródła bibliograficzne przywołane w artykule są zarejestrowane w systemie Digital Object Identifier (DOI), i czy posiadają identyfikator DOI. W przypadku jego występowania, właściwy dla artykułu przywołanego w bibliografii/przypisach numer DOI został podany w stosownym przypisie, po danych bibliograficznych przywołanego źródła, w formie aktywnego hiperłącza. Numery DOI należy weryfikować bezpośrednio na stronach internetowych czasopism czy wydawców lub na stronie agencji CrossRef: <http://www.crossref.org/guestquery/>
12. Termin składania prac do kolejnych numerów upływa 30 września 2020 r. (numer 1, 2021); 31 grudnia 2020 r. (numer 2, 2021); 31 marca (numer 3, 2021).
- Prace należy nadsyłać na adres redaktora naczelnego i redaktorów naukowych:
Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)
Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)
Błażej Cieślik (b.cieslik@ujd.edu.pl)
Katedra Polityki Społecznej, Pracy Socjalnej i Turystyki
ul. Waszyngtona 4/8
42-200 Częstochowa
tel. (34) 378-42-97

Redaktor naczelny informuje, że każdy numer czasopisma będzie umieszczany również na stronie internetowej Biblioteki Głównej UJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.

INFORMATION FOR AUTHORS

1. "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" appears as a quarterly. Publications should relate to research problems dealt with in the field of physical culture (history, theory and sociology of physical culture, physical development problems, fitness and physical efficiency, tourism and recreation, health and health education).
2. We publish papers about experiments, reviews, reports and polemic articles – in Polish and in foreign languages, after they have been positively reviewed.
3. The procedure for reviewing the copyright materials published in "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" is adapted to the guidelines of the MNiSW (Ministry of Science and Higher Education) "Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce" (Good Practices in Reviewing Procedures in Science) and "Kodeks etyki pracownika naukowego" (The Code of Conduct for Researchers). The first stage of reviewing the submitted publications is a preliminary review made by the editorial staff of the Journal. At this stage, the publication is evaluated in terms of its compatibility with the profile of the Journal, the editorial requirements of the publishing house and general linguistic correctness. The text satisfying the requirements of the initial review receives an identification code and is directed to two reviewers, who are specialists in the field of physical culture. According to the principles of the "double-blind review process", reviewers and authors remain anonymous to one another. The reviewers present their opinions on the work by completing the review form.
4. Taking care of the integrity of science, the editors of the "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" implement barriers for "ghostwriting" and "guest authorship". The authors are required to submit a statement regarding the reliability and copyright to the submitted texts, and in the case of articles prepared by several authors – to disclose the rate of contribution of individual authors to the creation of their work. All detected cases of scientific misconduct will be exposed, including notification of relevant entities (institutions employing authors, scientific societies, associations of scientific editors, etc.).
5. The author of the article is obliged to inform the Editorial Office of the source of funding for the publication, if the submitted work was created thanks to funding of scientific and research institutions, associations or any other entities ("financial disclosure").
6. The volume of submitted texts should not exceed 15 pages (including tables, graphs, footnotes, bibliography). The document should be written in the A4 format of a standard typescript (1800 characters per page, margins: upper and lower – 25 mm, left – 35 mm). It is recommended to use the Times New Roman typeface, 12 points and a 1.5-line spacing.
7. The work should be sent in an electronic version in the Microsoft Word editor (in .doc or .docx format) with two copies of the printout. The work should include: a) the name and surname of the author or authors; b) academic title, ORCID iD and affiliation; c) the title of the publication; d) an abstract of the paper; e) keywords of the text; f) additionally in English: the title of the paper, an abstract, keywords (½ page); 7) contact address, telephone number, e-mail (business).
8. In the case of placing engravings, tables, etc. in the work, coming from studies published in other magazines or books, the author is required to obtain permission to use them.
9. Tables and illustrations (figures, graphs, photographs) can be placed in separate files and accurately described. Place their insertions should be marked in the right margin of the text printout.
 - a) The font in the table should be 9 points, while the width of the table should not exceed 125 mm. There is no other table formatting than the grid. The title is placed above the table. Footnotes to the table are placed directly below it. No empty boxes are to be left in a table.The following conventional symbols apply:
pause (—) – the phenomenon does not occur,

zero (0) – the phenomenon exists, however in quantities smaller than the numbers that can be expressed in the table with numerical digits,
 dot (.) – complete lack of information or lack of reliable information,
 x sign – it is impossible or pointless to fill in the boxes, because of the layout of the table,
 “incl.” – means that you do not give all the components of the sum.

b) Charts should be prepared using Microsoft Office programs (Excel, Microsoft Graph). The width of the chart must not exceed 125 mm. The chart number and title are saved below the graph. Charts made with other programs and pasted as drawings must meet the following criteria:

- the minimum resolution is 300 dpi,
- data and descriptions placed on the chart must be Times New Roman to 9 pt,
- you should not design three-dimensional charts that will be illegible,
- the field of the chart field and the borders of the legend are not used,
- no background other than white is used,
- the title of the chart or the record “Source: ...” is not repeated in the area of plotting.

c) The size of the illustrations must be adapted to the B5 format. The minimum resolution of the illustrations is 300 dpi.

10. Rules for bibliographic descriptions:

a) footnotes should be used in articles concerning humanistic and theoretical foundations of physical culture and tourism; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are not numbered);

- sample footnotes A. Pawlikowska-Piechotka, M. Piechotka, *Dzieje budowy sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017, p. 50; W. Motoczyński (ed.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994, p. 33; R. Stefanik, *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [in:] T. Drozdek-Małolepsza (ed.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, p. 215; J. Chełmecki, *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych “Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, “Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, vol. 3, no. 1, p. 60.

- sample bibliographic descriptions: Pawlikowska-Piechotka A., Piechotka M., *Dzieje budowy sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017; Motoczyński W. (ed.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994; Stefanik R., *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [in:] T. Drozdek-Małolepsza (ed.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, vol. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, p. 211–224; Chełmecki J., *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych “Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, “Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, vol. 3, no. 1, p. 59–83; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.04>.

b) in other papers, the number of a bibliographic item is enclosed in square brackets within the main text; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are numbered in square brackets). A sample of bibliographic descriptions:

- [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, p. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej*

w Rzeszowie. [in:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (eds.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, p. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.

c) regardless of the language of the article, sources (titles of publications, magazines, names of archives) and proper names (e.g. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) are given in the original version, plus possible translation in square brackets;

– sample of a biographic description (language of the article: English, source: Polish): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in the years 1999–2000*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce* [*From the most recent history of physical culture in Poland*], vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.

11. The author declares that he has checked whether the bibliographic sources referred to in the article are registered in the Digital Object Identifier (DOI) system and whether they have the DOI. In the case of its occurrence, the DOI number appropriate for the article recalled in the bibliography / footnotes has been given in the relevant footnote, after the bibliographic data of the referenced source, in the form of an active hyperlink. DOI numbers should be verified directly on the websites of magazines or publishers or on the CrossRef agency website:

<http://www.crossref.org/guestquery/>

12. The deadlines for submitting papers to subsequent issues are: 30 September 2020 (number 1, 2021); 31 December 2020 (number 2, 2021); 31 March (number 3, 2021).

The articles should be sent to the address of the editor-in-chief and scientific editors:

Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)

Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)

Błażej Cieślak (b.cieslik@ujd.edu.pl)

Katedra Polityki Społecznej, Pracy Socjalnej i Turystyki

al. Armii Krajowej 13/15

42-200 Częstochowa

tel. (34) 378-42-97

The editor-in-chief informs that every issue of the journal will also be placed and available on the website of the UJD Central Library in Częstochowa, in an electronic version.